

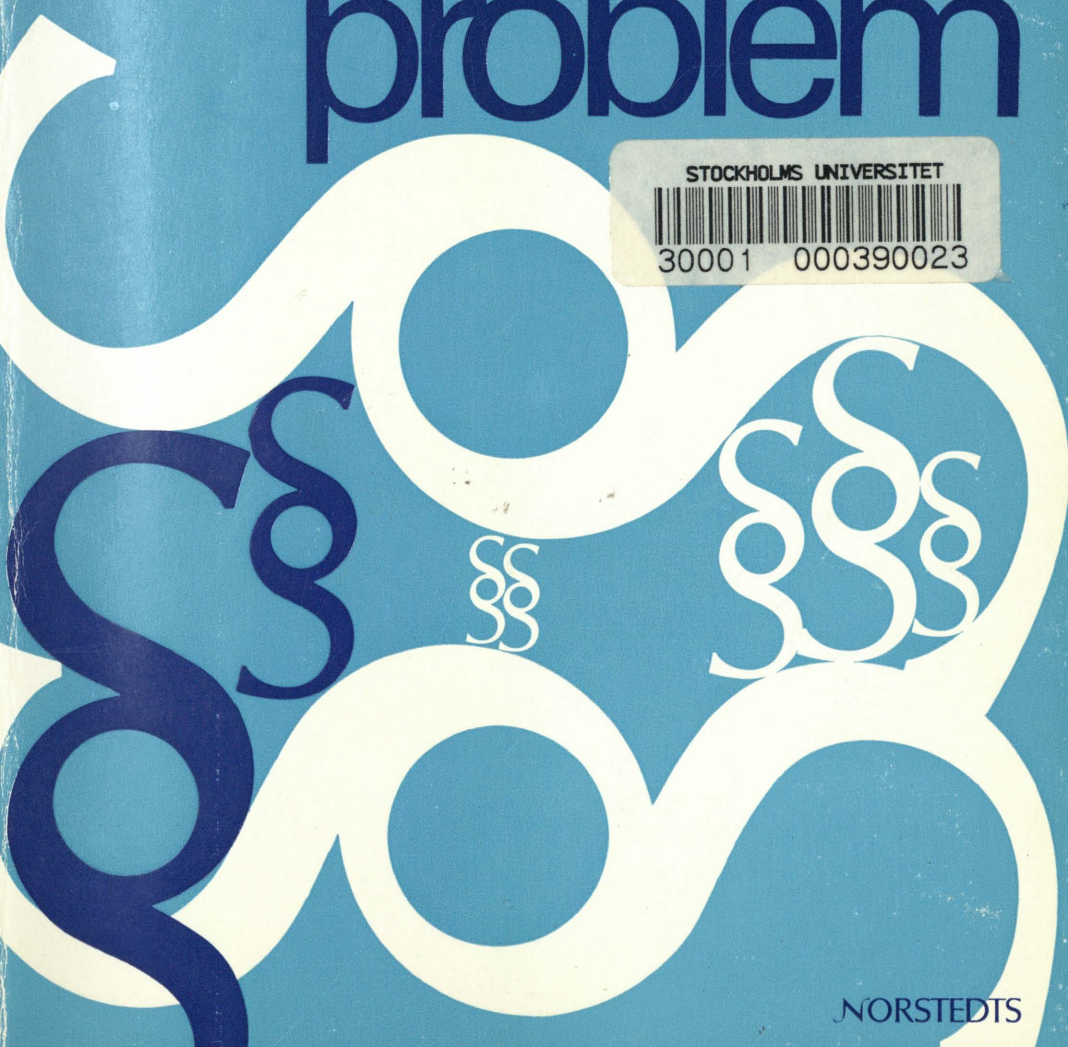
Madeleine Löfmarck

Straffrättens konkurrens problem

STOCKHOLMS UNIVERSITET

30001 000390023

NORSTEDTS

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

Straffrättens konkurrens- problem

En undersökning av
förhållandet mellan
straffbud

Av Madeleine Löfmarck

P A Norstedt & Söners förlag
Stockholm

ISBN 91-1-747061-7

© P. A. Norstedt & Söners förlag 1974

Omslag av Rolf Hernegran

Kungl. Boktryckeriet P. A. Norstedt & Söner
Stockholm 1974 (747081)

Förord

Till utgivandet av detta arbete har medel beviljats av Emil Heijnes stiftelse för rättsvetenskaplig forskning. Från stiftelsen har jag också erhållit anslag för en tids studier vid Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht i Freiburg i.B. Juridiska fakulteten vid Stockholms Universitet har beviljat anslag för vissa andra omkostnader.

Ett varmt tack vill jag rikta till professorerna Per-Edwin Wallén och Hans Thornstedt för givande diskussioner och värdefulla påpekanden. Jag tackar också jur. kand. Bo Blomquist, som biträtt vid korrekturläsningen.

Stockholm i april 1974

Madeleine Löfmarck

Innehåll

Förord 3

Förkortningar 9

Inledning

1. Ämnesval och -precisering 11
 2. Undersökningens uppläggning 18
-

Kapitel I

Allmänt om straffrättslig konkurrens 20

1. Konkurrensläran 20
 - A. Konkurrensbedömningen 20
 - B. Straffmätningen vid brottsflerhet 25
 2. Historik 26
 3. Något om utländsk rätt 28
-

Kapitel II

Några speciella, i lagmotiv lösta konkurrensfrågor 33

1. Det allmänna bedrägeribrottets förhållande till vissa brottstyper 33
 - A. Skattebrott 33
 - B. Smugglingsbrott 38
 2. Den intellektuella handlingsförfalskningen i BrB (15: 10, 11) kontra vissa brottstyper 40
 - A. Skatterättsliga ansvarsbestämmelser 42
 - B. Smugglingsbrott 47
 - C. Straffbestämmelser i lagstiftningen om aktiebolag 49
 3. Några allmänfarliga brotts förhållande till specialstraffrättsliga ansvarsstadganden 55
-

Kapitel III

Analys med utgångspunkt från i kap. II påvisade motivuttalanden.

Det logiska förhållandet mellan straffbud 58

Kapitel IV

Specialitet

63

1. Lex specialis-regeln 63
 - A. Doktrin 63
 - B. Praxis 65
2. Lex superior-regeln 69
 - A. Doktrin 69
 - B. Praxis 73
3. Slutsats om lösningen av denna typ av konkurrens 76

Kapitel V

Interferens och alternativitet

81

1. Lagkonkurrens som följd av en jämförelse mellan straffbud in abstracto: subsidiaritet 85
 - A. Straffbud med stort gemensamt tillämpningsområde 85
 - B. Stor skillnad i straffskala 88
 - C. Det ena straffbudet har särskild straffskala för grova fall 93
 - D. Straffbud med gemensamt (likartade) skyddsintresse(n) etc. 98
2. Lagkonkurrens som följd av en konkret bedömning av visst händelseförlopp: konsumtion 103
3. Brottskonkurrens 105
4. Slutsats om lösningen av dessa typer av konkurrens 109

Kapitel VI

Konsekvenser av skilda konkurrenslösningar i andra hänseenden än straffmätningen

112

1. Konkurrens och preskription 114
2. Konkurrens och förverkande, medverkansansvar och tillbakaträdande 117

Kapitel VII

Straffrättens konkurrensregler — processrättens regler om tillåten ändring av åtal och res iudicata

122

Slutanmärkningar

127

Lagförslag, betänkanden m.m.	134
Citerad litteratur	136
I övrigt använd litteratur	140
Åberopade rättsfall	141
Författningsbestämmelser	142
Sakregister	146

Förkortningar

A. a.	Anfört arbete
AL	Lagen (1944: 705) om aktiebolag
BGHSt	Entscheidungen des Bundesgerichtshofes in Strafsachen
BrB	Brottsbalken (1962: 700)
BSA	Beckman, N., Bergendal, R., Strahl, I., Strafflagen jämte förklaringar till den nya lagstiftningen om brott mot staten och allmänheten. 2 uppl. Stockholm 1957.
E	Entwurf (tyskt förslag till strafflag)
f.	Följande sida
ff.	Följande sidor
GA	Goltdammer's Archiv für Strafrecht
GB	Grundlagberedningen
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätten
HR	Häradsrätten
IKL	Lagen (1931: 152) med vissa bestämmelser mot illojal konkurrens
JFFT	Tidskrift, utgiven av Juridiska Föreningen i Finland
JuS	Juristische Schulung. Zeitschrift für Studium und Ausbildung
JZ	Juristenzeitung
KBrB I, II, III	Beckman, N., Holmberg, C., Hult, B., Strahl, I., Brottsbalken jämte förklaringar. Bd. I. Brotten mot person och förmögenhetsbrotten m. m. 4 uppl. Stockholm 1974. Bd. II. Brotten mot allmänheten och staten m. m. 3 uppl. Stockholm 1973. Bd. III. Påföljder m. m. 2 uppl. Stockholm 1971.
KF	Kunglig förordning
KK	Kunglig kungörelse
Kungl. Maj:t	Kunglig Majestät
Materialien	(se förteckning över lagförslag, betänkanden m. m)
MDR	Monatsschrift für deutsches Recht
MFL	Lagen (1970: 412) om otillbörlig marknadsföring
Niederschriften	(se förteckning över lagförslag, betänkanden m. m)
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avd. I
NTfK	Nordisk Tidskrift för Kriminalvidenskab
NSL	Narkotikastrafflagen (1968: 64)
OLG	Oberlandesgericht

Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalken (1942: 740)
RF	1809 års Regeringsform
RGSt	Entscheidungen des Reichsgerichts in Strafsachen
RR	Rådhusrätten
RA	Riksåklagaren eller Riksåklagarämbetet
SBL	Skattebrottslagen (1971: 69)
SkSL	Skattestrafflagen (1943: 313)
SL	1864 års Strafflag
SL Förm. brotten	Ekeberg, B., Strahl, I., Beckman, N., Strafflagen jämte förklaringar till den nya lagstiftningen om förmögenhetsbrott. 5 uppl. Stockholm 1961.
SOU	Statens offentliga utredningar
SRK	Straffrättskommittén
StGB	Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich (1871)
SvJT	Svensk Juristtidning
SvJT rf.	Svensk Juristtidning rättsfallsavdelningen
TaxF	Taxeringsförfordningen (1956: 623)
TBL	Lag (1951: 649) om straff för vissa trafikbrott
TF	1949 års Tryckfrihetsförfordning
TfR	Tidsskrift for Rettsvitenskap
Tt	Den tilltalade
VSL	Lagen (1960: 418) om straff för varusmuggling
VTF	Vägrafikförfordningen (1951: 648)
VTK	Vägrafikkungörelsen (1972: 603)
ZStrW	Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft

Inledning

1. Ämnesval och -precisering

Jurister som sysslar med straffrätt möter ständigt problem av det slag som sammanfattningsvis benämns *konkurrensfrågor*. Hit hör frågor om *relationerna* mellan straffbud, och dessa frågor kan enkelt formuleras: skall samtliga efter sin ordalydelse tillämpliga straffbud tillämpas på ett visst förfarande eller skall endast ett tillämpas och i så fall vilket?

Denna frågeställning kan sägas utgöra ett andra led i en straffrättslig bedömning. Det första ledet är prövningen huruvida ett visst straffbud är efter ordalydelsen tillämpligt på ett visst förfarande eller, annorlunda uttryckt, om en viss gärning passar in under ett visst straffbud. Teoretiskt skulle denna prövning (jämförelse mellan ett straffbuds rekvisit och ett visst faktiskt förfarande) göras beträffande alla straffbud, som kunde tänkas komma ifråga, innan det andra ledet, konkurrensbedömningen, blir aktuellt. I praktiken beaktas dock konkurrensen i viss mån primärt, så att vissa straffbud lämnas åt sidan utan att prövas (eller tolkas). Detta är förhållanden som inte syns kräva närmare förklaringar. Vad som däremot bör påpekas är att det som här benämnts konkurrensbedömningen nödvändigtvis föregår själva straffmätningen.¹ Hur straffet skall utmätas då flera brott föreligger är en omdebatterad fråga, som lösts på olika sätt i olika länder och vid skilda tider. Denna fråga har föranlett uttrycklig lagreglering av ofta ganska invecklad art. Reglerna utgår från att det är klaggjort att flera straffbud skall tillämpas, att flera brott föreligger, och vilka dessa är. De förutsätter således att de två föregående leden avklarats.

Om alltså i praktiken en klar linje kan dras mellan det andra ledet, bedömningen av relationerna mellan ifrågakommande straff-

¹ Jfr. Mezger s. 306: "*Die Konkurrenzlehre* berührt damit sowohl den Aufbau der *Strafttat* und der Straftaten als solchen und auf der anderen Seite die *Straftatfolgen*, also die Strafe im weiteren Sinne. Sie steht damit *zwischen* der Lehre von der Straftat — — — und der Lehre von der Straftatfolgen".

bud, och det tredje, straffmätningen enligt det eller de straffbud som befunnits tillämpliga, förhåller det sig annorlunda i teorien. Till konkurrens"läran" hänförs båda dessa led, och därvid ägnas det tredje ledet den ojämförligt största uppmärksamheten. Att straffmättningsfrågorna är av största praktiska betydelse och nödvändigtvis kräver en lagreglering är helt klart. Den uppmärksamhet som ägnats häråt i motiv och doktrin är fullt berättigad. Det är inte heller svårt att förstå varför det andra ledet rönt så lite uppmärksamhet. Relationerna mellan straffbud beror av utformningen av dessa straffbud. Idealet vore en strafflagstiftning utan konkurrensproblem, d. v. s. med straffbud som enligt sina ordalydelser hade helt skilda tillämpningsområden. Men om en sådan strafflagstiftning överhuvud taget är möjlig skulle den bli oerhörd i omfång; i kasuistik skulle den överträffa allt i historien. Konkurrensproblem är oundvikliga.² Att frekvensen beror av den metod som begagnas vid utformningen av straffbud är uppenbart; ju generellare straffbuden utformas desto fler blir konkurrensfrågorna. Den abstrakta lagskrivningsmetod som används i svensk strafflagstiftning med brottsbeskrivningar utformade med tanke på de praktiskt mest betydelsefulla fallen (av Agge benämnd "syntetisk" lagstiftningsmetod), gynnar alltså uppkomsten av konkurrensproblem.³ Förklaringen till den relativa tystnaden kring problemet konkurrensbedömning ligger sannolikt i att det är en produkt av lagskrivningstekniken, och det uppfattas därför inte som ett självständigt problem; man är ovillig att acceptera och diskutera ett förhållande, som ter sig som en ofullkomlighet eller en brist vid själva lagstiftningen. Istället hänvisar man till de särskilda straffbudens brottsbeskrivningar, till straffrättens s. k. speciella del.⁴

Vad nu anförts synes förklara den tvekan som rått och i viss mån råder rörande konkurrenslärans systematiska ställning. Tyngdpunkten i denna lära har som sagt lagts på straffmätningssidan, och detta förklarar att man i regel hänför hela läran till den del av straff-

² Jfr. Geerds s. 150 f.

³ Jfr. SOU 1940: 20 s. 66 f., SOU 1953: 14 s. 111; Agge, Straffrättens allmänna del I, Stockholm 1970, s. 133. Problematiken kan illustreras med fallet NJA 1971 s. 210, där JR Welamson motiverar en bedömning av överträdelse av privat körförbud enbart enligt VTF och ej som egenmäktigt förfarande med bl. a. konkurrenshänsyn: om sistnämnda straffbud gavs för stor räckvidd skulle fråga uppstå hur detta förhöll sig till straffbestämmelserna om tagande av olovlig väg och hemfridsbrott.

⁴ Jfr. SOU 1937: 24 s. 67: "Den egentliga grunden för lösningen av detta spörsmål är i varje fall att hämta från lagens bestämning av det eller de särskilda brottsbegrepp, som ifrågakomma."

rättens allmänna del, som benämns läran om reaktionsformerna. Det ter sig naturligt att ta befintlig lagreglering som utgångspunkt för en framställning om och en systematisering av ett visst rättsområde.

I den mån frågor rörande det andra ledet, relationerna mellan straffbud, berörs i förarbeten och doktrin sker detta praktiskt taget enbart i anslutning till de skilda straffbudens, dvs. i straffrättens speciella del. Dessa frågor får där en relativt undanskymd plats.

Det är visserligen riktigt att konkurrensfrågorna beror av och uppkommer genom de skilda straffbudens utformning. Ändå bör de enligt mitt förmenande ägnas en mer enhetlig och från de olika straffstadgandena skild behandling. För domstolarna måste dessa frågor äga stor praktisk kännbarhet; som i det följande diskuteras ställs det uppenbarligen i detta hänseende betydande krav på rättstillämpningen.

Det är min uppfattning att vissa linjer kan urskiljas och anges som ledning för bedömningen av förhållandet mellan skilda straffbud. Dessa linjer bör redovisas på samma sätt som reglerna om försök, medverkan osv., alltså i straffrättens allmänna del. En diskussion av vissa konkurrensfrågor i anslutning till speciella straffbud är förvisso av värde, men för konkurrensproblem som inte behandlas direkt på detta sätt behövs det riktlinjer för rättstillämpningen av mera generell art. Det är i syfte att tjäna som underlag för en sådan principiell behandling av konkurrensfrågor som detta arbete tillkommit.

Då jag som ämne för undersökningen valt det andra ledet, bedömningen av relationer mellan straffbud, har detta skett dels för att detta led enligt mitt förmenande är av avgörande praktisk betydelse och dels för att jag funnit problemet styvmoderligt behandlat. Det är också min uppfattning att problemet kommer att bli alltmer kännbart, eftersom lagstiftningstakten ständigt syns accelerera. Det är inte troligt att de lagstiftande organen kan eller vill klargöra alla tänkbara konkurrensfrågor, som en tillämnad straffbestämmelse kan medföra, innan denna tillåts träda i kraft.⁵ Rättstillämpningen kommer alltså att allt oftare möta konkurrensfrågor, som inte alla är uttryckligt lösta i motiv eller än mindre i lag.

Naturligtvis kan det andra ledet inte behandlas utan att de två övriga leden i viss mån beaktas. Beträffande de skilda straffbudens utformning och deras applicerande på konkreta förfaranden måste

⁵ Märk den allt sällsyntare lagrådsbehandlingen.

med nödvändighet tveksamma frågor lämnas åt sidan; för övrigt kan det ju endast bli tal om att behandla ett ringa urval av straffbud. När ett straffbuds innebörd är oklar måste jag inskränka mig till att ange de riktlinjer, efter vilka konkurrensfrågorna bör lösas under förutsättning av en viss tolkning. På denna punkt har jag ansett mig böra göra halt dels av utrymmesskäl, dels för att inte behandla straffbestämmelserna ur "bakvänd" synvinkel: innebörden av en brottsbeskrivning beror uppenbarligen inte i första hand av konkurrensförhållanden.

Det tredje ledet, straffmätningen, ger onekligen i viss utsträckning konkurrensbedömningen dess praktiska relevans. Om samma regler ges för straffmätningen vid flera brott som vid enbart ett brott kommer frågan om brottsenhet eller brottsflerhet att sakna betydelse för straffmätningen. Därmed är dock inte sagt att konkurrensbedömningen då saknar all praktisk betydelse: valet kan stå mellan två skilda straffbud med olika straffskalor, och då kan straffmättningsreglerna vid brottsflerhet naturligtvis inte inverka på konkurrensfrågans praktiska vikt.

Svensk strafflagstiftning innehåller, som av det anförda framgått, inte några allmänna bestämmelser om relationen mellan straffbud. I det hänseendet råder överensstämmelse med flertalet oss närliggande rättssystem.⁶ Däremot finns en stor mängd speciella bestämmelser, som reglerar relationen mellan vissa bestämda straffbud. Detta sker genom att ett straffstadgande innehåller en s. k. subsidiaritetsklausul, dvs. en föreskrift om att straffbudet viker för ett eller flera andra straffbud; om ett sådant "dominerande" straffbud är uppfyllt skall alltså förstnämnda straffbud inte tillämpas.

Tillämpningen av straffstadganden med subsidiaritetsklausul bereder i regel inte några problem. Sådana klausuler utgör ju just ett medel att eliminera de svårigheter, som avgränsningen mellan straffbuden med nödvändighet medför.

Man skulle eventuellt kunna betrakta *tryckfrihetsförordningens* exklusivitetsregel (TF 1 kap. 3 §) som en klausul av detta slag, och då finge i det sagda göras den inskränkningen att problemet om TF:s exklusivitet ingalunda är löst. Men dels finns den tekniska olikheten att denna klausul intagits i den dominerande lagen och dels ger TF:s egenskap av grundlag detta problem speciell karaktär. Jag har valt att inte behandla dessa frågor i föreliggande arbete;

⁶ Viss reglering finns i italiensk, spansk och holländsk lag; se härom nedan s. 129 f.

däremot anser jag att en undersökning av dessa problem i och för sig bör ske med beaktande av de allmänna straffrättsliga konkurrensprinciper, som här skall behandlas.

Sett ur lagstiftarens perspektiv kan även fall som löses med uttryckliga subsidiaritetsstadganden betecknas som konkurrensfrågor; teoretiskt kan en fiktiv lagstiftare sägas ha att träffa ett val mellan en sådan lösning i lag och ett överlämnande till rättstillämpningen att lösa en relationsfråga.⁷ Straffrättens konkurrenslära är emellertid en tolkningslära, och ett sådant perspektiv bör därför inte anläggas där. Förekomsten av subsidiaritetsklausul eliminerar problemet om relationen till annat eller andra straffbud. Enligt vedertagen terminologi⁸ föreligger i sådana fall inte konkurrens. Till denna begreppsbestämning ansluter jag mig i detta arbete; med konkurrens avses här endast sådana relationer mellan straffbud, som inte uttryckligen reglerats i lag. I viss utsträckning är, som nedan skall visas, konkurrenssituationer lösta i motiv; i övrigt ger doktrin och praxis en viss ledning.

Den nyss angivna begreppsbestämningen för in på en annan terminologisk fråga av grundläggande betydelse för detta arbete: vad är ett straffbud? Termen har redan använts ett flertal gånger. Det ligger närmast till hands att uppfatta den som liktydig med "straffbestämmelse" och därmed avse de olika paragraferna i straffrättens speciella del, dvs. BrB:s kapitel om de särskilda brotten och motsvarande speciallagstiftning. Så synes Hagströmer använda ordet straffbud i det uttalande om de genom uttrycklig subsidiaritetsklausul lösta fallen, vartill ovan hänvisats:

"Om och i den mån det finnes ett sådant uttryckligen uttaladt förbehåll, är ej ens någon skenbar lagkonkurrens för handen. Redan då man betraktar det enkla brottets straffbud i och för sig, erhåller man däri en påminnelse om, att dess tillämplighet är inskränkt af andra stadganden."

Klausulen ingår alltså i straffbudet enligt Hagströmers terminologi. Ett annat betraktelsesätt är emellertid tänkbart: straffbestämmelsen kan i ett sådant fall anses bestå av ett straffbud och en konkurrensbestämmelse (eller riktigare en konkurrenseliminering bestämmeelse). Hagströmer talar visserligen om en "utskiftning",⁹ men han vill

⁷ Jfr. KBrB I s. 62; därvid förutsätts att lagstiftarens icke valt att genom brottsbeskrivningarnas utformning undvika konkurrens.

⁸ Jfr. Hagströmer s. 656, KBrB I s. 62.

⁹ Hagströmer s. 613 not 1.

tydiligen inte föra ut subsidiaritetsklausulen ur straffbudet. Detta måste däremot vara Geerds' uppfattning om motsvarande termer i tysk rätt: denne behandlar nämligen fall av uttrycklig subsidiaritet som konkurrens (närmare bestämt s. k. Gesetzeskonkurrenz)¹⁰ men framhåller dessutom:¹¹

"Die Frage der Gesetzeskonkurrenz kann sich — — — nur bei Vorschriften erheben, die an sich materiell und formell anwendbar sind."

Enligt min uppfattning bör subsidiaritetsklausulen hållas utanför begreppet *straffbud*, trots att den finns i samma *straffbestämmelse*. Det är för konkurrensfrågornas lösning nödvändigt att ha en term, som endast avser en del av en straffbestämmelse eller en paragraf, nämligen just föreskriften om straff för visst handlande. Skälen härfor skall strax beröras närmare. Här bör först tilläggas, att det med en sådan terminologi inte är nödvändigt att, som Geerds, innefatta även fall av uttrycklig subsidiaritet i konkurrensbegreppet; vad ovan sagts innebär inte någon motsägelse. Ur konkurrensområdet avskiljs alltså alla fall där relationen uttryckligen lösts i lag, även om detta inte skett i straffbudet som sådant utan vid sidan härom i (i regel) en och samma straffbestämmelse.

En straffbestämmelse (paragraf) innehåller ofta beskrivningar av flera olika förfaranden, som faller under denna. BrB 15: 11 reglerar t. ex. som osant intygande tre olika förfaranden: att någon i en urkund lämnar osann uppgift om vem han är, att någon likaledes i en urkund lämnar osann uppgift om annat än egna angelägenheter och att någon för skens skull upprättar urkund rörande rättshandling. De tre angivna förfarandena måste, tillsammans med påföljdsangivelsen böter eller fängelse i högst sex månader, anses utgöra tre skilda straffbud. Så används denna term i det följande, och detta får särskild betydelse för den prövning av det logiska förhållandet mellan straffbud, som är en förutsättning för en riktig bedömning av konkurrensfrågor. För denna terminologi kan stöd hämtas hos Hagströmer:¹²

"Å andra sidan räknas ej ovillkorligen såsom ett straffbud allt, som förekommer i samma lagrum. Det händer, att i ett och samma lagstadgande jämsides behandlas skilda saker. Det heter t. ex.: 'Hvar, som gör sig skyldig

¹⁰ Geerds s. 180 ff.

¹¹ Geerds s. 157.

¹² Hagströmer s. 614 forts. av not 1/ å föreg. sida. Jfr. Thyrén TfR 1915 s. 361.

till x, y eller z, straffes så och så.' Man kan i dylika fall tala om 'blandade straffbud' (inom den tyska rättsteorien användes benämningen „Mischgesetze”). Dessa betraktas här såsom utgörande flere straffbud.”

Förhållandet kan också vara det omvända: ett straffbud kan vara uppdelat på (bestå av) flera lagrum. Så är fallet vid s. k. blankettstraffbud, där det straffbelagda förfarandet och själva straffangivelsen finns i skilda lagrum.

Till sist skall undersökningens omfattning i någon mån beröras. Meningen är inte att uttömmande behandla den svenska rättens konkurrensproblem. Tidigare i denna inledning har jag preciserat att undersökningen ägnas det andra ledet, själva konkurrensbedömningen, medan straffmättningsfrågor endast upptas som bakgrund härtill. Det till det andra ledet hörande problemet att bestämma vad som är ett brott till skillnad från flera brott mot ett och samma straffbud¹³ kommer inte heller att närmare beröras; undersökningen inskränks till frågan om förhållandet mellan skilda straffbud. Vid prövningen av straffbuds relationer till varandra har jag emellertid inte ansett mig böra ta upp enbart brottsbalkens bestämmelser. Straffbud i annan lagstiftning, den s. k. specialstraffrätten, behandlas i stor utsträckning. På den punkten har den föreliggande doktrinen synts mig speciellt bristfällig. Något skäl att behandla konkurrensfrågor rörande den ena eller andra typen av lagstiftning separat har jag inte kunnat finna. Skälen bakom fördelningen av straffbud mellan BrB (den allmänna straffrätten) och andra författningar (specialstraffrätten) anges och diskuteras av Thornstedt i dennes arbete Om företagaransvar.¹⁴ Det framgår där att praktiska lagstiftningshänsyn spelar roll för fördelningen och att en fast, begreppslenig gräns är svår att dra. Skillnaden mellan ”allmän kriminallag” och författningar av ekonomisk eller politisk natur, ”vilka efter förefallande behov finnas mera förändring vara underkastade”, är grundläggande för kompetensfördelningen ifråga om lagstiftning i vår ännu gällande grundlag, men i praktiken är även denna gräns, som skär igenom området för specialstraffrätten, svår att upprätthålla.¹⁵ Lösningen av konkurrensfrågor synes inte vara avhängig av dessa formella uppdelningar.

¹³ I äldre doktrin benämnt homogen konkurrens, till skillnad från heterogen d:o.

¹⁴ Thornstedt Om företagaransvar s. 30 f.

¹⁵ Jfr. Nelson SvJT 1969 s. 208 ff.

2. Undersökningens uppläggning

Svensk straffrättsdoktrin innehåller som redan påpekats ganska lite rörande relationen mellan straffbud, generellt sett. Detsamma gäller lagförarbeten. Som i undersökningen närmare kommenteras letar man i motiven förgäves efter verkligt klarläggande uttalanden i detta hänseende. Vad man däremot finner är hänvisningar, av tämligen likalydande utformning, till vissa principer eller huvudregler, som anges tillämpliga på vissa typer av konkurrenssituationer.¹ Jag har valt att ta några sådana hänvisningar till utgångspunkt för min undersökning. Ett skäl härtill är dessa motivuttalandens uppenbara betydelse för "gällande rätt", ett annat är att uttalandenas knapphändiga hänsyftningar på några icke närmare förklarade principer tett sig som en utmaning: är dessa principer allmänt kända? var finns principerna "fastslagna"? existerar det överhuvud taget i svensk straffrätt principer av den art och innebörd som här antyds?

Som en utgångspunkt för hela undersökningen ges emellertid i ett inledande kapitel en redogörelse för den s. k. konkurrensläran. I ett avsnitt återges de delar härav, som berör själva konkurrensbedömningen, och därefter genomgås reglerna rörande straffmätning vid brottsflerhet. Så följer en kort historisk återblick, och kapitlet avslutas med en översiktlig redogörelse för konkurrensfrågornas behandling i några främmande rättssystem.

I kapitel II följer redogörelsen för de nyss angivna motivuttalandena och en undersökning av konkurrensbedömningen i de situationer uttalandena avser. Uttalandena och därur härledda konkurrenslösningar tas i kapitel III till utgångspunkt för en analys av straffbuds inbördes förhållande. Den följande uppläggningsen grundar sig på resultatet av denna analys. Två huvudtyper av konkurrenssituationer urskiljs, vilka behandlas i varsitt kapitel. Vid den först behandlade huvudtypen, s. k. specialitetsförhållanden, koncentreras intresset kring frågan hur två olika i motiv och doktrin antydda "regler" förhåller sig till varandra; dessa "regler" benämns *lex specialis*-respektive *lex superior-regeln*. Den andra huvudtypen av konkurrenssituation, här kallad interferens, är utan tvekan den praktiskt viktigaste och samtidigt den mest svårfångade. Jag har dock funnit att

¹ Enligt Geerds (s. 76) är detta förhållande utmärkande för en rad rättssystem, möjligen undantagande det tyska: "So herrscht vielfach Verwirrung und Unklarheit, oder es sind nur sehr bedingt allgemeiner anerkannte Grundsätze festzustellen."

en viss gruppering kan göras och vissa linjer urskiljas vid valet av konkurrenslösning även vid fall av denna andra huvudtyp; härom handlar kapitel V.

I kapitel VI belyses de skilda konkurrenslösningarnas konsekvenser i några olika hänseenden vid sidan om den uppenbara och väl dokumenterade betydelsen av brottsenhet kontra brottsflerhet för straffmätningen. Därpå följer i kapitel VII några relexioner kring förhållandet mellan den straffrättsliga konkurrensbedömningen och processrättens regler om tillåten ändring av åtal och *res iudicata*. Undersökningen avslutas med några anmärkningar, som anknyter till uttalanden och hypoteser i denna inledning.

Den angivna uppläggningsen kan synas väl teoretisk och "vetenskaplig". Jag har emellertid funnit en analyserande behandling av problemet konkurrens behövlig som grund för speciella konkurrenslösningar och därför ansett en mera handboksmässig uppläggning olämplig. Eftersom ämnet dock är av omedelbar praktisk betydelse för straffrättstillämpningen har jag sökt i någon mån uppväga olägenheterna med den teoretiska uppläggningsen genom tillägg av ett antal register. Förutom rättsfalls- och sakregister finns ett *register över behandlade författningsbestämmelser*. Med hjälp härav hoppas jag att den praktiskt verksamme juristen skall kunna ha viss nytta av denna undersökning.

Kapitel I

Allmänt om straffrättslig konkurrens

1. Konkurrensläran

BrB 1 kap. 6 § första stycket lyder:

”Skall någon dömas för flera brott, ådömes gemensam påföljd för brotten, om ej annat är stadgat.”

I detta lagrum fastslås en huvudprincip för utmätande av straff (ådömande av påföljd) för flera brott. Till denna regel knyts, som nedan närmare berörs, ett flertal specialregler, gällande skilda påföljdstyper och olika situationer, i vilka regeln blir aktuell. Det citerade stadgandet föregås inte av någon lagbestämmelse rörande frågan när ett respektive flera brott skall anses föreligga; detta i 1:6 aktualiserade problem är som redan ett flertal gånger påpekats inte reglerat i vår strafflagstiftning.

Nu gällande lagreglering om straffmätning vid brottsflerhet är från år 1938. Då reformerades, som nedan närmare skall beskrivas, SL:s regler om sammanträffande av brott. Det är i det betänkande, som inom justitiedepartementet utarbetades som grund för denna reform, som man finner det enda mera utförliga och principiella uttalandet i svenska lagmotiv om relationerna mellan straffbud. Uttalandet bildar utgångspunkt för den framställning om själva konkurrensbedömningen i svensk gällande rätt som här följer.

A. Konkurrensbedömningen

I betänkandet med förslag till nya regler om sammanträffande av brott anför följande beträffande bedömningen av konkurrensförhållanden:¹

”— — — innan fråga blir om användningen av konkurrensreglerna, måste det nämligen vara avgjort att vad som ligger en tilltalad till last icke är blott enkel brottslighet enligt visst lagrum. Det är härvid, i tvivelaktiga fall, fråga om tolkning av särskilda rum i strafflagens speciella del; därvid komma

¹ SOU 1937: 24 s. 68.

emellertid till användning vissa allmänna grundsatser, som utarbetats inom teori och domstolspraxis. I många hithörande fall, då vid första påseende en flerfaldig brottslighet kan synas föreligga, leder tolkningen till det resultat, att konkurrensen endast är skenbar (bl. a. hör hit s. k. exklusiv lagkonkurrens). Några exempel må anföras. Då av två lagrum, vilka båda synas tillämpliga, det ena utgör undantag från det andra, skall endast det förra tillämpas; t. ex. är barnamord icke tillika vanligt mord, rån icke tillika tjuvnad, och ämbetsmans förskingring som avses i 25 kap. 11 § skall icke tillika bedömas såsom vanlig förskingring enligt 22 kap. 11 § (s. k. specialitet). Även utan ett sådant logiskt uteslutningsförhållande bör ej sällan, på grund av att en lagöverträdelse ofta eller i regel tillika innefattar en annan, lindrigare, straffet för den förra ensamt tillämpas: bedrägeri genom förfalskning skall ej sällan straffas endast såsom förfalskningsbrott (t. ex. enligt 12 kap. 4 §, där emot ej 5 §); att inbrottsstöld tillika innefattar skadegörelse skall i regel icke öva inflytande å bestraffningen (s. k. konsumtion). Ytterligare skola olika former av ett och samma brott endast bli föremål för enkel bestraffning: en medgärningsman straffas icke för delaktighet med annan gärningsman, förövare av fullbordat brott icke för ett omedelbart därförinnan begånget, misslyckat försök till samma brott (s. k. subsidiaritet). Även flera upprepade gärningar, varigenom ett enda brott kommer till utförande, skola, såsom tidigare anmärkts, i många fall bestraffas utan någon tillämpning av det nuvarande 4 kap.² ”Dessa, och andra liknande, gränsbestämningar mellan enkel och flerfaldig brottslighet måste enligt förslaget ske efter samma grunder som hittills; det är följaktligen icke påkallat att här lämna någon närmare utveckling av de principer, som därvid äro att tillämpa.”

I propositionen³ berörs överhuvud taget inte själva konkurrensbedömningen. Det citerade uttalandet är, trots att författarna alltså inte såg detta som sin uppgift, den vägledning som står att finna i motiv. BrB:s tillkomst utan några principiella ändringar i reglerna om straffmätning vid brottsflerhet har inte föranlett några motivuttalanden i frågan.⁴

Av doktrinen framställningar om konkurrensbedömning äger KBrB:s speciell praktisk betydelse för nutida jurister. I äldre doktrin märks Hagströmers ingående behandling av konkurrens i dennes föreläsningar över svensk straffrätt (fjärde häftet). Senare författare bygger i stor utsträckning sina framställningar på Hagströmers systematik; vid sidan om KBrB bör nämnas Strahls redogörelse för konkurrensspörsmål i 9 kap. av arbetet Om påföljder för brott.

² Se härom nedan s. 26.

³ Prop. 1938: 191.

⁴ SOU 1956: 55 s. 315: ”I beredningens förslag meddelas icke några bestämmelser angående vad som skall anses utgöra ett brott eller flera brott. I detta hänseende åsyftas ingen förändring i vad som nu gäller.”

Doktrinen konkurrenslära utgår som ovan framhållits från reglerna om straffmätning vid brottsflerhet men kommer däriifrån fram till vissa iakttagelser rörande relationerna mellan straffbud. När en tilltalad samtidigt skall dömas för flera brott betecknas förhållandet mellan dessa som *brottskonkurrens*. Men man använder också ordet brottskonkurrens som beteckning för ett mer abstrakt förhållande: mellan två brottstyper i lagen (BrB eller annan strafflagstiftning) sägs råda brottskonkurrens. Därmed avses då att lagrummen i konkreta fall, när båda är uppfyllda, skall tillämpas samtidigt och reglerna om straffmätning vid brottsflerhet beaktas.

Brottskonkurrens i den förra av de angivna betydelserna indelas i två huvudtyper. Skall någon samtidigt dömas för ett fall av vårdslöshet i trafik och ett snatteri kallas detta *olikartad* brottskonkurrens; skilda straffbud är tillämpliga samtidigt. Är det däremot gärningar av samma slag, som föreligger till samtidigt bedömande, talar man om *likartad* brottskonkurrens; ett straffbud skall tillämpas flera gånger. Ofta är det svårt att skilja likartad brottskonkurrens från fall av *ett* brott. Avgörande är hur mycket brottslighet av visst slag som ett straffbud kan anses "täcka". Trots att frågeställningen alltså här är densamma⁵ som i de konkurrensfrågor jag nedan kommer att behandla anser jag mig inte här böra gå in på omfattningen i detta hänseende av skilda brottstyper, de speciella frågorna om kollektivdelikt, perdurerande brott osv. Påpekas skall endast att man i sådana fall, där vad som kunde synas vara två brott av samma slag bedöms som endast ett sådant brottsfall, kan tala om "likartad lagkonkurrens";⁶ på samma sätt som vid brottskonkurrens kan man alltså urskilja två huvudtyper av det begrepp som härnäst skall behandlas.

Från brottskonkurrensen måste enligt doktrinen skiljas *lagkonkurrens*. Därmed avses fall då flera straffbud enligt sin ordalydelse är tillämpliga, men endast ett av dem skall tillämpas.⁷ Den konkurrens som det därvid är fråga om sägs ligga på det lagtekniska planet, ifråga om lagbestämmelser, inte på det materiella, ifråga om brott.

⁵ Jfr. t. ex. de synpunkter som anläggs nedan s. 98 ff. med följande uttalande av Strahl i SvJT 1952 s. 750 om häleribrottets omfattning: "— — — om väl en gång en handling företagits som är ägnad att försvåra sakens återställande, såsom ett köp eller ett döljande, en ny handling, sådan som ett omarbete eller en försäljning, icke är en ny kränkning."

⁶ Med Hagströmers (s. 618 f.) terminologi likartad strafflagskonkurrens (till skillnad från sammanträffande av brott).

⁷ Jfr. s. 15 ovan ang. subsidiaritetsklausul.

Lagkonkurrens indelas i två undergrupper, skenbar och verklig lagkonkurrens.⁸ *Verklig* lagkonkurrens anges föreligga i sådana fall där visserligen endast ett brott konstateras, men där uppfyllelsen av ännu ett lagbud på olika sätt påverkar domslutet. Om det aktuella brottet är gradindelat hänförs gärningen i regel till närmast högre grad. Vid sidan om denna praktiskt viktigaste effekt brukar som en rekommendation anges att det lagrum som i och för sig är uppfyllt nämns i domen och att brottet betecknas som "(det tillämpade straffbudets brottsbenämning) medelst (det icke tillämpade men i och för sig uppfyllda straffbudets brottsbenämning)". Typexemplet härpå är förhållandet mellan urkunds förfälskning och bedrägeri. Om en urkunds förfälskning utgjort medel för ett bedrägeri skall bedrägeriet regelmässigt bedömas som grovt och gärningen sålunda bestraffas enligt den i BrB 9: 3 angivna skalan. Gärningen bör rubriceras som grovt bedrägeri medelst urkunds förfälskning och lagrummet BrB 14: 1 bör citeras.⁹

Vid s. k. *skenbar* lagkonkurrens anges däremot det tillämpliga straffbudet helt förtränga det eller de andra, som kan synas komma ifråga.¹⁰ Företeelsen skenbar lagkonkurrens beskrivs vanligen närmare genom en uppräknings av vissa huvudtyper av uteslutningsförhållanden mellan straffbud: specialitet (innefattande undergrupperna kvalifikation och privilegiation), konsumtion och subsidiaritet. *Specialitet* anges råda t. ex. mellan rån och stöld och mellan barnadrap och mord eller dråp (det förra ett ex. på *kvalifikation*, det senare på *privilegiation*). Förhållandet ses som tillämpningen av en regel, som utsäger att en speciell bestämmelse "tar över" en mera allmän bestämmelse i ämnet.¹¹

"Det är — — — givet, att om lagen utbrutit visst specialfall av ett brott till mildare eller strängare behandling, endast det speciella och icke även det allmänna straffbudet skall tillämpas".

Som fall av *konsumtion* brukas anges stöld — hälerihandlingar av tjuven själv och mordbrand — skadegörelse: tjuven som säljer stöldgodset skall inte straffas särskilt för det och mordbrännarens gär-

⁸ Terminologin dock vacklande: ibland används lagkonkurrens som beteckning för vad i det följande kallas verklig lagkonkurrens, medan skenbar d:o inte betecknas som lagkonkurrens (t. ex. KBrB II s. 245, BSA s. 131).

⁹ SOU 1944: 69 s. 252 f., KBrB II s. 54 f.

¹⁰ En närmare diskussion om detta förhållande följer nedan i kap. VI.

¹¹ Strahl Påföljder s. 205.

ning bedöms inte också som skadegörelse, fastän rekvisiten i BrB 12: 1 i och för sig är uppfyllda. Ansvar för häleri respektive skadegörelse anges *konsumeras*¹² av stöld- respektive mordbrandsansvaret. Som *subsidiaritet* betecknas slutligen t. ex. förhållandet mellan brottet framkallande av fara för annan i BrB 3: 9 och de brott i 3 kap. som kräver att skada skall ha uppkommit; har faran realiserats, så att den för faran utsatte mist livet eller fått kroppsskada, så skall gärningsmannen endast dömas för åstadkommandet av denna skadeeffekt.

Det anförda utgör i huvudsak den svenska straffrättsteoriens allmänna "lära" om själva konkurrensbedömningen (relationerna mellan straffbud). Härtill kommer några motivuttalanden i speciella lagstiftningssammanhang; dessa behandlas i följande kapitel. Man kan knappast undvika frågan huruvida rikedom på termer är sakligt befogad. Beteckningarna brottskonkurrens — verklig lagkonkurrens — skenbar lagkonkurrens är uppenbarligen inget annat än namn på *lösningar* av konkurrenssituationer. Om skälen bakom dessa olika lösningar säger beteckningarna ingenting. "Undergrupperna" av skenbar lagkonkurrens, specialitet osv., betecknar däremot vissa slags för konkurrenslösningen primära förhållanden.¹³ Men begreppen bakom termerna är vaga och svårfångade; det är en ansats till analys, inte mer. Frågan om relationerna mellan straffbud reduceras till en fråga utan generellt intresse: en tolkningsfråga.¹⁴

"Huruvida det föreligger en blott skenbar eller en verklig (olikartad) lagkonkurrens eller ett sammanträffande af brott, är ofta ytterligt svårt att säga. Äfven här reducerar sig frågan till en tolkningsfråga. Det kommer an på, huru man har att uppfatta de ifrågavarande straffbuden."

¹² Det bör observeras att termen konsumtion ibland används i en mera vidsträckt mening, som synonym till lagkonkurrens. Vid alla former härav kan ju resultatet beskrivas så att ett straffbud "konsumerar" ett annat (jfr. t. ex. Strahl Påföljder s. 208).

¹³ Jfr. Honig s. 12: "die Auslegungsregel der Spezialität, Subsidiarität, Konsumtion und Alternativität sind nicht, wie allgemein dargestellt wird, Unterfälle der Gesetzeskonkurrenz . . ."

¹⁴ Hagströmer s. 651; jfr. formuleringen på s. 638: "så godt som öfverallt det afgörande så till vida är ett och detsamma, att det städse kommer an på, om af den för den ifrågavarande brottsarten karakteristiska *rättsstridiga effekten* eller, såsom det ock kan uttryckas, *rättskränkningen* förekommit eller icke förekommit mera, än som rymmes under straffbudet." Enligt Thyren (TfR 1915 s. 362) ger denna formel god ledning, "men den kan dock icke fritagas från att i sista hand innefatta en viss *petitio principii*."

B. Straffmätningen vid brottsflerhet

När brottsflerhet föreligger skall enligt den ovan citerade huvudregeln i BrB 1: 6 en enda, gemensam påföljd utmätas. Andra stycket i detta lagrum anger vissa undantag från regeln: om särskilda skäl föreligger får, för ett eller flera brott, bötesstraff utdömas samtidigt som annan påföljd ådöms för annan brottslighet, och vidare ges möjlighet utdöma fängelsestraff tillsammans med villkorlig dom eller skyddstillsyn för annan, konkurrerande brottslighet.

Närmare bestämmelser om gemensamt straff ges i de olika påföljdskapitlen. Gemensamt *bötesstraff* förutsätter enligt 25: 4 att böter kan följa¹ på vart och ett av de föreliggande brotten, ådöms enligt 25: 5 i dagsböter om för något av brotten stadgas sådana samt är maximerat till 180 dagsböter eller 1 000 kronor beträffande böter omedelbart i pengar. Minimum är eventuellt stadgat lägsta bötesstraff för något av brotten, annars det allmänna bötesminimum. *Fängelse* får enligt 26: 2 användas som gemensamt straff om fängelse kan följa på något av de föreliggande brotten. I samma paragraf maximeras det gemensamma fängelsestraffet till det lägsta av två alternativ: det svåraste av maximistrafen för ifrågakommande brott höjt med två år eller de högsta straffen sammanlagda. Minimum är det svåraste av ifrågakommande straffminima.

BrB innehåller åtskilliga andra bestämmelser om straffmätning vid brottsflerhet. De anförda reglerna visar emellertid den principiella ståndpunkt den svenska lagen intar i detta hänseende. Av de två huvudsakliga alternativen för straffmätning vid sammanträffande av brott, ett straff för varje brott och en sammanläggning av dessa straff, dvs. *kumulationsprincipen*, eller någon form av "rabattering", har det senare valts; dock att kumulation skall tillämpas då detta blir det lindrigaste alternativet. Metoden att utgå från det svåraste ifrågakommande straffet och förhöja detta brukar kallas *asperationsprincipen*.

Asperationsprincipen innebär alltså, liksom i ännu högre grad kumulationsprincipen, att frågan huruvida ett eller flera brott föreligger har en obestridlig betydelse ur straffmätningssynpunkt. Domstolens möjlighet att välja annan påföljd än straff påverkar endast delvis detta förhållande. I det följande skall undersökas vilka principer som tidigare rått hos oss och vad som gäller i andra länder härvid-

¹ Härmed avses den i det konkreta fallet tillämpliga straffskalan, dvs. med hänsyn tagen till t. ex. BrB 20: 5 och 26: 3; se härom KBrB I s. 41 f.

lag, bl. a. i syfte att illustrera hur konkurrensbedömningens relevans därigenom påverkas.

2. Historik

Vår äldsta straffrätt karaktäriserades av att straff utmättes efter den försakade *effekten*. Hade flera effekter åstadkommits utmättes flera straff, alltså vad ovan betecknats som *kumulationsprincipen*.¹ Ännu enligt 1734 års lag var denna princip allennärådande, dock att en viss begränsning ernåddes i rättspraxis: i vissa situationer fick straffet för ett svårare brott "täcka" även annan, lindrigare brottslighet.

Egentliga regler om straffmätning vid brottsflerhet infördes först i vissa författningar, som omedelbart föregick 1864 års strafflag.² Man skilde däri mellan två olika huvudtyper av brottsflerhet, *ideell konkurrens* (idealkonkurrens) och *reell konkurrens* (realkonkurrens). Det förra innebar flera brott genom en enda handling, det senare förelåg då flera brott begåtts genom flera handlingar. För ideell konkurrens föreskrevs *absorptionsprincipen*, dvs. det svåraste straffet skulle ensamt utdömas, men den omständigheten att flera brott förelåg skulle betraktas som försvårande. Reell konkurrens medförde däremot *kumulation*, dock med vissa modifikationer. Vissa fall härav utbröts nämligen till en särskild grupp, s. k. *fortsatt brott*; sådant förelåg enligt doktrinen då vid en serie brottsliga handlingar någon straffbar beståndsdel var gemensam och den minskning av handlingarnas totala straffvärdhet som därav föranleddes var av väsentlig betydelse. I sådana fall förfor man på samma sätt som vid idealkonkurrens. Kumulationsprincipen modifierades också genom en tolkning av begreppet handling: ett förfarande i flera akter betraktades ibland som en handling, trots att varje akt i och för sig var ett brott.³

Skillnaden i bedömningen av real- och idealkonkurrens kom så småningom att uppfattas som mindre riktig. Att genom ett skott döda flera personer ansågs inte principiellt mindre straffvärt än att

¹ Denna i äldre rätt vanliga reglering har brukat återföras på romersk rätt med åberopande av satsen "quot crimina, tot poenae" (så många straff som brott); kritisk mot denna tolkning Geerds s. 62 ff.

² Se till det följande Hagströmer s. 694 ff.

³ Om svårigheterna att bestämma handlingsbegreppets innebörd se Hagströmer s. 694 ff. I tysk rätt, där de två formerna fortfarande hålls isär, har dessa svårigheter lett till uppställandet av ett särskilt, juridiskt handlingsbegrepp; se Jescheck s. 539 f., Geerds s. 294 ff., Schmitt ZStrW 1963 s. 46.

åstadkomma samma effekt genom flera skott (handlingar). I sitt utkast till strafflag, allmänna delen, föreslog Thyrén införandet av nya konkurrensregler, där de två konkurrensformerna i princip behandlades på samma sätt.⁴ Ett gemensamt straff skulle ådömas, vilket inte fick understiga minimum eller överstiga maximum för det svåraste brottet. Thyrén ville inte, som skett i vissa andra länder, till denna regel om gemensamt straff foga s. k. *asperation*, dvs. möjlighet att höja högsta särskilda maximum med visst kvantum eller viss kvotdel.⁵ År 1923 framlade den s. k. strafflagskommissionen ett förslag till strafflag, allmänna delen, vilket i detta hänseende motsvarade Thyréns förslag.⁶ En ledamot förordade dock *asperation*.⁷ Förslaget ledde inte till lagändring, utan nya regler om straffmätning vid brottsflerhet kom först genom 1938 års ovannämnda strafflagsreform. Då miste begreppen ideal- och realkonkurrens sin betydelse för straffmätningen⁸ och principen om gemensamt straff med viss *asperation* fastslogs för all slags brottskonkurrens.

Asperationsprincipen innebär, som ovan påpekats, liksom naturligtvis kumulationsprincipen, att relationerna mellan straffbud, frågan om lagkonkurrens eller brottskonkurrens föreligger, får omedelbar betydelse i straffmätningshänseende. En reglering enligt Thyréns linje, dvs. enligt absorptionsprincipen, medför däremot att denna fråga får minskad relevans i det avseendet. Strafflagskommissionen kom in härpå i sina motiv: efter att ha påpekat att reglerna om sammanträffande av brott i många fall inte är tillämpliga trots att två eller flera lagrum enligt sin ordalydelse syns vara uppfyllda, s. k. strafflagskonkurrens, och att många sådana fall lätt skiljs från verkligt sammanträffande av brott, anförde kommissionen:⁹

”Mera komplicerade fall, i vilka resultatet kan vara ganska ovissst, äro emellertid ej alltför sällsynta och vålla rättsskipningen svårighet. Spörsmålet blir,

⁴ Thyrén Utkast 9 kap. 1 §. (Annorlunda Thyrén Principer s. 116 f.)

⁵ Thyrén Utkast s. 12.

⁶ SOU 1923: 9 s. 356 ff; jfr. förslagens 11 kap. 1 §.

⁷ Professor Kallenberg, jfr. särskilt yttrande a. a. s. 477 f. Jfr. även Stjernberg i Nordisk Tidsskrift for Strafferet 1917 s. 1 ff.

⁸ I ett hänseende har dessa begrepp återuppstått i BrB, nämligen beträffande beräkningen av preskriptionstiden vid konkurrens. Se BrB 35: 1 andra stycket, som bestämmer preskriptionstiden för ideellt konkurrerande brott till den längsta tid som stadgas för något av de föreliggande särskilda brotten. I motiveringen (SOU 1953: 17 s. 148, prop. 1962: 10 s. C 413 f.) åberopas bl. a. slopandet av brott med objektiva överskott och ersättandet med två brott, ett uppsåtligt och ett culpöst; därigenom ökade de redan påpekade problemen med skilda preskriptionstider (jfr. Strömberg s. 112 f., s. 149 f. samt nedan s. 114).

⁹ SOU 1923: 9 s. 364 f.

för straffets bestämmande, betydelselöst, för den händelse absorption skall inträda även vid brottsflerhet.”

Det sist anförda är anmärkningsvärt. Menade kommissionen att man vid lagkonkurrens alltid skulle tillämpa straffskalan för det svåraste av de ifrågakommande brotten? Uttalandet synes endast tillåta en sådan tolkning. Man får då förmoda att kommissionen endast hade vissa typfall av lagkonkurrens i åtanke, närmast sådana som i det föregående hade anförts som exempel. Lagkonkurrens av typen specialitet—privilegiation måste även med absorptionsprincipen särskiljas från fall av brottskonkurrens innan straffmätningen kan ske. Onekligen blir avskiljandet av lagkonkurrens än viktigare genom knäsättandet av asperationsprincipen. Det är förvånande att valet år 1938 av den principen i strid mot Thyréns förslag inte föranledde någon utredning om denna primära fråga i motiven.

Huvudprinciperna från SL 4 kap. om sammanträffande av brott bibehölls i strafflagberedningens förslag till skyddslag,¹⁰ vilket i detta hänseende ligger till grund för BrB. Som av föregående avsnitt framgått anpassades dock regleringen till det nya påföljdssystemet. Dittills hade i lagen påpekats att regeln om gemensamt straff gällde ”evad brotten begåtts genom samma handling eller genom skilda handlingar”. På strafflagberedningens förslag slopades i BrB denna passus; påpekandet ansågs onödigt och ändringen var således endast av redaktionell natur.¹¹

3. Något om utländsk rätt

Den *danska* strafflagen föreskriver i 88 § gemensamt straff vid ”sammenstød af forbrydelser”. Straffskalan för detta gemensamma straff begränsas av minimum respektive maximum för det strängast bestraffade av de föreliggande brotten. Under särskilda omständigheter kan detta maximum höjas med upptill 50 %. Huvudregeln är alltså emellertid *absorption*, och någon åtskillnad mellan ideal- och realkonkurrens görs inte, sånär som i preskriptionshänseende. Att lag-

¹⁰ SOU 1956: 55, 11 kap. 1 §.

¹¹ A. a. s. 320, jfr KBrB I s. 63: ”Att frågan om brottsenhet eller brottsflerhet är en från frågan om handlingsenhet eller handlingsflerhet fristående fråga har — — — vid utarbetandet av BrB betraktats såsom en i svensk rätt så inarbetad tanke, att det ansetts obehövt att i BrB upptaga någon erinran därom.”

reglering beträffande från sammenstødsfallen skilda fall av lagkonkurrens saknas är, med hänsyn till vad tidigare anförts, lätt att förstå för den danska rättens del, där alltså konsekvenserna för straffmätningen till stor del eliminerats.

Även i *norsk* rätt har skillnaden mellan ideal- och realkonkurrens mist betydelse för straffmätningen; ifråga om preskription har den dock genom en lagändring år 1972 åter blivit relevant.¹ Maximum för gemensamt frihetsstraff beräknas med utgångspunkt från högsta särskilda maximum; detta får höjas med upptill 50 % (norska SL 62 §), förutsatt att därmed inte summan av ifrågakommande särskilda maxima överskrids.² I detta hänseende gäller alltså *asperations*-principen, medan straffmätningen enligt vissa andra stadganden följer andra principer.

Den *västtyska* rätten bygger ännu på uppdelningen i handlingsenhet och handlingsflerhet. Realkonkurrens medför enligt StGB 53—55 §§ i regel gemensamt straff bestämt enligt *asperations*principen, medan 52 § för idealkonkurrensens del anger det strängaste av de ifrågakommande straffbuden som tillämpligt; regleringen kan dock enligt doktrinen inte betecknas som ren absorption, eftersom övriga ifrågakommande straffbud får viss betydelse, utan snarare en slags *kombinations*princip.³ Trots de svårigheter det uppenbarligen möter att upprätthålla skillnaden mellan real- och idealkonkurrens har man inte ens i nyare reformförslag velat uppge den.⁴ Vägande kritik riktas dock häremot av Geerds i dennes monografi om straffrättslig konkurrens.⁵

Västtyska StGB saknar lagbestämmelser om lagkonkurrens (s. k. Gesetzkonkurrenz⁶). I doktrinen hävdar Geerds behovet av en sådan reglering,⁷ medan flertalet övriga författare ser betydande nackdelar häri. Den tyska doktrinen har dock ägnat fenomenet lagkon-

¹ Norska SL 67 § sista stycket. Ny lydelse genom lag den 14 april 1972 nr. 15; ang. äldre rätt jfr. Scheel TfR 1935 s. 10; olika frister vid idealkonkurrens förutsätter enligt Scheel anammandet av den s. k. flerhetsteorien, dvs. uppfattningen att idealkonkurrens innebär flera brott (motsatsen har i norsk doktrin hävdats av bl. a. Hagerup). För flerhetsteorien Andenaes s. 318.

² Jfr. Andenaes s. 375.

³ Jfr. Jescheck s. 552, Maurach s. 764 f.

⁴ Jfr. Jescheck ZStrW 1955 s. 538.

⁵ Geerds s. 522 ff.

⁶ Jescheck (s. 558) och Kohlrausch (s. 246) använder istället termen Gesetzes-einheit, en term som dock enligt Mayer (s. 189) är "aus sich selbst heraus völlig unverständlich".

⁷ Geerds s. 524 f. — Lagreglering föreslås inte heller i E 1962 (s. 191).

kurrens ingående undersökningar; beträffande dessa frågors relevans råder där ingen som helst oenighet.

Franska Code Pénal innehåller i art. 5 första stycket en regel om brottsflerhet (*concours el. cumul d'infractions*):

"En cas de conviction de plusieurs crimes ou délits, la peine la plus forte est seule prononcée."

Regeln, som tidigare återfanns i processlagstiftningen,⁸ anses endast avse realkonkurrens, medan uttrycklig lagreglering saknas rörande ideell konkurrens. Enligt doktrinen måste emellertid vid idealkonkurrens absorptionsprincipen gälla generellt (i motsats till *Code Pénal* art. 5 inte bara beträffande crimes och délits utan även vid mindre förseelser, s. k. *contraventions de police*) till följd av dels principen "non bis in idem", dels en analogi a fortiori från regeln om realkonkurrens.⁹ Enligt en annan uppfattning är idealkonkurrens dock inte någon verklig konkurrens utan endast en skenbar sådan.¹⁰

Art. 5 har kritiserats i fransk doktrin för att den medför praktiska problem vid tillämpningen: skall enligt ordalydelsen endast ett straff utdömas eller skall ett straff för varje brott bestämmas och endast det svåraste av dessa verkställas?¹¹ Men framför allt hävdas att den rena absorptionsprincipen är kriminalpolitiskt olämplig; asperation vore att föredra.¹² Det var under franska revolutionen som principen om absorption genomfördes, en reaktion mot den tidigare gällande kumulationsprincipen, och den har sedan fortlevat utan att bli föremål för verklig diskussion.

Absorptionsprincipen förklarar delvis den relativa tystnaden¹³ i fransk doktrin ifråga om lagkonkurrens; dess avskiljande från fall av brottsflerhet blir i regel utan betydelse för straffmätningen. En annan förklaring härtill torde vara förekomsten av följande processuella regel: Le juge d'instruction kan, om han finner lämpligt, "correctionaliser la poursuite"; har t. ex. en posttjänsteman öppnat ett brev och försökt tillgripa pengar ur detta kan le juge d'instruction avstå från att åtala mannen för stöldförsök och endast fullfölja

⁸ *Code d'instruction criminelle* art. 351.

⁹ Bohin s. 121 f., *Donnedieu de Vabres* s. 463.

¹⁰ Roux s. 128, *Stefani-Levasseur* s. 397.

¹¹ Det senare hävdas bl. a. av *Donnedieu de Vabres*, s. 468.

¹² Roux s. 320, *Stefani — Levasseur* s. 400 f.

¹³ Förekomsten av sådan konkurrens antyds dock av Roux (s. 128 not 10/), *Donnedieu de Vabres* (s. 475) och Bohin (s. 63).

åtalet beträffande öppnandet av brevet.¹⁴ Med ett sådant system kommer naturligtvis konkurrensfrågorna att bli mindre kännbara i praktiken.

Förhållandena i *anglosachsisk* rätt avviker så starkt från de hittills berörda rättssystemen att jämförelser är svåra att göra.¹⁵ Samtidig prövning av flera brott synes betydligt ovanligare än hos oss; ett skäl här till är säkert jurysystemet, som kräver relativt okomplicerade frågeställningar.¹⁶ När en tilltalad döms samtidigt för flera brott kan domstolen förfara på två sätt: antingen kan straff utdömas för varje brott att avtjänas samtidigt ("concurrently"), eller också bestäms ett straff för varje brott och dessa förklaras skola avtjänas efter varandra ("consecutively"). I det senare fallet får sammanlagda straffet överskrida maximum för det svåraste särskilda brottet.¹⁷ Domstolarna synes vara mycket fria i detta för den dömde ytterst betydelsefulla val ("if it thinks fit"). Vidare har i praxis utbildats en möjlighet att låta en dom för ett brott omfatta ett eller flera andra, av den tilltalade begångna brott, trots att dessa inte prövats i rättegången: domstolen kan tillmötesgå en begäran att "take into consideration" sådana brott. Extrema fall nämns i doktrinen där upp till 315 andra brott blivit "taken into consideration".¹⁸

Vid valet mellan consecutive eller concurrent sentences har man i anglosachsisk praxis kommit in på frågor, som känns igen från vår konkurrenslära. Några engelska rättsfall anses utsäga, att straffen bör vara concurrent¹⁹

"when the offences are based on substantially the same facts or form part of the same transaction".

Enligt ett nyligen framlagt förslag till ny federal strafflag för Förenta Staterna²⁰ uppställs regler, som förbjuder utdömande av consecutive sentences i vissa situationer, som hos oss betecknas som brottsenhet (lagkonkurrens):

¹⁴ Bohin s. 108.

¹⁵ Jfr. om skillnaden i "juridisk miljö" Strömholm i antologin Rättssociologi s. 118.

¹⁶ Scott s. 2, Williams s. 683.

¹⁷ Stephen's Digest s. 51; jfr. till det anförda SOU 1937: 24 s. 34.

¹⁸ Kenny s. 625 (not 1/).

¹⁹ Cross-Jones s. 387.

²⁰ Study Draft of a new Federal Criminal Code (Title 18, United States Code). The National Commission on reform of Federal Criminal Laws. Washington 1970. (Kap. 32, § 3206).

"A defendant may not be sentenced consecutively for more than one offence to the extent:

- (a) one offence consists only of a conspiracy, attempt, solicitation or other form of preparation to commit, or facilitation of, the other; or
- (b) the offences differ only in that one is defined to prohibit a designated kind of conduct generally and the other to prohibit a specific instance of such conduct."

Subsidiaritets- och specialitetsfallen behandlas alltså enligt förslaget väl som flera brott men den praktiska konsekvensen, straffmätningen, blir densamma som med vårt betraktelsesätt.

I det föregående har nämnts att lagreglering av lagkonkurrens förekommer i spansk, italiensk och holländsk rätt. Dessa regler, som huvudsakligen rör specialitet, kommer att behandlas senare.²¹

²¹ Se nedan s. 129 f.

Kapitel II

Några speciella, i lagmotiv lösta konkurrensfrågor

De konkurrenssituationer som skall beröras i detta kapitel bereder i regel inte några svårigheter för rättstillämpningen. De är nämligen direkt kommenterade i lagförarbeten, där den rätta lösningen finns angiven. Uttalandena har emellertid betydelse härutöver: de har en generell formulering, som antyder förekomsten av vissa principer ifråga om relationerna mellan straffbud.

1. Det allmänna bedrägeribrottets förhållande till vissa brottstyper

BrB 9: 1 stadgar ansvar för *bedrägeri* för den som medelst vilseledande förmår någon till handling eller underlåtenhet, som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den vilseledde eller någon i vars ställe denne är. Straffbudet förefaller omfatta alla slags svikliga utverkanden av förmögenhetsförmåner. Emellertid finns i vår strafflagstiftning andra bestämmelser, som avser vissa speciella svikliga förfaranden av denna art. Hur förhåller sig sådana bestämmelser till straffbudet i BrB 9: 1 och hur bör relationen lagtekniskt förklaras?

A. Skattebrott

För *skattebedrägeri* skall enligt 2 § i den år 1972 ikraftträdde skattebrottslagen (SBL) straffas den som till ledning för myndighets beslut ifråga om skatt eller avgift (som i 1 § sägs) uppsåtligen avger handling med oriktig uppgift och därigenom föranleder att skatt eller avgift påförs med för lågt belopp eller tillgodoräknas med för högt belopp. Det är ett välkänt förhållande att detta straffbud enbart, inte BrB 9: 1, är tillämpligt på just detta slags svikliga utverkande av förmögenhetsförmån. Gällande rätts ståndpunkt i det avseendet är väl dokumenterad i förarbeten, där frågan om den lämpligaste regleringen av gärningar varigenom skatter eller andra liknan-

de inkomster undandras det allmänna,¹ tagits upp vid upprepade tillfällen.

Under 1900-talets första årtionden diskuterades det centrala skattebrottets konstruktion i doktrinen. Enligt Wetter² var en reglering vid sidan om det allmänna bedrägeribrottet att föredra; det senare borde endast omfatta gärningar på det privaträttsliga området, därför att dispositionsrekvisitet vid handlingstyper inom det offentlig-rättsliga området ägde en så väsensskild innebörd att ett sammanförande till ett enda brottsbegrepp svårligen kunde ske. Sterzel³ hade samma principiella inställning; vid gärningar som går ut på att undanhålla det allmänna ekonomiska prestationer av offentligrättslig art kunde kravet på redlighet inte ställas lika högt som kravet på tro och heder i den allmänna samfärdseln. Dessa båda författare ansåg fog föreligga för den mildare bedömning, som ifrågavarande brott enligt då gällande lag åtnjöt i förhållande till bedrägeribrottet enligt strafflagen.

Under arbetet på den numera upphävda skattestrafflagen (SkSL) av år 1943 uppmärksammades inte bara släktskapen med det allmänna bedrägeribrottet; gärningar varigenom skatt undandras innebär ofta lämnande av osanna utsagor, och brott av den typen var vid denna tid föremål för lagreglering av en generell art, som saknade motsvarighet i tidigare lagstiftning. Avsikten var att sammanföra brott som innebar lämnande av osanna uppgifter i ett särskilt kapitel i den allmänna strafflagen, varvid det sammanhållande momentet (skyddsintresset) var karaktären av brott mot sanningsplikt.⁴ Vid diskussion om olika lagtekniska möjligheter att reglera skattebrotten ansåg de sakkunniga att sambandet med sistnämnda brott var mindre starkt än släktskapet med bedrägeribrottet. Men man avisade tanken på ett hänförande under strafflagens bedrägeribestämmelse, och detta främst av två skäl: visserligen skulle ett sådant hänförande ha den fördelen att brottstypens allvarliga karaktär klargjordes, men detta ansågs inte motsvara uppfattningen om dessa förfaranden i det allmänna rättsmedvetandet, och vidare skulle detta förutsätta en reglering av oaktsamhetsfallen vid sidan av. De sakkunniga föreslog istället ett sammanförande i en enda författning av alla

¹ I äldre juridisk litteratur användes termen defraudationsbrott; jfr SOU 1969: 42 s. 157.

² Wetter s. 150.

³ Sterzel s. 89 f.

⁴ Se om dessa brotts förhållande till skattebrotten nedan s. 42 ff.

gärningar, för vilka det gemensamma kännetecknet var att oriktiga uppgifter lämnats, vilka var ägnade att medföra frihet från skatt eller annan allmän avgift eller för låg skatt eller avgift.⁵ Någon begränsning till fall där en verklig deklaration avgavs gjordes alltså inte i förslaget; underskrift, försäkran på heder och samvete e. d. krävdes inte.

Lagrådet ställde sig starkt kritiskt till förslaget. Man hänvisade bl. a. till de konkurrensproblem, som skulle uppstå i förhållande till redan gällande straffstadganden och till de bestämmelser, som var att vänta genom den förestående strafflagreformen:⁶

”——— den osäkerhet som redan föreligger i fråga om tillämpligheten av allmän strafflag vid sidan av specialstraffrätten komme att ytterligare ökas.”

I första hand hemställde lagrådet att hela lagstiftningsfrågan skulle uppskjutas; den kommande lagstiftningen om osanna utsagor av typen intellektuell handlingsförfalskning borde inväntas och konkurrensfrågorna i anledning därav först utredas och lösas. I andra hand hemställdes om vissa ändringar: bl. a. borde för straffbarhet uppställas krav på att en handling upprättats, att denna var vederbörligen undertecknad och innefattade en uttrycklig viljeförklaring, en försäkran;⁷ en inskränkning till deklarationer och däremot svarande skriftlig försäkran skulle främja en avgränsning gentemot andra brottstyper.

Lagrådets begäran om uppskjutande av hela lagstiftningsärendet hörsammades inte, men departementschefen fann de föreslagna partiella ändringarna befogade och kriminaliseringen begränsades således till uppgifter i deklaration eller däremot svarande skriftlig försäkran.

Bakom bibehållandet av ett särskilt brott, skattebedrägeri, i den nya SBL, ligger fortfarande problemet med culpafallen, som skulle ”bli över” vid ett hänförande under det allmänna bedrägeribrottet,⁸ medan det allmänna rättsmedvetandet visavi skattebrott inte uppfattades som ett hinder mot en sträng behandling.⁹ Brottet skattebedrägeri kom att i den antagna lydelsen vara konstruerat efter modell av BrB 9: 1: medan skattestrafflagutredningen föreslagit en for-

⁵ SOU 1942: 31 s. 71 f. och s. 87 f.

⁶ Prop. 1943: 140 s. 98.

⁷ Prop. 1943: 140 s. 110.

⁸ Prop. 1971: 10 s. 141.

⁹ Prop. 1971: 10 s. 138.

mulering liknande den som använts i BrB vid den s. k. intellektuella handlingsförfalskningen (uppsåttligt lämnande av osann uppgift eller förtigande av sanningen jämte krav på framkallande av fara, dvs. ett effektbrott av faretyp), kom den slutliga konstruktionen att bli ett effektbrott av *skadety*p: för fullbordat brott räcker det inte att en oriktig uppgift lämnats och att fara för oriktig skattnäggning därigenom uppstått, utan en skadeeffekt skall kunna konstateras: ”——— och därigenom föranleder att skatt eller avgift påföres med för lågt belopp eller tillgodoräknas med för högt belopp ———”. Denna effekt svarar mot kravet på förmögenhetsörföring i BrB 9: 1, och vid båda brotten täcks fall av brott fareframkallande in genom kriminalisering av försök. Straffskalorna är numera desamma för bedrägeri och skattebedrägeri: för medelsvårt brott fängelse i högst två år.

Den svenske lagstiftaren har alltså valt att uppställa ett särskilt, från det allmänna bedrägeribrottet skilt, skattebrott. Hur har han lagtekniskt givit till känna sin avsikt att det speciella straffbudet skall vara ensamt tillämpligt ifråga om undandragande av skatt?

Jag har hittills förutsatt att det verkligen råder en konkurrenssituation, enligt den inledningsvis givna definitionen av en sådan, mellan de båda aktuella straffbudena. Härom kan säkert råda delade meningar. Bedrägeribrottet innefattar åtskilliga, ännu inte klargjorda tolkningsproblem. Särskilt är det kravet på förmögenhetsörföring, som kan förorsaka tvekan om bedrägeribrottets omfattning i detta avseende och därmed om förekomsten av en konkurrenssituation. Thornstedt har sålunda hävdatt att rekvisitet förmögenhetsörföring för bedrägeriansvar inte är uppfyllt vid deklarationsbrott, därför att den vilseledde, taxeringsmyndigheten, inte bör betraktas som enbart en företrädare för statens fiskala intresse utan som en domstol, vilken har att opartiskt skilja mellan medborgare och fiscus.¹⁰ Det skulle alltså inte föreligga s. k. relativ identitet.¹¹

Som inledningsvis framhållits anser jag mig inte i detta arbete kunna eller böra ta ställning till primära tolkningsproblem av detta slag. Här skall endast framhållas att SBL omfattar åtskillig skatte- och avgiftsinbetalning, där medverkan av något slags ”opartisk domstol” inte kan påvisas. Konkurrensproblemet synes därför inte kunna avvisas genom en hänvisning till förmögenhetsörföringsrekvisitets innebörd. Så har inte heller skett i motiven till SBL. I propositio-

¹⁰ Thornstedt SvJT 1956 s. 34 f.

¹¹ Se härom Wallén i Festskrift till Olivecrona s. 670 ff.

nen konstateras att gärningsbeskrivningen i BrB 9: 1 täcker skattebrottsliga förfaranden.¹²

Varken BrB 9: 1 eller SBL utsäger något om den inbördes tillämpligheten. Inte heller SkSL:s bestämmelse om falskdeklaration (1 §) innehöll något härom, men i SkSL 6 § fanns ett stadgande om subsidiaritet i förhållande till straffbud i andra författningar än BrB, vilket möjligen kunde betraktas som grund för konkurrensfrågans lösning (*e contrario*). I doktrinen ges emellertid en annan förklaring.¹³

”Skattestrafflagen utesluter såsom *lex specialis* tillämpning av bedrägeriansvar.”

Någon närmare kommentar ges inte. Uppenbarligen anser sig författaren här åberopa en känd och oomtvistad princip för lösningen av konkurrensfrågor.

I propositionen till SBL finns ett uttalande, som torde syfta på samma grundsats:¹⁴

”Enligt vedertagna grundsatser gäller straffbestämmelserna i BrB om inte gärningen straffbelagts i en specialstraffrättslig bestämmelse.”

Enligt departementschefen skulle alltså i vår straffrätt gälla den principen, att specialstraffrättsliga straffbud alltid gick före BrB-stadganden vid tillämpningen. Så brukar inte principen formuleras och det stämmer, som nedan skall beröras, inte med konkurrensbedömningen i gällande rätt.¹⁵ Andra uttalanden ger principen innebörden att straffbudens inbördes förhållande beror av en jämförelse mellan deras utformning, varvid det mera speciellt utformade tar över det mera generellt konstruerade, oavsett straffbudens förekomst i BrB eller annan författning.

Även i övrigt synes uppfattningarna om principens innebörd gå isär. Det ovan återgivna uttalandet av Thornstedt angående kravet på förmögenhetsöverföring för bedrägeriansvar föranleddes av en kommentar av Sandström till vissa fall av oriktighet i deklaration för juridisk person då firman tecknats av någon som inte var behö-

¹² Prop. 1971: 10 s. 70.

¹³ SL Förm.brotten s. 188.

¹⁴ Prop. 1971: 10 s. 70.

¹⁵ Jfr. t. ex. förhållandet mellan BrB 13:6 om allmänfarlig vårdslöshet och 16 § brandlagen, varom KBrB II s. 32, Källner, Brandlagen, 1963, s. 43.

rig. Sandström menade att SkSL inte träffade sådana fall därför att kravet på formlig deklaration inte var uppfyllt men att fallen var straffbara som bedrägeri eller försök till bedrägeri. Häremot framhöll Thornstedt vidare att enligt hans uppfattning:¹⁶

”—— äro reglerna om deklaraionsbrott i skattestrafflagen specialbestämmelser, vilka gå före de allmänna reglerna i strafflagen (jfr. 6 § skattestrafflagen). Detta torde innebära, att lämnande av oriktiga och vilseledande uppgifter i deklarationer till ledning vid fastställande av skatt kan straffas blott enligt skattestrafflagen och att tillämpning av strafflagen är utesluten, även om någon enstaka förutsättning för deklaraionsbrott brister, så länge gärningen blott till sin yttre typ framstår såsom ett deklaraionsbrott. Om riktigheten av denna invändning kunna emellertid delade meningar råda.”

Thornstedt uppfattade alltså här principen om speciallags företräde som en regel om exklusivitet avseende ett helt rättsområde, medan Sandström gav principen en snävare innebörd.

Vad nu anförts visar att viss oklarhet råder om innebörden av en princip om *lex specialis*' företräde. Det finns emellertid även skäl att ifrågasätta en sådans princip allmänna räckvidd i gällande rätt. I det följande skall ytterligare några motivuttalanden redovisas, vilka eventuellt kan sprida klarhet härom. Först skall dock beröras ytterligare en konkurrensfråga vid det allmänna bedrägeribrottet, som bestyrker förekomsten av en *lex specialis* princip.

B. Smugglingsbrott

En annan typ av brott, där det allmänna bedrägeribrottets rekvisit i och för sig torde vara uppfyllda, är vilseledanden i samband med in- eller utförsel av varor. Även för dessa brott finns numera speciella straffbud, som är avsedda att tillämpas med uteslutande av BrB. Före ikraftträdandet av nu gällande lag (1960: 418) om straff för varusmuggling (VSL) var emellertid konkurrenssituationen en annan. Den åsyftade ändringen föranledde vissa uttalanden i motiven, vilka här skall uppmärksammas.

Beträffande olovlig införsel av varor gällde före 1961 lagen (1923: 147) om straff för olovlig varuinförsel. I 4 § 1 mom. i denna lag stadgades straff för förfaranden av typen vilseledande i avsikt att undgå tull. Andra stycket innehöll en bevisbörderegeln, enligt vilken det ålåg den tilltalade att göra sannolikt att gärningen inte skett uppsåtligt. Därefter följde i tredje stycket en subsidiaritetsklausul:

¹⁶ Thornstedt SvJT 1956 s. 34 f.

”Innefattar åtgärd, som i första stycket avses, förbrytelse, som i allmänna strafflagen är med straff belagd, dömes till ansvar efter vad i ty fall är stadgat.”

Om rekvisiten för bedrägeri var uppfyllda skulle gärningen således bedömas som sådant brott och inte som olovlig varuinförsel.¹

Vid varuinförsellagens tillkomst var försök till bedrägeri ännu inte straffbelagt. Åtgärder som inte lyckades var därför inte straffbara enligt strafflagen. I sådana fall tillämpades varuinförsellagens straffbestämmelse. När försök till bedrägeri genom 1942 års strafflagreform blev straffbelagt inskränktes alltså varuinförsellagens tillämpningsområde ytterligare. Ett visst utrymme för dess straffbestämmelse fanns emellertid även därefter: den tillämpades då åklagaren inte lyckades styrka bedrägeriuppsåt och den tilltalade inte lyckades göra sin oskuld sannolik.²

Den i doktrinen tidigare uttryckta åsikten att ”defraudationsbrott” helt borde hållas utanför det allmänna bedrägeribrottet delades, som i föregående avsnitt berörts, av lagstiftaren vid utarbetandet av 1943 års SkSL. Denna lag kom emellertid inte att innefatta tulldefraudationer, ett förhållande som kom till uttryck i lagens 6 §.³ Den principiella inställningen angavs i förarbetena till VSL, där man föreslog att svikligt förfarande i samband med tullbehandling av gods uteslutande skulle bedömas som varusmuggling eller försök därtill och att SL:s bedrägeribestämmelse inte skulle vara tillämplig på sådana förfaranden.⁴ Av remissinstanserna var endast generaltullstyrelsen kritisk mot särreglering; bedrägerirubriceringen betraktades som väsentlig ur preventionssynpunkt.⁵ Departementschefen delade utredningens synsätt.⁶ Efter VSL:s ikraftträdande är bedrägeristadgan det inte tillämpligt på några slags tulldefraudationer.⁷

Beträffande den lagtekniska metoden för genomförandet av den åsyftade regleringen gjordes i betänkandet följande uttalande:⁸

¹ Se Jungfors—Walberg s. 13.

² Ett sådant fall är NJA 1958 s. 267.

³ Se om denna subsidiaritetsklausul ovan s. 37. I SBL påpekas i 1 § sista stycket att tulldefraudationer inte omfattas av lagen, ett förhållande som i och för sig följer av att tullavgifter saknas i 1 §:s uppräknig.

⁴ SOU 1959: 24 s. 162 f. och 168 f.

⁵ Prop. 1960: 115 s. 55 f.

⁶ A. a. s. 60 f.

⁷ Se Jungfors—Walberg s. 81.

⁸ SOU 1959: 24 s. 169.

”Att bedrägeribestämmelserna icke skola tillämpas såvitt avser vilseledande i samband med tullbehandling, har ej ansetts behöva särskilt angivas i lagtexten. En specialbestämmelse, som från samma synpunkt straffbelägger ett visst förfarande, måste nämligen anses sätta en mera allmän bestämmelse i ämnet ur tillämpning”.

Den lösning av konkurrensfrågan som man här angav ansågs alltså inte kräva uttryckligt stadgande; en tolkning av straffbuden ansågs leda rätt därför att det i vår straffrätt existerar en erkänd princip, enligt vilken en mera speciell bestämmelse ”tar över” en mera allmän sådan. Några ytterligare kommentarer till denna princip finner man varken i förarbetena till varusmugglingslagen eller i de lagkommentarer, där smugglingsbrotten anges som exempel på en regel om specialbestämmelses företräde framför allmänt utformat straffbud.⁹

Utgår man från att en regel av nämnt slag föreligger — en hänvisning till ett uttalande av straffrättskommittén visar att de sakkunniga därvid förlitat sig på tidigare antydningar i motiv om en sådan princip¹⁰ — synes det naturligt att man avstod från att gå närmare in på detta än vad det föreliggande lagstiftningsuppdraget motiverade. Emellertid beslöt man att utanför varusmugglingslagen hålla vissa speciella varuslag, och den särreglering som således gäller beträffande dessa, främst valutaförordningen (1959: 264), medför konkurrensfrågor som kräver närmare precisering av den antydda regeln. Som i det följande skall visas kompliceras nämligen förhållandet när de straffbud, vilkas inbördes förhållande skall fastställas, finns i författningar av olika ”dignitet”. För sådana situationer råder en oklarhet som gör motivuttalandenets knapphändighet verkligt besvärande för rättstillämpningen.

2. Den intellektuella handlingsförfalskningen i BrB (15:10, 11) kontra vissa brottstyper

I det föregående har i samband med redogörelsen för tillkomsten av SkSL i början 1940-talet nämnts att straffrättskommittén (SRK) vid den tiden förberedde en generell kriminalisering av osant uppgiftslämnande. I kommitténs direktiv hade frågan om behovet av kriminalisering av s. k. intellektuell förfalskning, lämnande av osann uppgift i skriftlig handling e. d., särskilt framhållits.¹ Kommittén

⁹ SL Förm.brotten s. 188, KBrB I s. 365 f., Jungefors—Walberg s. 83.

¹⁰ SOU 1959: 24 s. 169.

¹ SOU 1944: 69 s. 243; jfr. SOU 1940: 20 s. 88 f.

fann ett sådant behov föreligga och valde, som ovan nämnts, att reglera sådana förfaranden inte tillsammans med s. k. materiell förfalskning utan i anslutning till mened och andra brott, vilka också kunde betecknas som "brott mot sanningsplikt".²

Kommittén uppmärksammade att en sådan generell kriminalisering skulle medföra konkurrensproblem; strafflagstiftningen innehöll åtskilliga stadganden om ansvar för oriktigt uppgiftslämnande i speciella fall. Någon genomgång av alla sådana bestämmelser ansåg man sig inte kunna företa. Äldre bestämmelser av detta slag skulle få kvarstå. Detta innebar enligt kommittén att sådana bestämmelser skulle bli tillämpliga med uteslutande av de föreslagna generella straffbuden, till följd av en allmän princip om specialbestämmelses företräde.³

"Dessa bestämmelser skola — — —, såsom varande av speciell natur, äga tillämpning på de förhållanden de avse att reglera med uteslutande av de i 9 § givna allmänna straffbestämmelserna."

I fortsättningen skulle det dock, framhöll kommittén, bli obehövt att i specialförfattningar komplettera bestämmelser om uppgiftsskyldighet med ansvarsbestämmelser; i brist på sådana skulle de generella straffbuden gripa in.⁴

I den närmare motiveringen till stadgandet om straff för osant intygande, dvs. fall där uppgiften inte lämnats under edlig sanningsförpliktelse, återkommer kommittén till en princip om företräde för specialbestämmelser:⁵

"På grund av sin natur av specialstadganden bliva dessa bestämmelser att tillämpa i stället för 10 § i den mån de icke, såsom fallet är med bestämmelserna i hotellstadgan, själva ange sig vara subsidiära i förhållande till allmänna strafflagen."

SRK:s betänkande ger på denna punkt onekligen ett intryck av entydighet och klarhet: en grundsats om specialbestämmelses företräde framför en mera allmänt utformad sådan hävdas genomgående. I propositionen har emellertid denna enkelhet förflyktigats. De-

² Se ovan s. 34.

³ SOU 1944: 69 s. 347.

⁴ Se emellertid t. ex. 64—65 §§ arbetarskyddslagen (1949: 1); (denna utarbetades dock delvis samtidigt med den nya lagstiftningen om brott mot staten och allmänheten) och 19 § lagen (1970: 943) om arbetstid m. m. i husligt arbete.

⁵ SOU 1944: 69 s. 349.

partementschefen uttalar sig där nästan lika kortfattat som SRK, men han för ändå in betydelsefulla, nya aspekter:⁶

”Liksom kommittén finner jag icke erforderligt att i lagtexten särskilt ut säga, att paragrafen icke skall komma till användning, då något speciellt straffbud av nu ifrågavarande typ är tillämpligt. En bestämmelse som *från exakt samma synpunkt* för vissa fall straffbelägger ett förfarande måste nämligen anses sätta en mera allmän bestämmelse i ämnet ur tillämpning. Härvid förutsättes att *specialbestämmelsen tillkommit i sådan ordning att den ej enligt statsrättsliga grunder får vika för en bestämmelse i lag.*”

Departementschefen utgår från den av kommittén anförda principen (*lex specialis*). Han har emellertid tydligen funnit det erforderligt att klargöra denna principens innebörd i ett hänseende: den gäller endast då den allmänna och den speciella bestämmelsen straffbelägger ett förfarande *från exakt samma synpunkt*. Påpekandet är värt att uppmärksammas, eftersom det är ett av de få motivuttalanden som inte förutsätter att principen *lex specialis* är känd och otvetydig.

Departementschefen gör vidare ett för *lex specialis*grundsatsen uppenbarligen högst betydelsefullt tillägg: sagda princip gäller enligt uttalandet endast om den inte sätts ur kraft av statsrättsliga regler om olika författningars ”dignitet”. Vilka dessa regler är klargörs inte, men uppenbarligen avses en regel av innebörd att en författning av lägre rang viker för en av högre dito: en förordning viker för en lag, en lag viker för en grundlag. Principen att en speciell bestämmelse tar över en allmän skulle begränsas att gälla fall där den speciella bestämmelsens rang är högre eller lika hög som den allmänna bestämmelsens.

Mot bakgrund av dessa principuttalanden i samband med tillkomsten av straffbuden om osann försäkran och osant intygande (BrB 15: 10 och 11) skall i det följande undersökas hur dessa stadganden förhåller sig till några speciella brottsbestämmelser.

A. Skatterättsliga ansvarsbestämmelser

Som exempel på speciallagstiftning, som skulle äga tillämpning med uteslutande av de föreslagna allmänna straffbuden om osant uppgiftslämnande nämnde SRK den då ikraftträdde SkSL.¹ Enligt nu gällande rätt är uppsåtligt oriktigt uppgiftslämnande i handling till skatte- eller uppbördsmyndighet att bedöma som skattebedrägeri re-

⁶ Prop. 1948: 80 s. 271. Kursiveringen gjord här.

¹ SOU 1944: 69 s. 347.

spektive oredlig uppbördsredovisning enligt SBL och *inte* som osant intygande eller osann försäkran enligt BrB. Har någon skadeeffekt inte uppkommit kan straff för försök till skattebedrägeri ifrågakomma; däremot föreligger fullbordat redovisningsbrott (SBL 7, 8 §§) redan när oriktig uppgift lämnats, varigenom fara för oriktig skattläggning uppstår.

Den centrala lagstiftningen om skattebrott äger rang av *lag* och principen om *lex specialis* synes därför tillämplig utan reservationer. Emellertid finns i gällande lagstiftning på skatte- och avgiftsområdet ansvarsbestämmelser i författningar av lägre dignitet. Här skall till diskussion upptas frågan hur en sådan bestämmelse förhåller sig till BrB:s straffbud om osant intygande.

KF (1908: 129 s. 1) angående en särskild stämpelavgift vid köp och byte av fondpapper, vilken fortfarande gäller, innehåller i 12 § andra stycket följande ansvarsbestämmelse:

”Har någon i avräkningsnota, som av honom upprättats, mot bättre vetande lämnat oriktig uppgift och därigenom föranlett, att stämpelavgift icke till behörigt belopp blivit utgjord, böte från och med tjugu till och med femtio gånger det stämpelbelopp, som genom det oriktiga förfarandet undandragits, dock minst femtio kronor.”

I det betänkande som låg till grund för SkSL avsågs att detta förfarande skulle inbegripas i brottet falskdeklaration; de sakkunniga ville ju, som ovan anförts,² inte ha någon begränsning till uppgifter i formlig deklaration. Fondstämpelförordningens ansvarsbestämmelse skulle ”överföras”.³ Departementschefen instämde först i detta,⁴ men som ovan nämnts var lagrådet kritiskt beträffande förslagets omfattning; fondstämpelavgiften hörde till det som ansågs bära lämnas utanför SkSL.⁵ Departementschefen följde lagrådets mening.⁶ Att SkSL inte omfattade denna gärningstyp till följd av kravet på deklaration påpekas i skattestrafflagutredningens förslag till SBL.⁷ I propositionen konstateras detsamma; här anges dock den lagtekniska förklaringen vara att avgiften undantagits från lagens tillämpningsområde, medan kravet på deklaration anges ha haft samma effekt ifråga om en rad andra skatte- och avgiftstyper.⁸

² Jfr. ovan s. 34 f.

³ SOU 1942: 31 s. 94; jfr. lydelsen av 1 § i förslaget.

⁴ Prop. 1943: 140 s. 81 och 89.

⁵ A. a. s. 109 f., jfr. ovan s. 35. A. a. s. 113.

⁶ A. a. s. 121.

⁷ SOU 1969: 42 s. 153.

⁸ Prop. 1971: 10 s. 60.

SBL omfattar inte heller denna typ av förfaranden. Lagtekniskt framgår detta av att fondstämpelF inte finns med bland de författningar, till vilka SBL 1 § hänvisar. Skattestrafflagutredningen ger följande motivering härtill:⁹

”Den beskattning som här avses har behandlats i särskilt betänkande av aktiefondsutredningen (SOU 1969: 16). — — — Skattestrafflagutredningen anser sig inte böra föreslå ändring i nu gällande 1908 års förordning, eftersom denna med all sannolikhet kommer att upphävas inom en snar framtid.”

Det anförda betänkandet av aktiefondsutredningen innehåller ett förslag till ny fondstämpelförordning. Förslagets 26 § stadgar att oriktig uppgift i avräkningsnota skall bedömas enligt bestämmelserna i skattestrafflagen om deklaration. Någon närmare kommentar härtill finns inte i betänkandet.

Genomförs aktiefondsutredningens förslag till ny fondstämpelförordning blir således detta förfarande att bedöma som skattebedrägeri eller försök därtill. Även om nu rådande rättsläge alltså troligen snart ändras är det intressant som utgångspunkt för en diskussion om konkurrens. Samma förhållande kan aktualiseras beträffande annan strafflagstiftning.

Det i fondstämpelF:s ansvarsstadgande angivna förfarandet uppfyller i och för sig rekvisiten för brottet osant intygande. Vikar denna straffbestämmelse för det betydligt mildare bestraffade brottet enligt fondstämpelF?

Här skall inflikas, att ett förfarande av angivet slag också kan synas aktualisera bedrägeriansvar. Hur därmed skall anses förhålla sig sammanhänger med den ovan antydda frågan om bedrägeristadgandets räckvidd på det offentlighetsrättsliga området. För den formella uppfyllelsen av straffbudet i BrB 15: 11 om osant intygande har däremot konsekvenserna ifråga om skada och vinning inte någon betydelse. Jag har därför valt att låta den mellan detta straffbud och fondstämpelförordningens ansvarsstadgande föreliggande konkurrenssituationen belysa de till synes motstående principerna om företräde för speciellt straffbud respektive för straffbud av högsta dignitet.

Lex specialisprincipen, såsom den framställts t. ex. av SRK,¹⁰ ger företräde för fondstämpelF. Frågan är emellertid om den princi-

⁹ SOU 1969: 42 s. 153.

¹⁰ SOU 1944: 69 s. 347 och 349; cit. ovan s. 41.

pen här får vika för grundsatsen om företräde enligt dignitet (lex superior). Av hittills redovisade motivuttalanden pekar departementschefens yttrande angående förhållandet mellan brottet osant intygande och specialbestämmelser härpå.¹¹

Ett förhållande, som enligt mitt förmenande måste beaktas för den aktuella konkurrensfrågan, är att det vid diskussionerna om förhållandet fondstämpelF—skattebrottslagstiftningen inte förekommit någon antydande om att det aktuella förfarandet skulle vara att bedöma som osant intygande. Skattestrafflagutredningen uttalar sig ifråga om beivrande av överträdelser mot skatte- eller avgiftsförfattningar genom andra straffbestämmelser än SBL:s på ett sätt, som tyder på att lex superiorregeln i detta sammanhang inte tillerkänns någon betydelse på lex specialisprincipens bekostnad:¹²

”Om hänvisningsbestämmelse saknas i en skatte- eller avgiftsförfattning är det ——— inte möjligt att beivra överträdelse av föreskrift i sådan författning enligt skattebrottslagen. En del av dessa författningar innehåller i stället straffbestämmelser som täcker sådana fall. Saknar en författning såväl hänvisningsbestämmelse till skattebrottslagen som egna straffbestämmelser, kan BrB bli tillämplig. De straffbestämmelser som därvid i första hand torde komma i fråga är bedrägeriparagraferna i 9 kap. BrB men också bestämmelserna om sanningsbrotten osann och vårdslös försäkran samt osant intygande i 15 kap. BrB kan bli aktuella.”

Utredningen hade lagtekniskt löst frågan om SBL:s tillämpningsområde på ett annat sätt än i det slutligen antagna förslaget: i stället för en uppräknig i SBL hade man tänkt sig hänvisningsbestämmelser i de författningar, som ansågs bära saktioneras genom SBL. Beträffande övriga författningar skulle enligt utredningen BrB:s generella ansvarsbestämmelser bli tillämpliga först om en författning, utan begränsning beträffande dignitet, saknade egna straffbestämmelser.

Under reformarbetet på skattebrottslighetens område synes man alltså inte ha bekänt sig till någon lex superiorregel. Detta intryck förstärks av vad i propositionen till SBL sägs om subsidiaritetsklausulen i SkSL 6 §, enligt vilken SkSL var subsidiär i förhållande till annan författning än SL/BrB.¹³ Denna klausul betecknas som en erinran om en allmängiltig regel:¹⁴

¹¹ Prop. 1948: 80 s. 271; cit. ovan s. 42.

¹² SOU 1969: 42 s. 223.

¹³ Jfr. ovan s. 37.

¹⁴ Prop. 1971: 10 s. 60.

”Enligt allmänt vedertagna principer inom straffrätten anses nämligen att specialstraffrättsliga bestämmelser i administrativ författning tillämpas framför specialstraffrättslig lag.”

Därmed synes man ha tagit klart avstånd från principen om företräde efter dignitet åtminstone ifråga om konkurrens *inom* specialstraffrätten.

Frågan hur konkurrens fondstämpelF—BrB 15: 11 skall bedömas enligt gällande rätt kan inte besvaras med säkerhet. Några avgöranden i praxis, som senare skall redovisas, ger viss ytterligare belysning av rättsläget. Problemet har här intresserat främst som medel att klarlägga inställningen till konkurrensfrågor i skattelagstiftningen. Här skall endast påpekas att den behandlade konkurrensfrågan kan få en praktisk betydelse, som går betydligt längre än vad en jämförelse mellan straffskalorna ger vid handen. Eftersom specialbestämmelsen i fondstämpelF endast innefattar bötesstraff omedelbart i pengar torde annan form av medverkan än gärningsmannaskap inte vara straffbelagd. För t. ex. en anstiftansgärning kan därför konsekvensen, om lex specialisregeln anses tillämplig, bli ett frikännande, medan lex superiorregeln, som gör straffbudet om osant intygande tillämpligt, kan medföra fängelse upp till två år i grova fall.

Den antydda följden av lex specialisgrundsatsen förutsätter dock en bestämd tolkning härav: som en regel om *exklusivitet*. Frågan hur en princip om specialbestämmelses företräde i praktiken skall tolkas har, som ovan anförts, i ett visst sammanhang berörts av Thornstedt.¹⁵ Samma fråga torde kunna uppkomma vid tillämpningen av en princip om företräde enligt dignitet. Underlag för ett bestämt ställningstagande härvidlag synes för närvarande inte föreligga. Den vedertagna definitionen av konkurrens kunde dock eventuellt anföras som ett argument *mot* tolkningen exklusivitet: konkurrens föreligger endast mellan två enligt ordalydelsen tillämpliga straffbud, och om ettdera straffbudet inte är formellt tillämpligt råder överhuvud taget inte någon konkurrens. I ett nedan refererat rättsfall, NJA 1969 s. 201, har en dissident i HD åberopat ett ansvarsstadgande i förordning sedan han funnit ett rekvisit i ett straffbud i lag icke uppfyllt.¹⁶ Oklart är emellertid om följderna måste bli desamma då ettdera straffbudet befinns otillämpligt av andra

¹⁵ Jfr. ovan s. 38.

¹⁶ Se nedan s. 73 f.

orsaker än bristande täckning av rekvisit. Någon generell regel torde inte kunna uppställas härom. Frågan synes dock onekligen vara av sådan praktisk vikt att den bör uppmärksammas i skilda lagstiftnings-sammanhang och därvid behandlas på ett sätt, som kan vägleda rättstillämpningen.

B. Smugglingsbrott

I samband med in- och utförsel av varor förekommer i stor utsträckning skriftligt uppgiftslämnande. BrB:s stadganden om osann försäkran och osant intygande är i och för sig ofta uppfyllda då oriktiga uppgifter lämnas i sådana sammanhang. Frågan hur dessa straffbud förhåller sig till ansvarsbestämmelser i tullagstiftningen är av intresse i flera avseenden. Läget före varusmugglingslagens ikraftträdande belyser den i föregående avsnitt aktuella frågan om lex specialis kontra lex superior, medan rättsläget numera förefaller vara en följd av oklarhet vid varusmugglingslagens tillkomst.

Tulldefraudationer genom vilseledande var, som i det föregående berörts, före varusmugglingslagens ikraftträdande i stor utsträckning straffbara som bedrägeri. Detta förhållande förändrades inte genom införandet av straffstadgandena om intellektuell handlingsförfalskning i SL i annan mån än att bedrägeribrottet, om osant uppgiftslämnande varit medel därför, kunde bli att bedöma som grovt. SRK deklarerade nämligen att den föreslagna kriminaliseringen skulle begränsas till sin räckvidd av bedrägerilagstiftningen men att lagkonkurrensen i regel skulle bedömas som *verklig* sådan.¹

Vid sidan om varuinförsellagen fanns emellertid ansvarsbestämmelser i annan tullagstiftning, vilka inte förklarade sig subsidiära i förhållande till det allmänna bedrägeribrottet. Åtskilliga bestämmelser tog direkt sikte på lämnande av osanna uppgifter. Av refererad rättspraxis framgår att dessa specialbestämmelser tillämpades även efter tillkomsten av straffbuden om osann försäkran och osant intygande, och detta i många fall även då den speciella bestämmelsen återfanns i en författning av lägre dignitet än lag. I fallet NJA 1956 s. 670 åtalades några personer, som medverkat till olovlig utförsel av varor sedan oriktiga uppgifter om ursprungsland lämnats i s. k. exportförbindelse, inte enligt SL 13: 10 eller 11 utan enligt KK (1950: 324) angående allmänt exportförbud i brottskonkurrens med bl. a. 1 § lagen om straff för olovlig varuutförsel. Preskription

¹ SOU 1944: 69 s. 350.

befanns emellertid ha inträtt i den delen. I fallet NJA 1961 s. 724 dömde RR och HovR enligt sistnämnda lagrum och 1 § KK (1940: 189) med vissa bestämmelser om straff för förseelser i samband med avlämnande av uppgifter till statens handelskommission eller statens livsmedelskommission. HD fann däremot den efter gärningen tillkomna VSL medföra lindrigare påföljd, förverkandet medräknat, och dömde därför istället jämlikt 1 och 4 §§ VSL.

Frågan om förhållandet mellan VSL och de allmänna straffbuden om intellektuell handlingsförfalskning behandlas i motiven till VSL i samband med regleringen av grova smugglingsfall. I förslagets stadgande om grov varusmuggling upptogs som omständigheter vilka borde föranleda att en gärning hänfördes dit att gärningsmannen begagnat vilseledande handling eller lämnat osann försäkran.² Här om anfördes, att stadgandena i SL 13: 10 och 11 ofta var uppfyllda vid vilseledande i samband med tullbehandling och att man då inte borde döma jämväl för sådant brott i brottskonkurrens med VSL; ett bedömande av varusmugglingen som grov skulle innebära ett tillräckligt beaktande härav.³ Förhållandet skulle alltså enligt förslaget vara detsamma som mellan förfalskning och bedrägeri, dvs. i regel verklig lagkonkurrens. Härvid hänvisades till straffskalorna: stadgandena i SL 13: 10 och 11 hade lindrigare sådana än den föreslagna bestämmelsen om grov varusmuggling.⁴

Vissa remissinstanser hade en annan åsikt på denna punkt.⁵ Man menade att den omständigheten att gärningsmannen lämnat osann försäkran skulle tillräckligt beaktas genom att smugglingsbrottet bestraffades i konkurrens med SL 13: 10; därmed fanns möjlighet till lägre straff än vid en bedömning som grov varusmuggling. Departementschefen tillstyrkte och lät omständigheten utgå ur uppräknningen av vad som skulle föranleda en bedömning som grov varusmuggling.⁶

² Förslagets 1 § andra stycket: "— — — Vid bedömande huruvida brottet är grovt, skall särskilt beaktas, om det förövats yrkesmässigt eller avsett gods av betydande myckenhet eller värde, om gärningsmannen begagnat vilseledande handling eller lämnat osann försäkran eller om gärningen eljest varit av särskilt farlig art."

³ SOU 1959: 24 s. 171 f.

⁴ I förhållande till brottet urkunds-förfalskning hade den föreslagna bestämmelsen däremot en mildare straffskala; med hänvisning därtill anfördes att tillämpningen av den senare bestämmelsen inte kunde anses innebära tillräcklig reaktion även mot ett såsom medel för varusmuggling begånget förfalskningsbrott. Brottskonkurrens fick istället antagas.

⁵ Riksåklagarämbetet och Advokatsamfundet; se prop. 1960: 115 s. 107.

⁶ A. a. s. 107; jfr. prop.förslagets 3 § andra stycket, vilket motsvarar den antagna lagtexten.

Hur konkurrensfrågan enligt honom skulle lösas framgår emellertid inte direkt. I kommentaren till VSL synes man förordade en annan lösning än den remissinstanserna avsett:⁷

”Det torde kunna förutsättas, att en sådan komplikation som att gärningsmannen begagnat osann försäkrans (13 kap. 10 § SL) eller gjort sig skyldig till osant intygande (13 kap. 11 § SL) får anses tillräckligt beaktad genom straffskalan i 1 och 3 §§ VsL, om begagnandet av den osanna försäkrans eller det osanna intygandet är av lindrig art. Fall av dylik komplikation torde komma att bli vanliga. Från denna utgångspunkt förefaller det naturligt att i dylika fall uteslutande tillämpa VsL och alltså icke tillika de angivna lagrummen i SL i konkurrens med VsL.”

Här anges alltså istället lösningen lagkonkurrens. Visserligen talas det endast om fall där den osanna försäkrans (det osanna intygandet) är av lindrig art, men redan detta förefaller vara ett avsteg från den i remissyttrandena förordade bedömningen. Lagkonkurrens av skenbar art synes vara den bedömning, som i rättspraxis regelmässigt anläggs på ifrågavarande konkurrenssituation.⁸

C. Straffbestämmelser i lagstiftningen om aktiebolag

Vår gällande aktiebolagslag (1944: 705) innehåller många materiella rättsregler om lämnande av skriftliga uppgifter. Till dessa primära rättsregler är knutna ansvarsbestämmelser i form av blankettstraffbud. Då dessa straffbestämmelser saknar uttrycklig anvisning om tillämpligheten i förhållande till annan strafflagstiftning föreligger konkurrens i vissa hänseenden.

Då lagberedningen år 1941 framlade det förslag till lag om aktiebolag m. m. (SOU 1941: 8 och 9), som ligger till grund för vår gällande lag i ämnet, hade SRK i sitt reformarbete ännu inte nått fram till brotten mot allmänheten. Redan i det år 1940 framlagda förslaget till ny reglering av förmögenhetsbrotten hade emellertid som § 5 b i 12 kap. om förfalskning infogats en bestämmelse om s. k. intellektuell handlingsförfalskning. Lagberedningen uppmärksammade i sitt betänkande frågan om ett sådant stadgandes tillämplighet på oriktigt uppgiftslämnande i aktiebolagsrättsliga handlingar:¹

⁷ Jungefors—Walberg s. 91.

⁸ Se t. ex. fallet SvJT 1970 rf. s. 61, där tt enbart dömdes för anstiftan av varusmuggling trots begagnandet av ett s. k. grönt försäkringskort, vilket innehöll oriktig uppgift om tt:s hemort.

¹ SOU 1941: 9 s. 657 f.

”Beträffande den intellektuella handlingsförfalskningen kräves enligt straffrättskommitténs förslag i subjektivt hänseende såsom för närvarande vid förfalskningsbrott i allmänhet, att gärningsmannen handlar ’sig eller annan till nytta eller att därmed skada göra’. Kommittén har ansett frågan om att utbyta detta uttryck mot någon klarare avfattning böra anstå till en allmän revision av förfalskningsbrotten. (— — —) I avseende å det begagnande av handlingen, som skett eller möjliggjorts genom dess utlämnande, föreligger en viss osäkerhet i fråga om den tidpunkt, då straffbarhet skulle inträda på grund av oriktig eller vilseledande uppgift i vissa av de handlingar, som avses i 132 § AL.”² ”Då vidare uttryckliga bestämmelser om straff för uppsåtligt åsidosättande av viktiga aktiebolagsrättsliga förpliktelser synas äga värde från preventiv synpunkt, har lagberedningen efter överläggningar med straffrättskommittén ansett, att om kommitténs förslag blir antaget till lag, sådana bestämmelser det oaktat böra upptagas i aktiebolagslagen.”

Lagberedningen uttalar sig inte vidare om hur en allmän bestämmelse om intellektuell handlingsförfalskning skulle förhålla sig till i förslaget upptagna straffbud. Däremot konstateras, att SRK:s förslag till straffbestämmelse om svindleri skulle bli tillämpligt med uteslutande av straffstadgandet i 201 § 4. förslaget till aktiebolagslag (motsvarar AL 213 § 4.), då rekvisiten för svindleri var uppfyllda.³

Om förslagets 201 § (motsvarar AL 213 §) anför beredningen:⁴

”Förfaranden som avses i förevarande paragraf kunna vara straffbara jämväl enligt strafflagen. Huruvida i sådant fall den speciella bestämmelsen i aktiebolagslagen skall anses konsumerad av straffbestämmelsen i strafflagen eller bör äga självständig tillämpning vid sidan av denna bör bedömas enligt allmänna grundsatser om konkurrens. Motsvarighet till den i 132 § sista stycket AL upptagna bestämmelsen, att straff enligt paragrafen icke skall tillämpas, där förseelsen enligt allmänna strafflagen bör beläggas med strängare straff, har därför icke upptagits i förslaget.”

Lagberedningens betänkande är således inte särskilt klagörande i fråga om förhållandet mellan de allmänna straffbuden om intellektuell handlingsförfalskning och AL:s specialbestämmelser. En förklaring härtil är naturligtvis att det vid tiden för förslagets utarbetande ännu inte förelåg några allmänna bestämmelser i SL utan endast SRK:s sedermera förkastade förslag till provisoriskt sådant stadgande. Det förefaller dock som om lagberedningen efter konsultationer med SRK stannat för den lösningen, att oriktigt uppgiftslämnande i aktiebolagsrättsliga handlingar skulle beivras genom AL, i den utsträckning sådana gärningar var straffvärda ur aktiebolagsrättslig

² Härmed avses då gällande 1910 års aktiebolagslag.

³ SOU 1941: 9 s. 660.

⁴ SOU 1941: 9 s. 662.

synpunkt.⁵ Ett indicium härpå är att beredningen beträffande ett slags oriktig uppgift, nämligen rörande en akties nominella belopp i aktiebrevet, konstaterade att sådant inte föll under förslagets straffbestämmelser utan istället blev straffbart som intellektuell handlingsförfalskning om SRK:s förslag gick igenom i denna del.⁶ Av detta påpekande framgår vidare, att lagberedningen med sin uppfattning om AL:s företrädare såsom specialreglering inte förknippade *exklusivitet*;⁷ företrädet gällde endast de direkt straffbelagda fallen, medan andra förfaranden på aktiebolagsrättens område kunde vara straffbara enligt annan lagstiftning.

Några år senare tillkom den aviserade generella lagstiftningen mot intellektuell handlingsförfalskning. I motiven därtill framhölls, som ovan anförts, att då förekommande specialbestämmelser i ämnet fick kvarstå och skulle äga fortsatt tillämplighet med uteslutande av de allmänna straffbuden enligt principen *lex specialis*. Men det påpekades också att sådana specialbestämmelser i *försättningen* skulle bli obehövligen. Det kan vara av intresse att undersöka hur aktiebolagsutredningen i sitt nyligen framlagda förslag till ny aktiebolagslag (SOU 1971: 15) ser på frågan om behovet av speciella ansvarsbestämmelser i AL och förhållandet mellan eventuella dylika straffbud och bestämmelser i annan strafflagstiftning.

Förslaget innehåller en paragraf (173 §) med ansvarsbestämmelser i åtta punkter, alltså en betydande begränsning i förhållande till gällande AL. Beträffande konkurrensförhållandet enligt gällande rätt mellan bestämmelserna i 213 § AL om lämnande av oriktiga eller vilseledande uppgifter och BrB:s straffbud om svindleri och osant intygande anföras:⁸

”Som framgår av det följande finns visserligen olikheter mellan dessa båda grupper. För straff enligt AL räcker det sålunda att en oriktig eller vilseledande uppgift lämnats. I BrB uppställs ytterligare krav, vilka dock i allmänhet torde vara uppfyllda i de här aktuella fall som kommer under rättsligt bedömande. Till väsentlig del är det straffbara området alltså gemensamt enligt båda slagen av regler.”

⁵ I lagen (1951:308) om ekonomiska föreningar finns i 110 § en motsvarighet till AL 213 §, alltså en straffbestämmelse om oriktiga uppgifter till registreringsmyndighet m. m. Inte heller den är försedd med någon subsidiaritetsklausul. Förhållandet torde vara detsamma här: BrB 15: 11 viker. Förarbetena ger ingen ledning härvidlag (SOU 1949: 17, prop. 1951: 34).

⁶ SOU 1941: 9 s. 663.

⁷ Se om detta spörsmål ovan s. 38 och 46 f.

⁸ SOU 1971: 15 s. 398.

En målsättning vid utarbetandet av förslaget anges ha varit att från AL avföra sådana straffbestämmelser som täcks av BrB:s regler.⁹ Man erinrar om vad lagberedningen i motiven till AL anförde om då förestående lagstiftning mot intellektuell handlingsförfalskning och de skäl som då anfördes för ett bibehållande, trots sådan generell kriminalisering, av speciella ansvarsbestämmelser om oriktigt uppgiftslämnande i AL.¹⁰ Av dessa skäl anges numera endast preventionssynpunkten kunna äga betydelse:¹¹

”I den mån brottsbalkens regler anses i sak tillfyllest bör emellertid det möjliga preventiva värdet av uttryckliga bestämmelser i aktiebolagslagen vägas mot intresset av förenkling. Just från preventiv synpunkt kan det för övrigt vara att föredra, att reglerna blir så få och så enkla som möjligt. Härtill kommer att även andra lagbud i BrB än bestämmelserna om svindleri och osant intygande kan bli aktuella i aktiebolagsförhållanden. Som exempel kan nämnas straffbestämmelserna rörande bedrägeri och trolöshet mot huvudman. Att i aktiebolagslagen i större omfattning ta upp bestämmelser som svarar mot dessa och andra regler i BrB kan knappast komma i fråga.”

I två hänseenden anser utredningen emellertid att särregler bör bibehållas. Det gäller för det första ifråga om lämnande av oriktiga uppgifter i registreringsärenden, där för svindleriansvar erforderligt uppsåt ofta brister och culpafallen således annars blir straffria. Denna speciella straffbestämmelse föreslås införd, inte i AL utan i *registreringskungörelsen*.¹² Bestämmelsen talar både om uppsåtliga och oaktsamma uppgifter och innehåller ingenting om förhållandet till BrB 15: 11. Skälet till placeringen är enligt betänkandet att de uppgifter bestämmelsen skall sanktionera är angivna i kungörelsen. Utredningen tillfogar:¹³

”Att i en kungörelse inta straffbestämmelser av detta slag, med frihetsstraff i straffskalan, innebär ingen principiell nyhet.”

Inte ingenting sägs om förhållandet till BrB:s straffbestämmelser om oriktigt uppgiftslämnande. Motiven till registreringskungörelsen innehåller beträffande den aktuella straffbestämmelsen endast en hänvisning till vad som anförs vid AL:s straffstadganden.

⁹ A. a. s. 399.

¹⁰ Jfr. cit. ovan s. 50.

¹¹ SOU 1971: 15 s. 401.

¹² SOU 1971: 15 s. 74, s. 402; förslag till KK om registrering beträffande aktiebolag 39 §.

¹³ SOU 1971: 15 s. 402.

Straffet enligt den föreslagna bestämmelsen i registreringskungörelsen är angivet till böter eller fängelse i högst ett år, högre än straffskalan i BrB 15: 11. Dessutom är till stadgandet knutet ett förbehåll: om rättelse sker utan dröjsmål och innan skada inträffat eller förseelsen eljest är ringa, skall ansvar inte ådömas. Dessa omständigheter tyder, liksom utredningens tystnad beträffande konkurrensfrågan, på att man utgått från att särbestämmelsen blir tillämplig med uteslutande av BrB:s generella bestämmelse. Uppenbarligen utgår man från en lex specialisprincip, som här skulle få denna konsekvens. Men enligt departementschefens uttalande i motiven till BrB 15: 10 och 11¹⁴ gäller lex specialisregeln endast under förutsättning att specialbestämmelsen tillkommit i sådan ordning att den inte enligt statsrättsliga grunder får vika för en bestämmelse i allmän lag. Specialbestämmelsen föreslås här införd i en kungörelse, dvs. en lagstiftningsprodukt av lägre rang än BrB. Med departementschefens synsätt skulle alltså konkurrensfrågan inte vara att lösa på det av utredningen åsyftade sättet; därför skulle krävas att lagbestämmelsen försågs med subsidiaritetsklausul.

Det anförda visar på en osäkerhet om konkurrensfrågor ända upp på lagstiftningsnivå, en osäkerhet som med nödvändighet måste leda till svårigheter för rättstillämpningen. Den principiella frågan om lex specialis- kontra lex superiorprincipen skall behandlas i kapitel IV. Vi återgår här till aktiebolagsutredningens inställning till förhållandet AL:s specialbestämmelser—BrB:s straffstadganden.

Den andra särregeln, som enligt utredningen erfordras, gäller årsredovisningen och revisionsberättelsen.¹⁵ Förslaget till aktiebolagslag innehåller därför i 173 § första stycket 6. ett stadgande om straff för den som i väsentligt hänseende åsidosätter bestämmelserna om upprättande härav. I kommentaren härtill sägs inget om huruvida sådana förfaranden skall kunna bestraffas som svindleri eller som osant intygande. Det förefaller inte som om man tänkt sig det. Utredningen påpekar nämligen, att denna punkt inte omfattar särskild redogörelse av styrelsen enligt exempelvis 29 § andra stycket 2. (redogörelse för händelser av väsentlig betydelse för bolagets ställning, vilka inträffat efter årsredovisningens avgivande) och inte heller yttrande av granskare, men att BrB:s regler om svindleri och trolöshet mot huvudman kan bli tillämpliga på dessa fall.¹⁶ Av detta uttalan-

¹⁴ Cit. ovan s. 42.

¹⁵ SOU 1971: 15 s. 402.

¹⁶ A. a. s. 403.

de synes man e contrario kunna sluta, att de i förslaget upptagna förfarandena skall beivras enbart enligt AL.

I sammanfattningen ger utredningen följande kategoriska besked om förslagets utformning:¹⁷

”Förslaget uppvisar — — — sakligt betydande ändringar. De senare består dels däri att straff för handlingar som faller under den allmänna strafflagstiftningen (brottsbalken), t. ex. osant intygande eller bedrägeri, utmönstras ur aktiebolagslagen, — — —.”

Av vad ovan anförts framgår att utredningen inte helt lyckats i sitt uppsåt. De ”nedbantade” straffbestämmelserna kommer, om de får träda ikraft, att vålla konkurrensproblem i vissa hänseenden. Det skulle varit av värde att redan i motiven dessa problem diskuterats närmare och ur ett något vidare perspektiv.

I detta sammanhang bör också beröras den straffbestämmelse om oriktigt uppgiftslämnande, som föreslagits i en lag om handelsregister, avsedd att (tillsammans med några andra nya författningar) ersätta 1887 års lag om handelsregister, firma och prokura. Stadgandet, förslagets 28 § andra stycket, innehåller inte något om subsidiaritet. Motiven berör inte förhållandet till BrB 15: 11:¹⁸

”I de fall som avses i andra stycket kan det röra sig om förseelser av relativt grov beskaffenhet. Det har dock inte ansetts erforderligt att föreskriva strängare straff än böter.”

Förslaget innebär alltså ett klart avsteg från den av SRK rekommenderade linjen att undvika specialstadganden om straff för oriktigt uppgiftslämnande och därigenom låta BrB:s generella bestämmelser bli tillämpliga. Det pekar mot ett behov av gemensamma riktlinjer och större samordning inom lagstiftningsverksamheten vad straffbudens inbördes relationer beträffar. Vissa anvisningar finns dock redan att tillgå i lagstiftningsarbetet; till detta blir det anledning att återkomma i ett senare sammanhang.¹⁹

¹⁷ A. a. s. 442.

¹⁸ SOU 1967: 35 s. 336.

¹⁹ Se om statsrådsberedningens anvisningar för författningsskrivning och bakomliggande stencilerande PM nedan s. 78 och s. 132.

3. Några allmänfarliga brotts förhållande till specialstraffrättsliga ansvarsstadganden

De motivuttalanden som i det föregående redovisats har i huvudsak rört förhållandet mellan ett speciellt och ett generellt straffbud, varvid det speciella, med viss reservation, givits företräde i tillämpningen. Innan vi i nästa avsnitt närmare undersöker vad som menas med ett speciellt och ett generellt straffbud skall här redovisas några motivuttalanden, som dels antyder förekomsten av andra riktlinjer då förhållandet mellan straffbuden är ett annat, dels ger ytterligare belägg för den nämnda lösningen vid förhållandet speciellt—generellt straffstadgande.

Uttalandena återfinns i förarbetena till de s. k. allmänfarliga brotten, som i BrB finns i 13 kap. Beträffande oaktssamhetsbrottet allmänfarlig vårdslöshet anför SRK i sitt betänkande, att därunder efter orden kommer att falla gärningar, som innebär överträdelse av ordnings- eller säkerhetsföreskrifter, vilka är sanktionerade genom specialbestämmelser. Om detta konkurrensproblem uttalar kommittén:¹

”Är straff i särskild författning utsatt för överträdelse som faller under den föreslagna bestämmelsen och har ej tillika gjorts undantag för det fall att överträdelsen är straffbar enligt allmän lag, blir, i motsats till vad händelsen i regel är då uppsåtligt brott enligt strafflagen föreligger, straffbestämmelsen i specialförfattningen att tillämpa jämte förevarande paragraf (jfr. NJA 1940 s. 9).”

Enligt kommittén skulle de angivna konkurrenssituationerna alltså lösas som brottskonkurrens: straffbudet i specialförfattningen och SL:s straffstadgande skulle båda tillämpas, om det förra inte angav sig uttryckligen subsidiärt. I en bisats anges förhållandet i regel vara det motsatta då ett uppsåtligt strafflagsbrott föreligger; innebörden torde vara att i sådana fall endast strafflagsbestämmelsen tillämpas. Vid konkurrens mellan (uppsåtlig) straffbestämmelse i allmänna strafflagen och specialstraffrättsligt ansvarsstadgande skulle alltså gälla en princip, som för till motsatt lösning mot den ovan påvisade lex specialisgrundsatsen. Om SRP:s uttalande ställs samman med vad departementschefen yttrar i propositionen synes det framgå att man här avser en *annan typ av konkurrensförhållande* än den vi tidigare funnit löst genom lex specialisregeln. Departements-

¹ SOU 1944: 69 s. 379.

chefen fick anledning gå närmare in på den här frågan sedan ett antal remissinstanser påfordrat en bestämmelse om konkurrensförhållanden mellan SL och specialstraffrättens ansvarsstadganden. Detta vore, anför han, inte lämpligt.²

”I stället torde åt praxis få överlämnas att avväga förhållandet mellan nu ifrågavarande stadgande och specialförfattningarna. Vägledande synes härvid böra vara, huruvida i det särskilda fallet en bestämmelse i en specialförfattning stadgar straff för överträdande av en ordningsföreskrift eller för vållande av just sådant slag, varom i nu förevarande sammanhang är fråga. Om det senare är förhållandet, torde specialbestämmelsen, därest den ej enligt statsrättsliga grunder blivit försatt ur kraft genom ifrågavarande stadgande i strafflagen, böra komma till användning utan samtidig tillämpning av sistnämnda stadgande.”

Medan SRK för de culpösa strafflagsbrottens del endast talar om lösningen brottskonkurrens i förhållande till specialstraffbud gör departementschefen här en uppdelning på två slags konkurrensförhållanden. Mellan en vållande-bestämmelse i den allmänna strafflagen och ett straffbud om överträdande av en ordningsföreskrift e. d. i speciallagstiftning är lösningen brottskonkurrens den riktiga. Om däremot även specialstadgandet tar sikte på ett vållande anges lösningen skenbar lagkonkurrens, närmare bestämt så att endast specialstadgandet skall tillämpas; denna regel begränsas dock genom en hänvisning till dignitetsförhållandena.

Förhållandet mellan en vållande-bestämmelse i BrB och en sådan bestämmelse i specialförfattning torde kunna likställas med de förhållanden mellan uppsåtliga brott, vilka i det föregående befunnits vara att lösa enligt lex specialisprincipen (eventuellt modifierad med hänsyn till dignitet). Det specialstraffrättsliga stadgandet tar sikte på ett vållande i ett bestämt sammanhang (i vägtrafik, sjöfart e. d.), medan någon sådan begränsning inte finns i BrB-stadgandet. Genom att båda straffbuden avser ett vållande kan de dock, för att citera departementschefen på annat ställe i propositionen 1948: 80,³ anses straffbelägga förfarandet ”från exakt samma synpunkt”.

Mellan ett culpöst straffbud i allmänna strafflagen och en specialstraffrättslig bestämmelse om överträdande av en ordningsföreskrift e. d. skall enligt såväl SRK som departementschefen en annan lösning väljas, nämligen brottskonkurrens. Här föreligger uppenbar-

² Prop. 1948: 80 s. 292.

³ A. a.s. 271, cit. ovan s. 42.

ligen en annan typ av konkurrenssituation, där de hittills behandlade synpunkterna inte gäller. Det är ifråga om detta slags konkurrenssituation SRK motsättningsvis anför konkurrens uppsåtligt SL-(BrB-)brott—specialstraffrättsligt straffbud, där lösningen anges vara företräde för SL-(BrB-)brottet. Även denna senare grupp konkurrensfall är uppenbarligen av annan art än de ovan diskuterade konkurrenssituationerna.

I det kapitel som närmast följer diskuteras riktlinjerna för den gruppering av konkurrensfall, som tydligen måste företagas. Därefter blir uppgiften att pröva hur konkurrensbedömningen sker i de olika grupperna av fall.

Kapitel III

Analys med utgångspunkt från i kap. II påvisade motivuttalanden.

Det logiska förhållandet mellan straffbud

De uttalanden om relationen mellan straffbud som finns i lagmotiv är, som av det föregående framgått, ytterst knapphändiga. Det antyds att vissa principer förekommer, men vilka dessa är och när de är tillämpliga klargörs inte. I doktrinen framställningar dominerar de förekommande *lösning*salternativen, brottskonkurrens, skenbar lagkonkurrens och verklig lagkonkurrens, medan mycket litet sägs om riktlinjerna för valet av lösning. Ett undantag utgör Strahls framställning om konkurrens i arbetet Om påföljder för brott, där följande uttalande återfinns:¹

”En bestämmelse i strafflagen för uppsåtligt brott torde i regel konsumera specialstraffrättsliga stadganden, något som däremot i allmänhet ej är händelsen med bestämmelse i strafflagen om ansvar för vållande. Vid ådömande av ansvar för vållande till annans död genom ovarsamt förande av bil har sålunda skilda brott ansetts begångna, nämligen dels enligt 14: 9, dels enligt vissa paragrafer i vägtrafikstadgan.”

I en not tilläggs:

”En specialstraffrättslig bestämmelse torde emellertid böra anses exklusivt tillämplig om den uttager ett specialfall av vad som rymmes under strafflagens brott till bestraffning från samma synpunkt som den vilken dikterat strafflagsbestämmelsen, under förutsättning dock att den ej tillkommit i sådan ordning att den enligt statsrättsliga grunder får vika för en bestämmelse i lag.”

Uttalandet kan ses som en sammanställning av de motivuttalanden som återgivits i det föregående. Det är emellertid lika kortfattat som dessa och belyser alltså inte frågorna ytterligare; hela frågan om lex specialis- och lex superiorprincipernas tillämplighet behandlas i en fotnot.

En antydning till analys ligger, som tidigare framhållits, i doktrinen angivande av olika undergrupper av lagkonkurrens: specialitet, subsidiaritet, konsumtion. Den indelningen har med straffbudens lo-

¹ Strahl Påföljder s. 207.

giska, inbördes förhållande att göra och det är uppenbarligen däri man måste söka motiveringen till de olika lösningarna. Medan flertalet författare nöjt sig med en presentation av de vedertagna undergrupperna har några företagit en närmare analys. På dessa arbeten, på den allmänna rättslärans område men också inom tysk straffrättslig litteratur, bygger den följande framställningen.

Först bör påpekas, att det är en praktiskt omöjlig uppgift att ange ett straffbuds² hela räckvidd; här till bidrar den lagstiftningsteknik som präglar modern straffrätt. När jag i det följande talar om ett straffbuds tillämpningsområde, den "cirkel" inom vilken det gäller, är detta alltså en teoretisk förenkling, som jag emellertid funnit nödvändig. Vad som avses är alla de tänkbara fall, som täcks av straffbudet, dvs. som uppfyller dess rekvisit, nota bene innan några konkurrensaspekter läggs på frågan om dess tillämplighet.

Två straffbud kan ha helt skilda tillämpningsområden: inget mänskligt handlande kan samtidigt uppfylla båda straffbuden. Visserligen kan de båda straffbuden aktualiseras vid ett och samma rättegångstillfälle, men deras brottsbeskrivningar täcks då av skilda moment i gärningsbeskrivningen eller av skilda gärningsbeskrivningar. Förhållandet mellan sådana straffbud kan betecknas som *alternativitet*. Exempel härpå utgör stöld och förskingring, två straffbud som nödvändigtvis utesluter varandra.

Om två lagbestämmelsers tillämpningsområden till någon del sammanfaller råder ett förhållande som Ross betecknar som "modsigelse".³ Man måste härvid skilja på olika "grader" av motsägelse. Som *total-total motsägelse* betecknar Ross två helt sammanfallande bestämmelser. Den varianten torde man här kunna bortse ifrån: att två straffbud med exakt sammanfallande tillämpningsområde skulle föreligga i ett lands strafflagstiftning vore en lagteknisk oriktighet som krävde rättelse, ingen konkurrenssituation.⁴ Nästa grupp är enligt Ross den *total-partiella motsägelsen*, där det ena stadgandets tillämpningsområde faller helt inom det andra stadgandets (läst iso-

² Se om denna terms innebörd ovan s. 16 f.

³ Se till det följande Ross s. 150 ff.

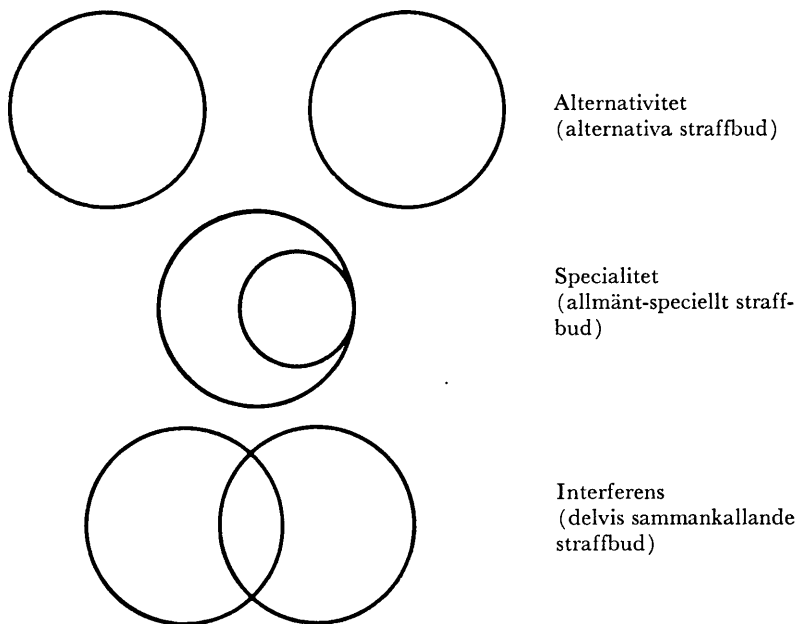
⁴ Beträffande aktiv och passiv bestickning, medverkansansvaret beaktat, bör kanske påpekas att sådan total motsägelse inte råder: bestickarens gärning behöver inte alltid i och för sig vara anstiftan till tagande av muta, eftersom mutförsöket kan misslyckas (SOU 1944: 69 s. 181): "Fastmera måste det betraktas som ett normalfall, att ämbetsmannen icke mottager den erbjudna mutan." När konkurrens föreligger skall den lösas som skenbar sådan (a. a. s. 183): "Den medverkan till tagande av muta som bestickning i och för sig innebär skall — — — naturligtvis icke föranleda särskilt ansvar." Jfr. fallet NJA 1956 s. 445.

lerat). Detta är fallet då det ena stadgandet inte kan tänkas täckt utan att också det andra är det, men inte vice versa. Klug⁵ betecknar detta logiska förhållande med termen Subordination:

”wenn jeder Gegenstand, der unter den Begriff A fällt, auch unter den Begriff B fällt, ohne dass zugleich das Umgekehrte gilt.”

Den tredje och sista av Ross' motsägelsegrupper är den, där de två lagbestämmelserna delvis täcker varandra; de utgör korsande cirklar, med Ross' terminologi *partiell-partiell motsägelse* ("regelkrydsning"). Detta är vad Klug kallar Interferenz,⁶ Jescheck Überschneidung;⁷ minst ett förhållande som faller under A faller också under B, och minst ett förhållande som faller under A faller inte också under B; vidare skall detsamma kunna anföras beträffande B.

De förhållanden mellan olika straffbuds tillämpningsområden som kan förekomma är, schematiskt beskrivet och med här i fortsättningen använd terminologi:

Med den nya matematikens termer kan vid specialitet det speciella straffbudet betecknas som en "delmängd" av det allmänna, och

⁵ Klug ZStrW 1956 s. 404.

⁶ Klug ZStrW 1956 s. 404.

⁷ Jescheck s. 561.

vid interferens kan det gemensamma tillämpningsområdet betecknas som "snittet" av de två straffbudena ("mängderna").

De i kapitel II återgivna motivuttalandena visar enligt min mening att valet av konkurrenslösning har samband med straffbudens inbördes förhållande, såsom det här angivits. När det hävdas att en speciell bestämmelse tar över en mera allmän sådan avses uppenbarligen straffbud, som förhåller sig på det andra, ovan illustrerade sättet: specialitet. Det är fallet med å ena sidan de många straffbudena i specialförfattningar om oriktigt uppgiftslämnande och BrB:s stadganden om osann försäkran och osant intygande (det förra i den mån även specialstadgandet kräver edlig försäkran) å den andra. Detsamma gäller straffbud om vållande i BrB och specialstraffrättsliga ansvarsstadganden om olika slags vållande. Annorlunda förhåller sig specialstraffrättsliga stadganden om straff för oriktigt uppgiftslämnande, t. ex. i AL, till ett BrB-stadgande av typen svindleri (9:9). Det senare brottet kan, även om man endast ser till det i andra stycket angivna straffbudet, begås på annat sätt än genom i AL sanktionerat uppgiftslämnande, och brott mot AL:s straffbud om oriktigt uppgiftslämnande behöver inte innebära svindleribrott. Här råder alltså interferens, inte specialitet. Detsamma är förhållandet mellan straffbud i specialförfattningar om överträdelse av ordningsföreskrift e. d. och BrB:s ansvarsstadganden rörande olika slags vållande: de förra kan vara uppfyllda utan att ett vållande av i BrB kriminaliserat slag föreligger.

Den sist gjorda jämförelsen ger anledning att något precisera ovan gjorda "schema". Även straffbudens subjektiva sidor har betydelse för vad som här kallas det logiska förhållandet. Om ett specialstadgandes objektiva rekvisit helt täcks av en mera allmän bestämmelse men specialstadgandet till skillnad från det andra utöver uppsåtliga gärningar även täcker oaktsamma sådana, bör man inte tala om specialitet; i stället föreligger då två delvis sammanfallande straffbud, dvs. interferens. Överträdandet av en ordningsföreskrift anses i praxis ofta innebära att culpa i BrB:s mening föreligger.⁸ Vad som skiljer tillämpningsområdet för specialförfattningarnas ansvarsstadganden för sådana överträdelser från BrB:s straffbud om vållande är till stor del de specialstraffrättsliga stadgandenas räckvidd i subjektivt hänseende: dessa torde ibland sträcka sig ända till s. k. strikt ansvar.

⁸ Jfr. Erenius s. 68 ff.

Av de anförda motivuttalandena framgår inte tillräckligt klart hur konkurrenssituationer där företräde enligt lex specialis-regeln anvisas förhåller sig till de situationer, där en annan lösning förordas.⁹ För att klargöra detta synes det nödvändigt att, som jag här sökt göra, analysera de relationer som kan tänkas föreligga mellan straffbud. Uppgiften blir härafter för specialitetsfallens del att undersöka de två principerna lex specialis och lex superior och deras giltighet i svensk straffrätt. När det gäller övriga fall kan man däremot inte ta det logiska förhållandet mellan straffbuden till utgångspunkt för en lösning av konkurrensfrågorna. Andra aspekter kommer där in i bilden. Analysen och därmed avskiljandet av specialitetsfallen är emellertid nödvändig för att man skall kunna klargöra dessa olika aspekters räckvidd i förhållande till principerna lex specialis och lex superior.

⁹ Jfr. Thornstedt i SvJT 1952 s. 186, där bedömningen av förstörande av beslagtagna handlingar diskuteras. Thornstedt anser straffbudet om undertryckande av urkund (SL 12: 4/BrB 14: 4) tillämpligt med uteslutande av straffstadgandet om överträdelse av myndighets bud (SL 10: 12/BrB 17: 13) med motive- ringen att det senare stadgandet är en generellt formulerad straffbestämmelse, som inte skall tillämpas då ett brott mot en speciell straffbestämmelse föreligger. Eftersom ur BrB 14: 4 inte kan utläsas ett straffbud, vars uppfyllande alltid skulle innebära uppfyllandet även av straffbudet om överträdelse av myndighets bud, kan förhållandet mellan dessa stadganden inte betecknas som specialitet enligt vad ovan anförts. Men motiven klargör inte huruvida en sådan systematisering av konkurrenssituationer är avsedd, och — praktiskt viktigast — lösningen är säkert den riktiga: även interferensfall synes i viss utsträckning lösas efter en lex specialis-liknande grundsats. Se härom Larenz s. 209 samt nedan s. 85 ff.

Kapitel IV

Specialitet

1. Lex specialis-regeln

A. Doktrin

En grundsats av innebörd att en speciell bestämmelse tar över en mera allmänt utformad sådan har i det föregående påvisats i en rad motivuttalanden. Straffrättsdoktrinen innehåller åtskilliga hänvisningar till en sådan regel,¹ men dessa hänvisningar ger inte mycket utöver motivuttalandena. För att finna närmare beskrivningar av principens innebörd och räckvidd måste man gå till arbeten av mera allmän karaktär, närmast inom juridikens metodlära.

I svensk doktrin av detta slag finns principen omnämnd i Evers' arbete *Argumentationsanalys för jurister*.² Den sammanställs där med vissa andra grundsatser för konkurrenslösning, men några närmare kommentarer ges inte. Strömholm nämner i uppsatsen *Lagtolkningens funktioner*³ principen som ett exempel på utnyttjande av systemföreställningar i rättstillämpningen:

”Systemet uppfattas gärna som ett slags byggnad, där grunden utgöres av mycket allmänna regler, på vilka sedan staplas alltmer precisa detaljbestämmelser för allt mindre grupper av fall. Det är då naturligt, att den mer speciella detaljregeln uppfattas som ett undantag från den allmänna principen och har företräde framför denna inom sitt smala användningsområde. ’Specialregel går före allmän regel’ är också en vedertagen rättstillämpningsprincip (förutsatt att reglerna har samma ’värör’).”

Ross' framställning i arbetet *Om ret og retfærdighed* har redan delvis återgivits.⁴ Motsägelse av typen total-partiell råder enligt Ross mellan en allmän och en speciell lagbestämmelse. Sådana motsägel-

¹ T. ex. Strahl Påföljder s. 205, s. 207 (cit. ovan s. 58), KBrB II s. 32, s. 39, s. 162.

² S. 56 f.

³ Rättssociologi s. 114.

⁴ Jfr. ovan s. 59 f.

ser är ofta uttryckligen lösta i lagen genom ett klargörande, syntaktiskt led: ”dock”, ”om inte” etc. Men det är⁵

”en almindelig og fast konvention for lovaffattelse, at de syntaktisk forbindende led kan udelades, uden at dette forandrer meningen. Den specielle regel begrænser ligefuldt den almindelige. — — — Det er en smagssag, om man vil sige, at der her foreligger en simpel sproglig fortolkning med underforstået syntaktisk forbindelse; eller at der gælder en positiv fortolkningsregel, der kan kaldes *lex specialis* — — —”.

De olika typerna av ”modsigelser” är enligt Ross *logiska* tolkningsproblem i den bemärkelsen, att de kan konstateras genom en logisk analys av lagen. Men de är inte logiska i den meningen, att de kan lösas med hjälp av logik eller med mekaniskt verkande principer. Lex specialis-regeln och liknande grundsatser är⁶

”ikke axiomer, men hensyn af relativ vægt, der samvirker med andre hensyn i fortolkningen, især en vurdering af, hvilken harmonisering af konflikten der vil stemme bedst med sund fornuft, retsfølelsens krav eller forudsatte sociale mål.”

I arbetet *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*⁷ understryker Larenz i likhet med Ross, att formallogiska principer endast har betydelse som tolkningsdata bland andra sådana. Det avgörande för om lagbestämmelser skall tillämpas samtidigt eller om en bestämmelse skall utesluta en annan är *inte*

”wie früher überwiegend angenommen wurde, schon nach der formalen Logik zu beantworten, sondern, soweit das Gesetz darüber keine ausdrückliche Bestimmung getroffen hat, eine Frage der *Gesetzesauslegung* oder der ergänzenden Rechtsfindung. Massgeblich ist daher vor allem der Zweck des Gesetzes und der sachliche Zusammenhang.”

Det ligger enligt Larenz nära till hands att anta att en speciell bestämmelse undantränger en allmän, men så behöver inte vara fallet. I en not förklarar han emellertid, att principens generella giltighet på *straffrättens* område har sin förklaring icke i logiken utan i att

”das engere Stafgesetz die Tat stets als Ganzes (in jeder Hinsicht) wertet und daher für eine zweite Wertung (nach dem weiteren Tatbestand) sinn-gemäss keinen Raum lässt.”

⁵ Ross s. 152.

⁶ Ross s. 157; jfr. Klug s. 413.

⁷ S. 207 ff.

Det sist återgivna doktrinuttalandet innebär en nyttig erinran om att vad som anförs i denna typ av arbeten inte gäller speciellt för strafflagstiftningen utan har en mera allmän innebörd. För att dessa synpunkter skall vara tillämpliga på straffrättens område måste de därför konfronteras med de speciella tolkningsregler, som gäller på detta område.⁸ Till detta blir det anledning återkomma då i det följande principen om *lex specialis* skall sammanställas med regeln om företräde enligt dignitet.⁹ Dessförinnan skall redovisas hur praxis tillämpar den princip, vars fullständiga latinska beteckning enligt Engisch¹⁰ lyder "*lex specialis derogat legi generali*".

B. Praxis

Ett avgörande som i doktrinen anförs som ett exempel på *lex specialis*-grundsatsens tillämpning¹ och som uppenbarligen bygger på en sådan princip är

NJA 1958 s. 369:

Aklagaren hade yrkat ansvar å stiftare av s. k skrivbordsbolag för osant intygande enligt då gällande SL 13: 11 alternativt för överträdelse av 213 § 3. AL² för att dessa avgivit oriktig försäkran att aktiekapitalet blivit inbetalat i pengar.

RR dömde för osant intygande.

HovR ändrade rubriceringen till AL 213 § 3. med motiveringen: "Genom uppgifternas lämnande ha de tilltalade gjort sig skyldiga till överträdelse av 213 § 3. lagen om aktiebolag, vid vilket förhållande 13 kap. 11 § SL ej bör vinna tillämpning."

HD beviljade inte prövningstillstånd.

Revisionsyrkande och genmäle rörde endast frågan huruvida bildande av skrivbordsbolag utan avskiljande av medel såsom aktiekapital kunde anses lagligt; konkurrensfrågan berördes inte. Orsaken till att fallet, trots vägrat prövningstillstånd, upptagits i referatavdelningen i NJA är uppenbarligen den förra frågans praktiska betydelse. Det förhållandet att fallet refererats och inte enbart upptagits som

⁸ Jfr. vad Larenz anför (s. 207 not 1/) om "die störende Diskrepanz" mellan civil- och straffrätt ifråga om konkurrens.

⁹ Se härom nedan s. 76 ff.

¹⁰ Engisch s. 159.

¹ KBrB II s. 173.

² Se om denna straffbestämmelse ovan s. 49 ff.

C-notis torde ändå ge hovrättens uttalande i konkurrensfrågan en speciell tyngd.³

Hovrättens kortfattade motivering till valet av straffbud syftar uppenbarligen på lex specialis-regeln. Eftersom båda stadgandena finns i lag kompliceras frågan inte av dignitetshänsyn.

Tillämpningen av lex specialis-regeln förutsätter enligt vad här ovan hävdats att förhållandet mellan de båda straffbuden är av typen specialitet. Den allmänna bestämmelsen får inte i något avseende vara inskränkt i förhållande till den speciella. BrB 15: 11 om osant intygande innehåller ett krav på att åtgärden skall innebära "fara i bevishänseende", vilket saknar motsvarighet i AL:s stadgande. Detta rekvisit torde dock inte innebära någon praktisk begränsning jämfört med AL-regeln: varje sådant oriktigt uppgiftslämnande måste innebära "fara i bevishänseende", såsom detta rekvisit tolkas i doktrin och rättspraxis.⁴ Aktiebolagsutredningen ger följande kommentar till rättsfallet:⁵

"Sannolikheten talar för att den tilltalade skulle ha dömts för osant intygande, om bestämmelsen i AL inte funnits."

Om det är riktigt att, som här med utgångspunkt från motivens uttalanden skett, tillmäta det logiska förhållandet mellan straffbuden betydelse för konkurrenslösningen, ställs onekligen rättstillämpningen inför mycket svåra uppgifter. Att klarlägga straffbudens respektive tillämpningsområden och därmed förhållande till varandra kan vara långt svårare än fallet var i 1958 års avgörande, som gällde en i lagmotiv direkt behandlad konkurrenssituation. I följande fall aktualiserades genom en invändning från den tilltalade en sådan, mera oklar konkurrensfråga:

NJA 1971 s. 616:

Åklagaren hade yrkat ansvar å B. för falskdeklaration och urkundsförfalskning för att denne i sina deklarationer dolt innehav av och utdelning på aktier och i blankett avsedd att lämnas jämlikt 43 § 1 mom. taxeringsförordningen vid

³ I omnämnandet av denna dom i rättsfallsöversikt i SvJT 1960 s. 494 (Nial) har uppenbarligen ett fel insmugit sig: det uppges där att stiftarna dömdes "enligt 213 § 3 aktiebolagslagen för osant intygande".

⁴ Jfr. KBrB II s. 168, Löfmarck s. 255 ff. (ifråga om rekvisitets innebörd i BrB 14: 1; det likalydande kravet i 15: 11 torde dock inte kunna tilläggas någon i väsentligt hänseende annan innebörd) samt cit. av aktiebolagsutredningen ovan s. 51. (SOU 1971: 15 s. 398).

⁵ SOU 1971: 15 s. 398.

uppbärande av utdelning på svenska aktier falskeligen skrivit uppdiktade namn för att ge sken av att personer med dessa namn uppburit utdelningen.

Tt anförde i första hand att tecknandet av de diktade namnen på blanketterna utgjorde led i falskdeklarationen och därför konsumerades av denna. I andra hand hävdades att ansvarsbestämmelsen i 16 § andra stycket kupongskatteförordningen var tillämplig och därmed inte BrB.

HR dömde B. för falskdeklaration och urkundsförfalskning. Beträffande den i andra hand framställda invändningen anfördes: "Vad B. anført om att BrB ej skulle tillämpas framför ansvarsbestämmelserna i kupongskatteförordningen lämnar HR:n med hänsyn till att gärningen är att bedöma såsom urkundsförfalskning utan avseende."

HovR fastställde HR:s dom.

HD gjorde endast ändring beträffande bötesbeloppet för ett av de med åtal för falskdeklaration avsedda årens deklaration. Varken HovR eller HD motiverade närmare domen på urkundsförfalskning.

Till den tilltalades förstahandsinvändning, att falskdeklarationen borde konsumera förfalskningen, blir det anledning återkomma i ett annat sammanhang.⁶ Vad som här intresserar är påståendet att BrB borde vika för kupongskatteförordningens ansvarsstadgande.

Härvid bör först påpekas att de aktuella blanketterna har två syften, dels att vid bl. a. aktieutdelning tjäna till ledning för egen taxering, dels att klarlägga huruvida den utdelningsberättigade är skyldig att erlägga kupongskatt. Taxeringsförordningen innehåller en ansvarsbestämmelse i förstnämnda hänseende (120 § andra stycket 6 / i dåvarande lydelse, numera 5 /), men denna var i sin då gällande lydelse subsidiär till BrB. Det av den tilltalade anförda straffstadgandet i då gällande kupongskatteförordning (1943: 44) innehöll däremot inte någon sådan klausul. Det gör inte heller motsvarande bestämmelse (31 §) i den år 1971 ikraftträdde kupongskatteförordningen (1970: 624).

Kupongskatteförordningens straffbud kriminaliserar lämnande av *osann uppgift* i vissa fall. Brottsbalksbrottet urkundsförfalskning avser åstadkommande av *falsk urkund*, dvs. av (i regel) en handling som (i föreliggande skick) härrör från någon annan än den, som den ger sken av att härröra från.⁷ I motiven till den senare bestämmelsen förutsätts uppenbarligen att sådana förfaranden är *artskilda* från gärningar, som innebär lämnande av osann uppgift. Detta framgår särskilt tydligt av att straffbuden om s. k. intellektuell handlingsförfalskning upptagits i ett från förfalskningsbrotten skilt

⁶ Se härom nedan s. 97 f.

⁷ SOU 1944: 69 s. 261.

kapitel.⁸ Det skulle alltså här vara fråga om *alternativa* straffbud. Liksom den generella bestämmelsen i BrB 15: 11 om osant intygande skulle då även kupongskatteförordningens ansvarsstadgande ha ett från förfalskningsbestämmelsen helt skilt tillämpningsområde; enligt det ovan anförda är det då riktigt att avvisa invändningen om *lex specialis*. Emellertid kan förhållandet mellan straffbud om åstadkommande av falsk respektive osann urkund uppfattas på annat sätt. En urkunds äkthet kan betraktas som en med speciellt starkt straffskydd försedd aspekt av dess "riktighet", och oriktighet i sådant avseende alltså som ett i lagen särbehandlat fall av oriktiga skriftliga uppgifter. Tillämpningen av förfalskningsbestämmelsen istället för straffbudet om osant intygande skulle då förklaras med *lex specialis*-principen, som ett fall av kvalifikation. En variant av ett sådant betraktelsesätt kan spåras i rättspraxis' sätt att lösa den omdiskuterade gränsdragningsfrågan mellan dessa brott ifråga om vissa fall av oriktiga namnuppgifter:⁹ det första fallet av osant intygande har där behandlats som ett speciellt, lindrigare fall av förfalskning, dvs. som specialitet av typen *privilegiation*.

Om straffbuden i kupongskatteförordningen respektive BrB 14: 1 inte uppfattas som *alternativa* uppkommer frågan om dignitetsförhållandets inverkan på principen om specialbestämmelses företräde. Frågan ter sig alltså inte fullt så enkel, som HR:s kortfattade motivering tyder på. Den synes förtjäna en något utförligare kommentar än den, vartill rättsfallet föranlett författaren av KBrB: efter att "på grund av frågans praktiska betydelse" ha deklarerat att skattebrottslagen utesluter tillämpning av BrB:s stadganden om bedrägeri och osant intygande då skattebedrägeri eller vårdslös skatteuppgift föreligger påpekar denne:¹⁰

"Deklarationsbrott konsumerar emellertid icke urkundsförfalskning; se NJA 1971 s. 616".

Konkurrensen urkundsförfalskning—kupongskatteförordningen kommenteras inte alls. Vidare har tydligen inte observerats att rättsfallet ifråga om konkurrens deklarationsbrott—urkundsförfalskning genom SBL förlorat sin prejudicerande betydelse.¹¹

⁸ Se härom Löfmarck s. 24 ff., s. 304 ff.

⁹ Löfmarck s. 311.

¹⁰ KBrB II s. 163.

¹¹ Se härom nedan s. 97.

2. Lex superior-regeln

A. Doktrin

Frågan om svensk straffrätt innehåller en princip om lex superior, dvs. om straffbuds företräde efter dignitet, är betydligt svårare att besvara än motsvarande spörsmål beträffande lex specialis-grundsatsen. De tidigare återgivna motivuttalandena talar långt mera sällan om en sådan princip. Å andra sidan har de knapphändiga hänvisningarna till en sådan regel en särskild tyngd: de förekommer i proposition och kan betraktas som förtydliganden eller korrigeringar av uttalanden i betänkande.¹ Kanske bör emellertid beaktas att de två återgivna uttalandena härrör från en och samma proposition, prop. 1948: 80.

Om framställningarna av konkurrensläran i straffrättslitteraturen genom att som en undergrupp till skenbar lagkonkurrens ta upp specialitet kan anses referera till en lex specialis-princip, gäller inte något motsvarande beträffande lex superior. Då den senare nämns i sådana sammanhang² sker det, liksom i de nämnda motivuttalandena, i en bisats, t. o. m. i en fotnot. I arbeten av mer allmän karaktär kan viss ökad kännedom om principen vinnas. Den anförs av Ross som en tolkningsregel, vilken tillsammans med en annan princip, lex posterior, brukar åberopas vid val mellan olika lagar:³

”*Lex posterior* skal betyde, at af to trinlige love går den yngre forud for den ældre.

— — —
Lex superior betyder, at i tilfælde af modstrid mellem lovbestemmelser af forskellig trindhøjde går, uanset modstridens art og uanset tidsfølgen, den trindhøjere lov fremfor den trinklavere: grundlov fremfor simpel lov, denne fremfor anordning o. s. v.”

Lex superior skulle alltså vara den primära principen, lex posterior däremot endast tillämplig på bestämmelser av samma dignitet.

Lex posterior-regeln torde för straffrättens vidkommande helt sakna relevans. Den hävdas såvitt jag funnit inte någonstans i doktrinen. Lösningar i strid mot en sådan regel är lätta att finna: så t. ex. äger ju specialbestämmelser om osant uppgiftslämnande i lagar från tiden före tillkomsten av de allmänna straffbuden om intellektuell handlingsförfalskning enligt motiven företräde framför de senare.⁴

¹ Se cit. ovan s. 42 (prop. 1948: 80 s. 271) och s. 56 (a. a. s. 292).

² Närmast av Strahl, Påföljder s. 207 not 4/, cit. ovan s. 58.

³ Ross s. 153 och s. 155.

⁴ Jfr. ovan s. 41 f.

Ross avvisar, som ovan anförts,⁵ uppfattningen att dessa regler skulle äga obetingad giltighet; de är bara "hensyn af relativ vægt". Lex specialis-regeln, som Ross nämner som tolkningsregel vid motsägelser inom en och samma lag, anges kunna tillämpas även vid konflikter mellan skilda lagar, om motsägelsen är av total-partiell art. Vidare framhålls att lex superior-regeln ibland sätts ur kraft genom befullmäktigande och det kan⁶

"ikke anses for udelukket, at domstolene ogsaa uden udtrykkelig hjemmel vil fravige lex superior."

I svenska arbeten av denna karaktär nämns lex superior-regeln av Strömholm⁷ och Evers,⁸ dock utan närmare kommentarer.

Den fullständiga latinska beteckningen är enligt Engisch⁹ "lex superior derogat legi inferiori", högre lag äger företräde framför lägre.

Lex superior-principen hänför sig till de statsrättsliga reglerna om lagstiftning. Enligt RF § 87 är det Konungen och riksdagen som gemensamt äger stifta allmän civil- och kriminallag. Stadgandet bygger på de principer om vad som skulle intas i "allmänna lagen" respektive hållas utanför denna, vilka upptogs i stadfästelse-resolutionen till 1734 års lag: i lagen skulle finnas

"alla de nödigaste stycken — — —, som till det enskilda levernet i ett väl beställt rike höra och uti rättegångs- och utsokningsmål kunna till rättesnöre tjäna";

däremot inte

"vad ekonomie och politie förordningar angår, vilka efter förefallande behov finnas mera förändring vara underkastade."

Distinktionen vållade från början svårigheter, och dessa ökade med tiden. I Malmgrens utgåva av grundlagarna anför¹⁰:

"Vad allmän kriminallag angår, blev den principiella skillnaden mellan denna och ekonomiska eller politirättsliga straffstadganden omöjlig att upprätthålla

⁵ Jfr. cit. ovan s. 64.

⁶ Ross s. 155.

⁷ Jfr. cit. ovan s. 63.

⁸ S. 56 f.

⁹ Engisch s. 159.

¹⁰ Malmgren s. 111.

med den moderna uppfattningen av brottet som egentligen riktat mot samhället och det allmänna tillstånd av säkerhet, ordning och trygghet, som detta ville garantera. Man har i stället fått draga gränsen efter graden av den till kriminalisering ifrågasatta handlingens samhällsfarlighet och den tilltänkta reaktionens art. Om det alltså gäller en förseelse av så pass allvarlig beskaffenhet, att straffet anses böra bli ett ej allt för kort frihetsstraff, varvid i allmänhet sex månader ansetts utgöra gränsen, bör samfällad lagstiftning anses påfordrad av andemeningen i § 87, vilken vill skydda den personliga integriteten också mot ingrepp i form af frihetsstraff.”

Beträffande terminologin anför¹¹ att det är en fråga och med år 1937 konsekvent tillämpad praxis att endast de genom samfällda beslut tillkomna författningarna betecknas som *lagar*, men i regel alla på detta sätt tillkomna författningar oberoende av huruvida de är att hänföra till allmän lag enligt RF § 87 eller ej.^{12 13}

Lex superior-regeln innebär att en bestämmelse i en lag har företräde framför ett stadgande i en författning av lägre dignitet, förordning, kungörelse e. d. Men den innebär också en rangordning mellan olika lagar inbördes, nämligen mellan grundlag och ordinär lag. Principens funktion i det avseendet beskrivs av Eek på följande sätt:¹⁴

”Den betydelsen har grundlagskaraktären — — —, att domaren, då han anser sig stå i en konflikt mellan innehållet i en bestämmelse i TFF”¹⁵ ”och en bestämmelse i t. ex. ordinär lag, måste ha benägenhet att lösa konflikten till förmån för grundlagsstadgandet. Detta tar sig uttryck i hans ’tolkning’ av de föreliggande stadgandena. Grundlagsregeln uppfattas såsom varande av högre valör än den ordinära lagens regel. Den senares innehåll jämkas.”

I fråga om förhållandet mellan straffbud i tryckfrihetsförordningen respektive BrB m. fl. lagar utan grundlags rang blir dock i första hand den i TF 1 kap. 3 § givna exklusivitetsregeln avgörande. Dignitetsförhållandet i och för sig kan däremot få betydelse vid konkur-

¹¹ Malmgren 8 uppl. (1961) s. 98; i snare upplaga (11/1971/ s. 112) anges detta ha skett (åtminstone delvis) redan från 1880-talets mitt.

¹² Jfr. dock det innehåll RF § 16 genom sedvanemässig förskjutning erhållit: trots ordet ”lagligen” tillåts ju i betydande utsträckning administrativa frihetsberövanden.

¹³ De av statsrådsberedningen utgivna anvisningarna för författningsskrivning föreskriver att ordet lag används på detta sätt, att ”förordning” används som beteckning på författning som beslutats av riksdagen ensam och ”kungörelse” på författning som beslutats av Kungl. Maj:t, med eller utan riksdagens hörande. (Anvisningarna s. 1 ff.)

¹⁴ Om tryckfriheten, Stockholm 1942, s. 253.

¹⁵ = Tryckfrihetsförordningen, då gällande av år 1812.

rens mellan en s. k. ordningsförseelse i TF och ett brott mot ordinarie lag; lösningen till förmån för TF-stadgandet kan emellertid då lika väl motiveras med lex specialis-principen.¹⁶ Denna speciella konkurrensfråga, som inte här kan behandlas mer ingående, kan alltså knappast tas som belägg för förekomsten av en lex superior-princip i svensk straffrätt.

Det nyligen antagna förslaget till ny regeringsform har föranlett vissa uttalanden, som belyser den oklarhet som råder beträffande en eventuell lex superior-regels existens och innebörd. Enligt utredningsförslaget¹⁷ skall i stället för samfällad lagstiftning träda riksdagens "normgivning". Regeringens roll blir att utfärda lagen. Fördelningen av lagstiftningsmakten mellan riksdagen och regeringen har uppenbarligen vållat grundlagberedningen bekymmer;¹⁸ förslaget innebär en detaljerad och komplicerad reglering utan angivande av generella linjer. En förskjutning till riksdagens förmån synes dock bli följden. Vad den straffrättsliga normgivningen angår ger ordalagen i förslagets 7 kap. 2 §, liksom motiven,¹⁹ anledning till antagandet att all strafflagstiftning skall ske genom lag. Men förslagets 7:8 förutsätter ändå förordningar och drar gränser för vad de kan innehålla.²⁰

I propositionen²¹ har oklarheten uppmärksamats:

"Eftersom i departementsförslaget alla straffbestämmelser omfattas av 3 § (2 § i beredningens förslag) finns det inte något utrymme för sådana bestämmelser inom den s. k. restkompetensen. Den av beredningen föreslagna bestämmelsen kan således endast avse sådan normgivning som regeringen vidtar med stöd av delegation."

Innehållet i förslagets 7:8 har därför inarbetats i en paragraf med olika bestämmelser om delegation (8 kap. 7 § tredje stycket).

Sedan förslaget antagits och området för regeringens lagstiftningsmakt således inskränkts, kommer en lex superior-princip så småningom att te sig väl berättigad men å andra sidan utan större praktisk betydelse. Några funderingar kring dessa och likartade frågor kan

¹⁶ Se härom Löfmarck s. 225 f.

¹⁷ SOU 1972: 15.

¹⁸ Jfr. Herlitz SvJT 1972 s. 533 samt JO:s ämbetsberättelse 1973 s. 572 f. och 574 f.

¹⁹ Jfr. SOU 1972: 15 s. 154.

²⁰ Jfr. Herlitz a. a. s. 534 not 55.

²¹ Prop. 1973: 90 s. 314 f.

man emellertid inte finna i grundlagberedningens betänkande. Herlitz anför:²²

”Om GB:s förslag genomföres, måste hela vår syn på rättsnormers förhållande till varandra tänkas igenom. Kungens och riksdagens samfälliga lagstiftning står t. ex. nu — summariskt uttryckt — över den kungliga normgivningen och över statsregleringen. Även i fortsättningen skall väl lagen vara den näst grundlagarna förnämsta rättskällan. Den kan endast ändras eller upphävas genom ny lag. Den blir bindande för regeringen. Har det gjorts lika klart att lagen går före förordningen vid rättstillämpningen? Och att en från regeringen härrörande norm kan ändras genom lag? — — — Det är en brist att hela detta problemkomplex inte berörs.”

Den oklarhet som präglar straffrättsdoktrinen ifråga om förekomsten av en princip om straffbuds företräde enligt dignitet skingras alltså knappast genom en utblick på litteraturen inom andra rättsområden. I det följande skall undersökas huruvida rättspraxis kan belysa frågan ytterligare.

B. Praxis

Ett avgörande som utan tvivel är grundat på en princip om företräde enligt dignitet¹ är

NJA 1969 s. 201:

Åklagaren hade yrkat ansvar å B. för osant intygande för att denne i ansökan om duplett av besiktningsinstrument för bil oriktigt uppgivit att instrumentet förkommit.

HR dömde B. för osant intygande.

HovR fastställde domen.

Tt anförde i sin revisionsansökan att 65 § 5 mom. andra stycket vägtrafikförordningen (1951:648) borde tillämpas istället:² ”Brottet osant intygande har liksom osann försäkran i väsentligen oförändrat skick överflyttats från SL och vägtrafikförordningens straffbestämmelse har tillkommit efter det BrB antagits och utfärdats. Denna specialstraffrättsliga bestämmelse synes dock vara helt överflödigt om den icke skall tillämpas på den gärning, som B. påstås ha begått. Bestämmelsen är ju icke någonting annat än ett utbrutet specialfall av osant intygande.”

RA bestred ändring med hänvisning till ”den ordning i vilken författningen tillkommit”.

²² Herlitz a. a. s. 540.

¹ Jfr. KBrB II s. 32 f.

² Denna numera upphävida bestämmelse stadgade dagsböter för den som lämnade vederbörligen oriktig uppgift i ansökan hos länsstyrelsen om duplett av besiktningsinstrument.

HD:s majoritet fastställde domen på osant intygande med motiveringen: "B:s förfarande innefattar osant intygande enligt 15 kap. 11 § 1 st. BrB, och straffbestämmelsen i 65 § 5 mom. 2 st. vägtrafikförordningen är, såsom riksåklagaren framhållit, vid sådant förhållande icke tillämplig." En dissident ansåg vägtrafikförordningens ansvarsstadgande tillämpligt, men skälet härtill var att han inte fann rekvisitet "annat än egna angelägenheter" i BrB 15: 11 uppfyllt. Han betraktade således inte det hela som någon konkurrenssituation.

En lösning enligt principen om speciell bestämmelses företräde framför allmän (lex specialis) hävdades alltså från försvaret, liksom även en regel om företräde för nyare bestämmelse (lex posterior). Men HD delade RÅ:s uppfattning att digniteten skulle vara avgörande.

Utgången ter sig naturlig med hänsyn till det uttalande av departementschefen, som finns i förarbetena till just stadgandena om osann försäkran och osant intygande.³ En motsatt bedömning kan dock påvisas i praxis beträffande konkurrensförhållanden, som inte berörts i motiv. Så tillämpas t. ex. valutaförordningens ansvarsbestämmelser synbarligen utan att tillämpning av brottsbalksstadgandena om bedrägeri, osann försäkran eller osant intygande sätts ifråga. Ett sådant fall är NJA 1961 s. 253, som gällde försäljning av skinn efter oriktiga uppgifter i utförseldeklaration samt mottagande av betalning från i utlandet bosatt utan valutakontorets tillstånd. Fallet refererades på grund av att fråga uppkom om domstols rätt att pröva huruvida viss författning överensstämmer med lag; tt menade där att ett ansvarsstadgande i valutaförordningen saknade stöd i valutalagen, vilket vore en förutsättning för dess giltighet. Valutalagen (1939: 350) innehåller i 9 § följande:

"För överträdelse av föreskrift, som meddelas med stöd av denna lag, må stadgas straff, högst fängelse i två år."

Det finns anledning ifrågasätta en sådan lagbestämmelses betydelse för dignitets- och därmed för konkurrensförhållandena. Bör författningsbestämmelse som utfärdats med stöd därav tillerkännas rang av lag?⁴ Till denna fråga återkommer jag nedan i en kommentar de lege ferenda.

En typ av förfaranden, som intill helt nyligen aktualiserat lex superior-regeln, är missbruk med s. k. färdskrivare. Då en sådan

³ Jfr. cit. ovan s. 42.

⁴ Jfr. Ross om möjligheten sätta lex superior-regeln ur kraft genom att befullmäktiga, ovan s. 70.

bringats att avge oriktig uppteckning har i praxis ifrågasatts en bedömning dels enligt BrB:s straffbud om urkundsförfalskning, dels enligt vissa specialstraffbud, givna i författningar av lägre dignitet än BrB. Om färdskrivaruppteckning inte bevarats viss tid har det blivit fråga om ansvar för undertryckande av urkund (BrB 14: 4) och/eller enligt bestämmelser i vägtrafiklagstiftningen (före den 1 maj 1973 65 § 1 mom. andra stycket jämfört med 3 § 6 mom. VTF). I en artikel i SvJT 1960 redogör Egedal för några domar av förstnämnt slag.⁵ Några instanser har dömt för urkundsförfalskning, några för brott mot specialbestämmelser, och en hovrätt har tillämpat förfalsknings- och specialstadgandena i brottskonkurrens. Konkurrensfrågan berörs inte i domskälen i något av dessa fall. Egedals ståndpunkt är, åtminstone vad underlåtenhetsfallen beträffar, att specialbestämmelserna bör tillämpas exklusivt, således med uteslutande av BrB:s förfalskningsbestämmelser:⁶

”Det kan — — — ifrågasättas, om icke, med uppfattningen att dylik uppteckning är att anse som urkund, de specialstraffrättsliga bestämmelserna i vägtrafikförordningen varit avsedda att tillämpas exklusivt och alltså med uteslutande av SL.”

Som stöd för denna uppfattning anför Egedal motiven till det aktuella specialstadgandet: trafiksäkerhetsutredningen hade föreslagit ett mera begränsat krav på bevarande av uppteckningar, men departementschefen gav stadgandet dess sedermera antagna lydelse och berörde därvid inte alls det förhållandet att straff för undertryckande av urkund skulle kunna komma ifråga när uppteckning förstörts.

I en senare artikel i ämnet anför Egedal att denna fråga fått minskad betydelse genom att den tid, under vilken uppteckningen skall bevaras, begränsats till en vecka.⁷ Sedan den 1 maj 1973 finns specialbestämmelsen i fordonskungörelsen (1972: 595), 13 § andra stycket. Ansvarsbestämmelsen härtill (105 § 2.) är enligt 113 § subsidiär i förhållande till bl. a. BrB, vilket innebär att något konkurrensspörsmål inte längre föreligger. Det är ändå av intresse att här konstatera, att domstolarna inte följt en konsekvent lex superior-linje, vilken

⁵ SvJT 1960 s. 354 ff. (bl. a. Svea hovrätts dom den 4 oktober 1957 nr. IV: B 107 och samma hovrätts dom den 9 september 1958 nr. V:B 105). För frågan om dessa förfaranden uppfyller rekvisiten för förfalskning se Löfmarck s. 62 ff.

⁶ SvJT 1960 s. 359.

⁷ SvJT 1971 s. 761 f.; se numera 13 § andra stycket fordonskungörelsen.

skulle inneburit tillämpning av enbart brottsbalksstadgandena, samt att Egedal rekommenderat lösningen *lex specialis* trots att specialbestämmelserna varit av lägre dignitet än de allmänna straffbudena.

3. Slutsats om lösningen av denna typ av konkurrens

Om förekomsten av en *lex specialis*-princip i svensk straffrätt kan knappast något tvivel råda. Motiv, doktrin och praxis hänvisar enstämmigt till en grundsats av innebörd att straffbud av speciell karaktär har företräde framför allmänt sådant. I två avseenden råder emellertid oklarhet: vilken typ av konkurrenssituation avser man med talet om speciell—allmän bestämmelse, och vilken räckvidd äger grundsatsen inom den avsedda typen av konkurrenssituation?

I kapitlet om det logiska förhållandet mellan straffbud har jag sökt bestämma området för en *lex specialis*-princip med utgångspunkt från en jämförelse mellan straffbudens tillämpningsområde (enligt deras lydelse). Försöket motiveras av att motiv- och doktrinuttalanden klart anger att det här är fråga om en från andra konkurrenssituationer *artskild* typ av fall.¹ Dessa uttalanden utgör enligt min mening stöd för att vad här anförts utgör gällande rätt. Mot detta kan eventuellt anföras det i nästa kapitel närmare berörda förhållandet, att *lex specialis*-liknande synpunkter bestämmer konkurrensbedömningen även i vissa fall av interferensförhållanden. Oklarheten i detta avseende kan alltså för närvarande inte undanröjas helt.

Frågan om *lex specialis*-grundsatsens räckvidd inom det således antagna området uppkommer genom de hänvisningar man finner till en "konkurrerande" princip, *lex superior*. Argument för en sådan princip förekomst finns i motiv och praxis, och därtill kommer vissa antydningar i doktrinen. Rättskällorna ger emellertid inte, enligt mitt förmenande, tillräckligt stöd för antagandet av en *generell regel* om företräde för straffbud med högre dignitet. Min ståndpunkt grundar sig på följande omständigheter:

Motivuttalanden om *lex superior* finns visserligen i proposition och avser två skilda konkurrensfrågor, men de förekommer i en och samma proposition. Refererad praxis utnyttjar grundsatsen i just en av de där behandlade konkurrenssituationerna. I det övervägande antalet lagstiftningssammanhang med straffrättslig anknytning har

¹ Jfr. Larenz s. 209: ofta talas om att en "speciell" bestämmelse tar över en "allmän" trots att den "speciella" i något hänseende sträcker sig utöver den "allmänna"; då föreligger överhuvud taget inte specialitet.

några sådana synpunkter inte kommit till uttryck; allt tyder på att lex specialis-regeln ensam beaktats i därvid aktualiserade konkurrens-sammanhang av specialitetstyp. Ett sådant lagstiftningskomplex är skattebrottslagstiftningen; den ovan på sid. 43 ff. presenterade konkurrensfrågan angående oriktig uppgift i s. k. avräkningsnota bör därför enligt min mening lösas utan hänsynstagande till dignitet. Ett annat är den vägtrafiklagstiftning som Egedal behandlar i sina ovan nämnda artiklar om färdskrivarmissbruk.²

Förekomsten av en lex superiorregel borde vidare avspegla sig i bruket av subsidiaritetsklausuler: sådana borde förekomma vid speciellt straffbud i lag, i den mån sådant straffbud ansetts böra vika för allmänt lagstadgande, medan klausul inte skulle erfordras vid speciellt straffbud i författning av lägre dignitet än det allmänna straffbud, som är avsett att tillämpas. Vissa specialbestämmelser om oriktigt uppgiftslämnande stämmer väl med detta antagande: medan strålskyddslagen (1958: 110) innehåller en subsidiaritetsregel (25 § andra stycket) som gör att dess ansvarsstadgande (23 § 1 mom. 4.) viker för BrB 15: 11, saknas sådan klausul i läkemedels-, gift-, bekämpnings- och narkotikaförordningarna (1962: 701—704), vilka samtliga innehåller ansvarsbestämmelser om oriktigt uppgiftslämnande. Men detta gäller alltså en konkurrenssituation för vilken finns ett klart motivuttalande om lex superior. En generell regel om företräde enligt dignitet skulle också gälla andra, inte direkt kommenterade konkurrensförhållanden, och rimligen också vid valet mellan specialstraffrättslig lag och d:o författning av lägre rang. Men det senare är uppenbarligen inte fallet: då vore subsidiaritetsklausul i straffbud av sistnämnda slag i förhållande till specialstraffrättslig lagbestämmelse onödig, men sådan finns t. ex. i uppbördsförordningen (1953: 272) 79 § i dess nya, i samband med SBL införda lydelse, liksom i de nya kungörelserna på vägtrafikområdet i förhållande till trafikbrottslagen (167 § vägtrafikkungörelsen [1972: 603], 113 § fordonskungörelsen). Som ovan anförts³ uttalades t. o. m. en allmän princip av motsatt innebörd i propositionen till SBL, som motivering till att någon motsvarighet till subsidiaritetsklausulen i SkSL 6 § inte upptogs:

”Enligt allmänt vedertagna principer inom straffrätten anses nämligen att specialstraffrättsliga bestämmelser i administrativ författning tillämpas framför specialstraffrättslig lag.”

² Se härom ovan s. 74 f.

³ Se cit. ovan s. 46.

Vidare synes de statsrättsliga reglerna om normgivningskompetensen utgöra en svag grundval för tillämpningen av en princip om *lex superior*. En sådan princip kan, vad förhållandet mellan grundlag och ordinär lag beträffar, stödjas direkt på lagen: makten att stifta ordinär lag (liksom andra författningar) är given i grundlag och således sekundär i förhållande därtill; de i RF givna föreskrifterna om grundlagsstiftande och -tolkning ger sådan lagstiftning en unik position. Samma slags lagstöd kan inte åberopas ifråga om förhållandet ordinär lag—annan författning. RF § 87 föreskriver en uppdelning av lagstiftningsmakten men utsäger ingenting om dignitetsförhållandet. Naturligtvis ligger bakom uppdelningen en föreställning om två artskilda lagstiftningsområden. Men den uppfattningen har visat sig orealistisk: någon artskillnad har inte kunnat upprätthållas. Det som avgör vilken lagstiftningsform som skall tillgripas är, vad kriminal-lagstiftningen angår, den tilltänkta reaktionens skärpa.

Grundförutsättningarna för en princip om företräde för straffbud av högre dignitet är således enligt min uppfattning inte tillfredsställande. Detsamma gäller förutsättningarna för en sådan princip praktiska tillämpning. Om domstolarna skall beakta dignitetsförhållanden vid val mellan flera efter ordalydelsen tillämpliga straffbud måste detta förhållande kunna klarläggas utan alltför stora svårigheter. Det enklaste sättet vore då en terminologi, som avspeglade digniteten. Som ovan anförts⁴ har en viss konsekvens redan tidigare upprätthållits vid valet av beteckning (lag, förordning, kungörelse, stadga etc.), och förutsättningarna är numera, tack vare de delvis på ett P.M. av den s. k. specialstraffrättsutredningen⁵ byggda anvisningarna för författningsskrivning betydligt större i detta avseende. Men gällande lagstiftning avviker i betydande utsträckning från de anbefallda principerna för författningsbeteckning, och det torde knappast kunna åläggas domstolarna att undersöka om så är fallet. Inte heller terminologin vad själva gärningen beträffar har sådan likformighet, att den kan användas för bestämning av dignitetsförhållandet. Thornstedt påpekar i avhandlingen Om företagaransvar,⁶ att termerna brott, förbrytelse, förseelse, överträdelse osv. i viss mån avspeglar straffens svårhetsgrad men att någon konsekvent princip inte lär ligga till grund för uttryckens användning.

⁴ Se ovan s. 71, även not 13.

⁵ Se härom Thornstedt, Företagarens straffansvar, Göteborg 1972, s. 5.

⁶ S. 36.

En annan omständighet som försvårar den praktiska tillämpningen av en lex superiorprincip är den ovan berörda möjligheten att befullmäktiga, så att t. ex. en bestämmelse i en kungörelse utfärdas med uttryckligt stöd i en lag. Uppenbarligen höjer ett sådant lagstöd bestämmelsens dignitet. Om ett sådant förhållande klart avspeglades i den aktuella bestämmelsen vore detta inte någon komplikation för rättstillämpningen. Så är emellertid inte alltid fallet och torde inte heller bli fortsättningsvis. Anvisningarna för författningsskrivning innehåller nämligen i detta hänseende följande:⁷

”I ingressen har tidigare ofta angetts att den nya författningen har beslutats ’med stöd av’ bestämmelse i en annan författning. I fortsättningen bör en viss restriktivitet iakttas när det gäller sådant åberopande. Metoden kan emellertid användas när en författning grundar sig på sådan bestämmelse i annan författning som innefattar bemyndigande.”

Min uppfattning att någon generell princip om lex superior inte kan upprätthållas i straffrätten gäller naturligtvis också de lege ferenda. Lex specialis-principen, tillämpad utan inskränkning med hänsyn till dignitet, leder onekligen i vissa fall till betydligt lindrigare påföljd än en tillämpning av det allmänna straffbudet skulle göra; det kan som ovan påpekats⁸ t. o. m. bli fråga om frihet från ansvar. Man bör dock hålla i minnet att det blir fråga om relativt få situationer, till följd av den begränsning som gjorts till verkliga specialitetsförhållanden. I flera av dessa situationer har lagstiftaren utan tvivel avsett en privilegiering. De återstående konkurrensfallen av denna typ kan, menar jag, betraktas som en lagteknisk ofullkomlighet, och man får acceptera att någon eller några kan komma att dra fördel härav. Att hävda en princip om företräde enligt dignitet i konkurrensförhållanden av typen specialitet är uppenbarligen liktydigt med ett erkännande att fel begåtts i lagstiftningen, åtminstone såvitt fråga är om förhållandet äldre lag—nyare författning av lägre dignitet. De berörda straffbuden i läkemedels-, gift-, bekämpnings- och narkotikaförordningarna, tillkomna på 1960-talet, torde i praktiken inte få något som helst tillämpningsområde, om BrB 15: 11 ges företräde enligt en lex superior-regel.⁹ Man kan inte, som inledningsvis diskuterats, av lagstiftaren kräva undvikande av konkurrenssituationer i

⁷ Statsrådsberedningens anvisningar s. 11.

⁸ Se ovan s. 46.

⁹ På socialstyrelsen uppger man sig inte känna till något fall, där någon av dessa straffbestämmelser tillämpats.

allmänhet; däremot borde det vara möjligt att undvika fall av specialitet, som inte är avsedda som privilegiation, men där trots detta den speciella bestämmelsen leder till mildare bedömning. Ett medel härför är subsidiaritetsklausuler; lämpligare synes dock vara att upphäva respektive undvika att införa straffbud, som med lex specialis-principen skulle få denna, icke önskade, effekt. Det rättsläge som nu råder i det här hänseendet, med en lex superior-princip vagt antydd i vissa motivuttalanden, kan betraktas som en rättsosäkerhet; en speciell straffbestämmelse, som enligt sin lydelse är klart tillämplig på ett visst förfarande, kan av domstolen avfärdas till förmån för en mera allmän sådan, som gärningsmannen inte trott sig ha anledning beakta.

En lex superior-princip framstår i hög grad som en "räddningsplanka" vid lagstiftningen. Visar det sig att en speciell bestämmelse i en förordning tar upp en variant av ett i lag straffbelagt förfarande och stadgar ett lindrigare straff kan det icke avsedda "undantaget" från det allmänna straffbud, vartill lex specialisregeln för, avfärdas genom en hänvisning till lex superior. Utan en sådan princip måste större försiktighet iakttas före utfärdandet av nya straffbestämmelser i olika sammanhang. Jag kan inte se att detta skulle innebära någon nackdel.

Kapitel V

Interferens och alternativitet

Ovan har konstaterats att den logiska strukturen kan vara av olika slag vid konkurrenssituationer. Straffbud kan förhålla sig till varandra på olika sätt. När ett straffbud helt täcks av ett annat, som därutöver innefattar åtminstone ytterligare någon typ av gärning, har strukturen betecknats som *specialitet* (subordination). I föregående avsnitt har för sådana konkurrenssituationer principen *lex specialis* befunnits gälla, såväl i svensk som i åtskillig utländsk straffrätt. Jag har också sökt fastställa vilken inskränkning denna regel kan vara underkastad genom en princip om *lex superior*.

Det logiska förhållande som ovan betecknats *interferens* är det praktiskt mest betydelsefulla och samtidigt det teoretiskt mest intrikata. Att två straffbud interfererar betyder att de delvis täcker samma, delvis skilda gärningar. Med dagens lagskrivningsmetod är det inte lätt att kategoriskt förneka ett sådant förhållande mellan straffbud; oklarheten beträffande de särskilda straffbudens räckvidd gör det ofta svårt att utesluta varje möjlighet av gemensamt tillämpningsområde. Det är också självklart att antalet interfererande straffbud ökar kraftigt med den tilltagande lagstiftningsaktiviteten i ett högt utvecklat samhälle. Otvivelaktigt tilltar därmed konkurrensfrågornas praktiska kännbarhet och betydelse.

I det följande skall jag försöka ange några riktlinjer för konkurrenslösningen i interferensfall. Jag har därvid inte kunnat utgå från några generella uttalanden i svenska lagmotiv eller svensk doktrin. Istället har jag som utgångspunkt tagit en undersökning, nödvändigtvis inte fullständig, av olika interferensförhållanden i svensk strafflagstiftning. Av de lösningar jag därvid funnit, tillämpade i praxis eller anbefallda i motiv eller doktrin, har jag sökt dra upp vissa riktlinjer, som synes vara rådande i svensk rätt.

Det torde vara riktigt att som *huvudregel* hävda, att *straffbud som interfererar är tillämpliga samtidigt, i brottskonkurrens*. Någon

matematisk beräkning ligger inte till grund för detta uttalande; en sådan torde inte kunna företas vare sig av en juridiskt eller en statistiskt skolad undersökare, med hänsyn till den nyssnämnda synnerligen oklara gränsen mellan interferens och alternativitet. En sådan huvudprincip motiveras istället av det förhållandet, att argumenteringen vid skilda interferensproblem regelmässigt går ut på att motivera annan lösning än brottskonkurrens, medan lösningen brottskonkurrens uppenbarligen betraktas som den normala, vilken inte kräver särskild motivering.

Antagandet av brottskonkurrens som huvudregel vid interferens har den för rättstillämpningen betydande fördelen, att skillnaden mellan interferens och *alternativitet* inte blir utslagsgivande vid konkurrensbedömningen. Med alternativitet avses att de ifrågavarande straffbuden aldrig kan vara uppfyllda genom samma gärning; en gärning som uppfyller rekvisiten i det ena straffbudet kan inte också uppfylla det andra straffbudets rekvisit. Så har angivits¹ vara fallet med straffbuden urkundsförfalskning — osant intygande. Motiven säger där klart ifrån att rekvisiten falsk respektive osann avser artskilda företeelser. Som ytterligare exempel har anförts straffbuden stöld—förskingring. Alternativa straffbud kan således endast avse skilda handlingar. Dessa kan emellertid föreligga till bedömande i samma rättegång, och då föreligger enligt vedertagen terminologi en konkurrenssituation. I regel kommer därvid inte ifråga annat än utdömande av ansvar för båda brotten (brottskonkurrens). Men även ifråga om alternativa straffbud (såsom alternativitet här definierats) förekommer lösningen lagkonkurrens. Ett välkänt exempel härpå utgör straffbuden stöld—häleri, när fråga är om en persons ansvar för tillgrepp och därpå följande förfaranden med det tillgripna godset. Dessa straffbud utesluter varandra genom att häleristadgandet förutsätter ett fullbordat förbrott; de är alltså alternativa. Lösningen lagkonkurrens framstår emellertid vid alternativitet i ännu högre grad än ifråga om interferens som en undantagslösning. Jag har bl. a. med hänsyn härtill valt att inte uppta alternativitetsfallen till separat behandling. I stället berörs vissa sådana fall i den följande framställningen, som främst tar sikte på konkurrens av interferenstyp. Denna uppläggning motiveras också av att, enligt vad jag funnit, de fall av alternativitet vilka löses som lagkonkurrens kan förklaras med sam-

¹ Se ovan s. 67 f.

ma argument som interferensfall med denna utgång. Någon grundläggande betydelse för konkurrensbedömningen i gällande svensk straffrätt synes alltså inte kunna tillmätas det förhållandet att straffbuden uppfylls genom en enda handling eller genom skilda handlingar. I båda fallen kan såväl brottskonkurrens som lagkonkurrens ifrågakomma. Vad man kan konstatera är endast att lösningen lagkonkurrens används betydligt oftare ifråga om interferens än alternativitet. Den logiska strukturen alternativitet—interferens är alltså inte på samma sätt som strukturen specialitet direkt bestämmande för konkurrensbedömningen, men den utgör onekligen ett indicium, som bör beaktas härvid.

Uppgiften i det följande blir att ange undantagen till huvudregeln brottskonkurrens. När skall annan konkurrenslösning än brottskonkurrens väljas? Eller, med andra ord, när föreligger, vid sidan om specialitetsfallen, s. k. lagkonkurrens (skenbar eller verklig) i svensk straffrätt?

Den grundläggande undersökningen, särskilt genomgången av praxis, har givit vid handen att en uppdelning på två skilda grupper av fall bör göras. Man kan nämligen dels utpeka en rad fall, där straffbuden, generellt sett, kan sägas förhålla sig på visst sätt till varandra, så att det ena vid tillämpningen utesluter det andra. I denna grupp av fall kan alltså lösningen lagkonkurrens konstateras genom en jämförelse mellan de abstrakta straffbuden. Men därmed har man inte uttömt området för lagkonkurrens. Det förekommer också att lösningen lagkonkurrens väljs till följd av konkreta omständigheter i ett särskilt föreliggande fall, utan att en abstrakt jämförelse mellan de aktuella straffbuden skulle föranlett en sådan lösning. Denna senare grupp av fall har otvivelaktigt uppmärksamats av den svenske lagstiftaren; den förklarar den markanta oviljan att uttala generella regler för konkurrensbedömning, t. o. m. i form av motivuttalanden.

Jag anser det oriktigt att på grund av den senare gruppens förekomst helt underlåta att försöka systematisera de nu behandlade fallen. Den förra gruppen, där lösningen beror av en abstrakt jämförelse mellan straffbud, är säkerligen den dominerande vad frekvensen beträffar. Dessutom torde synpunkter som därvid kommer till användning också spela in vid de konkreta bedömningarna i den senare gruppens fall.

I tysk doktrin har Geerds i sin monografi om konkurrens tagit den angivna indelningen som utgångspunkt för sin genomgång av

Gesetzeskonkurrenz.² Han använder för den förra gruppen fall termen Subsidiarität, för den senare termen Konsumtion. Detta överensstämmer inte med det sätt, på vilket dessa termers svenska motsvarigheter används i svensk doktrin, t. ex. KBrB; som ovan anförts³ används där båda termerna på förhållanden som här förs till den förra gruppen.

Åtskilliga utländska författare har i sin systematik föredragit att beteckna de två i KBrB åtskilda grupperna med en gemensam beteckning, subsidiaritet.⁴ Något behov av skilda benämningar kan jag inte finna. Jag har därför valt att ansluta mig till denna terminologi och beteckna den första huvudgruppen som fall av subsidiaritet och den andra som fall av konsumtion. Beteckningarna träffar, synes det mig, väl vad som avses: subsidiaritet kan man bara tala om ifråga om straffbud, brott i abstrakt bemärkelse, medan två konkreta gärningar, handlingsmoment eller effekter inte kan sägas stå i subsidiaritetsförhållande till varandra. Konsumtion däremot avser ställningstagandet i en konkret konkurrensfråga. Den andra gruppen av fall kännetecknas ju just av att något förhållande, som kan motivera en viss konkurrenslösning, inte råder mellan de aktuella straffbuden. Som inledningsvis påpekats⁵ används termen konsumtion i två betydelser: förutom att beteckna ett förhållande som löses som lagkonkurrens används den om lösningen lagkonkurrens i allmänhet.

De fall, som till följd av en jämförelse mellan de abstrakta straffbuden löses som lagkonkurrens, skall alltså först undersökas. Vissa riktlinjer för bedömningen bör därvid framkomma, vilka kan vara belysande även för den andra gruppen fall, där lösningen lagkonkurrens är resultatet av en konkret bedömning. Sedan även denna grupp behandlats ägnas ett avsnitt åt fall som löses som brottskonkurrens. Slutligen skall jag söka sammanfatta de iakttagelser om svensk straffrätts inställning till interferens- (och i någon mån alternativitets-) förhållanden, vartill undersökningen lett.

² Geerds s. 203 f.; jfr. också hans förslag till lagregel om Gesetzeskonkurrenz (s. 525): "Ein Strafgesetz ist neben einem anderen unanwendbar, wenn aus seinem Wortlaut, seinem Verhältnis zu dem anzuwendenden Gesetz oder aus den Umständen des Falles nach der Lebenserfahrung zu entnehmen ist, dass der Gesetzgeber den Verstoss im Strafraumen des anderen Gesetzes berücksichtigt hat."

³ Se ovan s. 23 f.

⁴ Förutom Geerds (s. 179) kan nämnas Schönke-Schröder s. 611 f., Mezger s. 325 f. Även spansk doktrin, t. ex. Rodrigues Devesa s. 153 och 155.

⁵ Se ovan s. 24 not 12.

1. Lagkonkurrens som följd av en jämförelse mellan straffbud in abstracto: subsidiaritet

En genomgång av speciella interferens- och alternativitetssituationer visar enligt mitt förmenande på förekomsten av vissa normer för konkurrenslösningen. Man torde kunna peka på några olika omständigheter, som regelmässigt föranleder lösningen lagkonkurrens. En sådan omständighet är att straffbudens gemensamma tillämpningsområde är stort. När två straffbud ofta eller t. o. m. i regel aktualiseras tillsammans tenderar man att låta det ena "täcka" även det andra. Denna grupp av interferensfall ligger alltså närmast gruppen specialitet, där lösningen lagkonkurrens ju är obligatorisk.¹ En annan omständighet, som visat sig föranleda tillämpning av enbart det ena av två ifrågakommande straffbud, är en stor skillnad i straffskala. Detta synes vara den mer eller mindre klart uttalade motiveringen till att i en rad fall ett strängt straffbud utesluter tillämpningen av ett betydligt mildare sådant. Vidare motiveras lösningen lagkonkurrens i en speciell grupp fall med att det ena straffbudet är försett med en särskild straffskala för grova fall; i regel används då konstruktionen verklig lagkonkurrens. Slutligen finner man en benägenhet att i interferensfall ta hänsyn till de ifrågakommande straffbudens s. k. skyddsintressen; främst framgår detta av vissa motiveringar för lösningen brottskonkurrens, där skillnaden i skyddsintressen anges vara avgörande.

A. Straffbud med stort gemensamt tillämpningsområde

Det är vanligt att en gärning, som fyller stöldbestämmelsens rekvisit, också uppfyller straffbudet om hemfridsbrott (BrB 4:6 första stycket) eller olaga intrång (andra stycket). Enligt klart motivuttalande skall då endast stöldansvar (eventuellt endast ansvar för försök till stöld) utdömas.¹

¹ Lösningen kan alltså betecknas som en form av analogi. — Ett speciellt slags analogi tillämpades i fallet NJA 1950 s. 210, där ansvar inte ansågs böra ådömas enligt 74 § första stycket checklagen (1932:131) i brottskonkurrens med ett försörjningsbrott. HD åberopade grunderna för checklagsstadgandet, vilket är uttryckligt subsidiärt endast i förhållande till bedrägerikapitlets brott.

¹ SOU 1953:14 s. 167; jfr. KBrB I s. 195. — Har intrånget skett genom brytande av lås eller liknande aktualiseras också BrB 8:8 om egenmäktigt förfarande; se härom fallet SvJT 1968 rf. s. 18, där sådant intrång utan stölduppsåt bedömdes som hemfridsbrott, samt Sundberg i SvJT 1968 s. 663 ff., där detta fall kritiserats och där BrB 8:8 föreslås såsom ensam tillämplig i sådana fall, förutsatt att ett brytande av lås förekommit.

"Sker inträngandet i syfte allenast att föröva tillgrepp, straffas dock gärningen enligt allmänna regler endast som förmögenhetsbrott."

När SRK i 1940 års förslag delade upp den tidigare i SL 3 kap. enhetligt reglerade s. k. efterföljande delaktigheten (faution) i två olika brott efter karaktären av reell eller personlig faution, beaktades det förhållandet att de nya straffbuden ofta skulle vara täckta samtidigt. Konkurrensfrågan löstes i motiven:²

"Innefattar en och samma handling tillhandagående i både reellt och personligt hänseende, bör i regel häleribestämmelsen, vars straffsats är den ojämförligt strängare, anses ensam tillämplig."

Den provisoriska bestämmelsen om personlig faution uppdelades vid 1948 års reform på två paragrafer, en avseende undanröjande av bevis och en övrig personlig faution. Konkurrens mellan det förra brottet, bevisförvanskning, och häleri skall enligt betänkandet lösas genom tillämpning enbart av häleristadgandet.³

"Att, efter det en sak frånhänts någon genom brott, med saken taga befattning ägnad att försvåra dess återställande är straffbart såsom häleri; det moment av bevisförvanskning som kan ligga i gärningen skall i regel icke medföra särskilt ansvar för häleren."

Tillvägagångssättet vid brottet ockerpantning, såsom detta beskrivs i motiven,⁴ innebär regelmässigt anstiftan av urkundsförfalskning, osant intygande eller brott mot checklagen. Straffbudet om ockerpantning talar visserligen om mottagande av handlingen, varför specialitetsförhållande inte kan anses föreligga i förhållande till anstiftan av de nämnda brottstyperna, men det torde, trots att motiven tiger härom, kunna förutsättas att ansvar i sistnämnda hänseende inte skall ådömas samtidigt. I motiven uppmärksammas däremot det förhållandet att ockerpantning ofta utgör ett förstadium till utpressning eller utpressningsförsök, och den konkurrensen anges skola lösas med tillämpning enbart av straffbuden för de senare brottstyperna.⁵

² SOU 1940: 20 s. 78; jfr. KBrB I s. 397 (det där anförda fallet NJA 1944 s. 631 utgör inte, som där antyds, något undantag, eftersom uppsåt till häleri enligt HD inte var styrkt).

³ SOU 1944: 69 s. 192.

⁴ SOU 1940: 20 s. 161.

⁵ A. a. s. 162.

När förfalskningsbrottet vid 1948 års reform konstruerades på ett nytt sätt, så att fullbordanspunkten tidigare lades (själva förfalskningsåtgärden istället för tidigare begagnande av falsifikatet) tillades ett nytt straffbud om brukande av falsk urkund etc. (numera BrB 14: 9). På motsvarande sätt straffbelades särskilt brukande av osann urkund (numera BrB 15: 11 andra stycket). Den omfattande konkurrens som skulle bli följden av en sådan reglering uppmärksammades i motiven:⁶

”Ehuru brukande icke fordras för straff enligt 1—3 §§, är det tydligt att i det vanliga fall att förfalskaren själv brukar den falska urkunden straff endast skall ådömas för förfalskningen och att 4 § icke skall åberopas. Detta följer därav att brukande kan sägas normalt åtfölja förfalskningen och därför har tagits i betraktande vid bestämmande av straffsatsen för denna.”

Ett likartat förhållande råder mellan häleribrottet och ett s. k. förbrott här till. Det framhålls i motiven⁷ att gärningsmannen till förbrottet inte skall dömas särskilt för den befattning han efter brottet tar med föremålet för detta. Mellan andra former av medverkan till förbrottet och häleri är konkurrens inte lika vanlig, och sådan anges i KBrB istället vara att lösa ”alltefter förhållandenas natur”.⁸

Varusmuggningslagen innehåller i 6 § ett stadgande om ansvar för olovlig befattning med smuggelgoods, vilket anges icke vara tillämpligt beträffande den som med avseende å godset är förfallen till ansvar för varusmuggling.⁹

Mellan straffbuden i BrB 17 kap. 1—5 §§ och allmänna straffbud i 3—5 kap. råder inte, som man i förstone kan anta, specialitet. Bestämmelserna om angrepp på tjänsteman är nämligen i vissa avseenden vidare än motsvarande allmänt utformade straffbud; uttrycket våld i BrB 17: 1 rymmer t. ex. mer än vad som i 3 kap. kallas misshandel.¹⁰ Formellt föreligger dock ett betydande gemensamt tillämpningsområde. De vid brottet våld mot tjänsteman uppkommande konkurrenssituationerna var i SRK:s förslag uttryckligen lösta genom en passus i lagtexten:¹¹

”Kan å gärningen eljest enligt lag följa straffarbete, gälle vad i 4 kap. stadgas.”

⁶ SOU 1944: 69 s. 278; jfr. KBrB II s. 110.

⁷ SOU 1940: 20 s. 151.

⁸ KBrB I s. 401; jfr nedan under 2.

⁹ SOU 1959: 24 s. 368; jfr. Jungfors—Walberg s. 102.

¹⁰ SOU 1944: 69 s. 171; jfr. KBrB II s. 241.

¹¹ SOU 1944: 69 s. 17; jfr. s. 174.

Därmed var sagt att brottskonkurrens inte skulle antas i förhållande till straffbud med lägre straffskala. Passusen borttogs emellertid, och gällande lagtext medför en rad konkurrenssituationer. De lösningar som anbefalls stöder antagandet att ett stort gemensamt område föranleder lagkonkurrens. En skala kan konstateras, från skenbar lagkonkurrens ifråga om straffbud som regelmässigt är uppfyllda då brott mot tjänsteman föreligger, över lösningen verklig lagkonkurrens då det gemensamma området är något mindre och till brottskonkurrens ifråga om straffbud, som inte brukar vara uppfyllda vid brott mot tjänsteman. Ringa misshandel beivras inte samtidigt med ansvar för våld mot tjänsteman, för konkurrens mellan sistnämnda brott och medelsvår misshandel föreskrivs verklig lagkonkurrens och mellan grov misshandel eller vållande till annans död och det brottet skall brottskonkurrens antas.¹² Olaga tvång enligt BrB 4: 4 första stycket konsumeras i regel av brottet mot tjänsteman, medan ansvar för grovt olaga tvång bör ådömas i brottskonkurrens härmed. Ett exempel på konkurrens av förstnämnt slag är rättsfallet NJA 1969 s. 17, där den tilltalades åtgärd att tvinga en ledamot av byggnadsnämnd att avsäga sig detta uppdrag bedömdes enbart som förgripelse mot tjänsteman. Förgripelse mot tjänsteman anges konsumera åverkan, bilda verklig lagkonkurrens med vanlig skadegörelse och brottskonkurrens med grov skadegörelse.¹³

Lösningarna i de nu anförda konkurrenssituationerna kan alltså motiveras med hänvisning till det gemensamma tillämpningsområdets omfattning eller, med andra ord (och för att täcka även likartade alternativitetsfall), konkurrenssituationernas vanlighet. Utan tvekan kan dock flera av dessa situationer förklaras på andra sätt; andra omständigheter kan ha betydelse för deras lösning. Några sådana kriterier skall belysas i det följande.

B. Stor skillnad i straffskala

Ett förhållande man ofta finner åberopat som skäl för lösningen lagkonkurrens är att ett straffbuds straffskala i jämförelse med skalan i en annan, samtidigt aktualiserad straffbestämmelse är mycket låg. Hur avgörande detta förhållande verkligen är för konkurrensbedömningen är svårt att fastställa, eftersom omständigheten ofta åberopas tillsammans med ytterligare något förhållande, som alltså också är av betydelse. Här skall redovisas några situationer, där en

¹² KBrB II s. 244 f.

¹³ A. a. s. 250.

jämförelse mellan straffskalorna tycks ha tagits till grund för konkurrenslösningen.

Mellan brotten olovligt förfogande (BrB 10: 4) och trolöshet mot huvudman (10: 5) råder konkurrens. Lösningen anges i SRK:s betänkande, där det först påpekas att förhållandet mellan trolöshet mot huvudman och förskringring lösts genom uttrycklig subsidiaritetsklausul i det förra stadgandet:¹

”Det förskringring närstående brottet olovligt förfogande, vilket behandlas i 4 §, har däremot icke ansetts böra på detta sätt undantagas från trolöshetsbegreppet. Som straffsatsen i 4 § är jämförelsevis låg, har i stället ansetts, att gärning som efter orden faller både under 4 § och det nu förevarande lagrummet bör bedömas allenast såsom trolöshet, och att så skall ske har synts med tillräcklig tydlighet framgå dels av jämförelsen mellan straffskalorna i de båda lagrummen dels av att 4 §:s fall i motsats till 1 §:s icke undantagits i förevarande lagrum.”

För olovligt förfogande stadgades i förslaget böter eller fängelse medan brottet trolöshet mot huvudman kunde medföra upp till två års straffarbete. Numera är straffsatserna i båda lagrummen böter eller fängelse i högst två år. Trots detta anförs det återgivna motivuttalandet ännu i KBrB som motivering för konkurrensfrågans lösning.²

Förutom förhållandet mellan straffskalorna anges alltså en *contrariotolkning* av subsidiaritetsklausulen motivera lösningen lagkonkurrens. Anmärkningsvärt är att SRK däremot inte återoppar brottet trolöshet mot huvudmans karaktär av centralt (primärt) förmögenhetsbrott; framställningen i KBrB I s. 297 synes innebära en generell princip om företräde för centrala förmögenhetsbrott framför sekundära sådana:

”Med hänsyn till brottssystematiken är det av vikt att gå i rätt ordning med frågorna och först fastställa till vilket kapitel brottet hör; först därefter gäller det att avgöra, huruvida gärningen uppfyller den centrala brottstypens alla rekvisit eller om motsvarande bestämmelse om sekundärt brott skall tillämpas.”

Möjligen avses härmed endast förhållandet mellan ett centralt förmögenhetsbrott och sådana sekundära brott, till vilka det förra står i specialitetsförhållande; principen är i så fall en ren *lex specialis*-regel.

¹ SOU 1940: 20 s. 196.

² KBrB I s. 453.

Det anförda har ingen direkt motsvarighet i SRK:s betänkande. En sådan princip torde dock i sin tillämpning ge samma resultat som andra, i motiven angivna kriterier för konkurrenslösning.

Straffbudet om sabotage i BrB 13: 4 kan vara uppfyllt samtidigt med någon av de föregående brottsbeskrivningarna i kapitlet om allmänfarliga brott. Om detta konkurrensförhållande uttalar sig SRK i försiktiga ordalag:³

”Såsom torde framgå av kapitlets uppställning och straffsatserna för de olika brotten, är förevarande paragraf subsidiär i förhållande till de föregående.”

I KBrB⁴ har ordet ”torde” fallit bort. Därigenom förstärks det intryck av principklarhet, som enligt denna undersökning knappast motsvarar det verkliga förhållandet. Även motivuttalandet hänvisar dock, om än i mindre definitiva termer, till två kriterier som grund för lösningen lagkonkurrens: straffsatsernas olikhet och straffbudens ordningsföljd. Det senare förhållandet synes utgöra ett ganska vanligt tolkningsdatum; utan antydan i motiv kan man dock knappast därav dra några slutsatser för konkurrensbedömningen.

Brottsbeskrivningarna i 13 kap. täcker i stor utsträckning fall där annans egendom skadas. Därigenom råder konkurrens av interferens-typ i förhållande till brotten i 12 kap. Specialitet föreligger inte: så är ju t. ex. brottet mordbrand i vissa hänseenden vidare än skadegörelsebrottet, t. ex. genom att innefatta även ett riskerande av människoliv genom eldsåsättande. Enligt SRK⁵

”torde av utformningen av brotten i 19 kap. och de i jämförelse med 24 kap:s höga straffsatserna framgå, att bestämmelserna om uppsåtliga allmänfarliga brott i 19 kap. äro uteslutande tillämpliga även där faran förverkligats och därför skada tillfogats annans egendom.”

Förhållandet mellan straffskalorna åberopas alltså här tillsammans med en icke närmare preciserad hänvisning till de allmänfarliga brotternas utformning.

Inom specialstraffrätten kan exempel på beaktande av straffskalorna påvisas. Så t. ex. anges i propositionen till SBL när ett felaktigt

³ SOU 1944: 69 s. 370.

⁴ KBrB II s. 26.

⁵ SOU 1944: 69 s. 361 (SL 19 kap. motsvarar BrB 13 kap., SL 24 kap. motsvarar BrB 12 kap.). Jfr. KBrB II s. 15 f.

uppgiftslämnande till arbetsgivare i och för kontrolluppgift föregått ett skattebedrägeri⁶

”åtal enligt allmänna principer i regel böra ske endast beträffande den senare gärningen.”

I fallet NJA 1971 s. 321, där ett smugglat narkotika för annans räkning, begränsades åtalet enligt RÅ att gälla brott mot varusmugglingslagen och inte dessutom innehav enligt narkotikastrafflagen med hänvisning till den förra kriminaliseringens strängare straffskala.⁷

Beträffande förhållandet mellan specialstraffrättsliga straffbestämmelser och straffbud i BrB skall först erinras om Strahls ovan citerade⁸ principdeklaration. Enligt denna konsumeras specialstraffrättsliga ansvarsstadganden i regel av bestämmelser i (SL) BrB för uppsåtligt brott, specialitetsfall dock undantagna, medan BrB-straffbud om vållande tillämpas i brottskonkurrens med specialstraffrättsliga straffbud. Straffen för brott mot specialförfattningar är ofta betydligt lägre än de straff som i BrB stadgas för uppsåtliga gärningar, medan detta inte gäller lika klart vid en jämförelse med culpösa brott i allmän straffrätt. När Strahl gjorde sitt uttalande gällde detta förhållande i än högre grad än det gör idag: specialstraffrätten innehåller numera åtskilliga, strängt bestraffade brott. Min uppfattning är att Strahls uttalande bör tolkas som en hänvisning till bl. a. det nu behandlade kriteriet för konkurrensbedömningen — en jämförelse mellan straffskalorna — och inte som en generell regel att karaktären av allmän- eller specialstraffrättslig bestämmelse avgör konkurrensbedömningen. Numera torde man inte kunna utgå ifrån att interferens specialstraffrättsligt ansvarsstadgande — dolöst BrB-stadgande skall bedömas som lagkonkurrens, där BrB-bestämmelsen ensam tillämpas. Vid överlåtelse av narkotika torde t. ex. ansvar för ocker kunna komma ifråga samtidigt med ansvar enligt narkotikastrafflagen, och om det senare, specialstraffrättsliga brottet bedöms som grovt torde det konsumera ockerbrottet enligt BrB.⁹ Före SBL:s ikraftträdande tillämpades det specialstraffrättsliga straffbudet om falskdeklaration i brottskonkurrens med urkundsförfalskning enligt (SL) BrB, så t. ex. i det ovan återgivna fallet NJA 1971 s. 616

⁶ Prop. 1971: 10 s. 277; jfr. Thornstedt—Eklund s. 121 (”den senare, allvarliga gärningen”).

⁷ Se om detta rättsfall nedan s. 117 f.

⁸ Strahl Påföljder s. 207, cit. ovan s. 58.

⁹ Jfr. KBrB I s. 390 och fallet SvJT 1964 rf. s. 14.

och i fallet NJA 1966 s. 299;¹⁰ numera konsumeras förfalskningsbrottet enligt uttryckligt motivuttalande av det specialstraffrättsliga brottet skattebedrägeri.¹¹ I två fall, som närmare skall diskuteras nedan,¹² har ansvar för förseelse mot lotteriförordningen (1939: 207) utdömts i brottskonkurrens med bedrägeri: NJA 1947 s. 674 och NJA 1964 s. 268. Dessa avgöranden står alltså i strid med Strahls uttalande men kan inte heller förklaras med hänvisning till förhållandet mellan straffskalorna. Möjligen kan olikheten i skyddsintresse anföras som skäl för lösningen brottskonkurrens; fallen tas därför upp nedan i avsnitt D.

Man synes alltså inte vid interferens mellan ett dolöst straffbud i BrB och ett specialstraffrättsligt ansvarsstadgande kunna utgå från att BrB-stadgandet äger företräde. Sådana konkurrenssituationer torde istället vara att bedöma efter samma grunder som gäller för förhållandet mellan två BrB-stadganden eller mellan två specialstraffrättsliga bestämmelser. Utgångspunkten blir då, sedan specialitetsfallen bortsållats, att straffbuden skall tillämpas i brottskonkurrens om inte särskilda skäl föranleder annan lösning. Ett sådant skäl är det nu behandlade, att straffskalorna visar stor olikhet; andra skäl är att det gemensamma tillämpningsområdet är stort, att skyddsintressena sammanfaller och att man genom att tillämpa en kvalificerad straffskala för det ena brottet kan anse hela brottsligheten beaktad. Om t. ex. en gärning, som uppfyller straffstadgandet i 3 § lagen (1931: 152) med vissa bestämmelser mot illojal konkurrens, dessutom formellt utgör förskingring (av anförtrodd, värdefull modell e. d.) torde visserligen förskingringsbestämmelsen ensam vara tillämplig, men detta beror inte på denna bestämmelses karaktär av BrB-stadgande utan på en jämförelse mellan straffskalorna. Utgör gärningen formellt, förutom brott mot IKL, endast olovligt förfogande eller olovligt brukande bör lösningen brottskonkurrens ligga närmast till hands med hänsyn till straffskalornas likhet.

Med stöd i anförda motiv- och doktrinuttalanden utdöms i betydande utsträckning ansvar för överträdelse av ordnings- eller säkerhetsföreskrift i specialförfattning i brottskonkurrens med culpöst BrB-brott. Denna praxis, som enligt mitt förmenande rimmar illa med principerna i övrigt för konkurrenslösning, diskuteras närmare

¹⁰ Se om fallet KBrB II s. 68 samt Löfmarck s. 298 f.

¹¹ Se härom nedan s. 97.

¹² Se härom nedan s. 101 f.

nedan i ett sammanfattande avsnitt med några synpunkter de legerenda.¹³

När det gäller konkurrens mellan ett uppsåtligt och ett culpöst BrB-straffbud beaktas förhållandet mellan straffskalorna däremot på samma sätt som i exemplen ovan. Vållande till kroppsskada eller sjukdom (3: 8) konsumeras av uppsåtlig grov misshandel, medan ansvar för detta culpabrott utdöms i brottskonkurrens med misshandel enligt BrB 3: 5.¹⁴ Ett exempel på den senare bedömningen är fallet SvJT 1966 rf. s. 57, där en ishockeyspelare befanns ha tilldelat en motspelare ett slag med sin klubba i uppsåt att tillfoga smärta och därvid culpöst ha orsakat allvarlig skada.

Tendensen att vid konkurrens mellan ett straffbud med sträng straffskala och ett annat, betydligt lindrigare bestraffat, tillämpa endast det förra har i Västtyskland avsatt spår i form av lagreglering. Som ett led i utrensningen av de lindrigaste brotten ur StGB, s. k. Übertretungen, har införts en särskild lag om s. k. Ordnungswidrigkeiten, som skall reglera alla förseelser av nyssnämnt slag, vilka inte befinns böra erhålla karaktär av Vergehen; denna speciella lag stadgar i 17 § 1.1. att om en handling utgör både ett Straftat och en Ordnungswidrigkeit skall enbart stadgandet avseende det förra användas. Avgörande är, anför Bode¹⁵

”dass der Unrechtsgehalt einer Straftat den gleichzeitig begangenen blossen Ordnungsverstoss oder das unter Umständen gegebene geringere Unrecht, das in der Ordnungswidrigkeit liegt, so sehr zurücktreten lässt, dass es nicht angebracht ist, die Handlung auch unter dem Gesichtspunkt der Ordnungswidrigkeit zu ahnden.”

C. Det ena straffbudet har särskild straffskala för grova fall

I åtskilliga fall, där en konkurrenssituation anges skola lösas som lagkonkurrens, åberopas som skäl att det straffbud som skall användas har en särskild, kvalificerad straffskala; med tillämpning av denna blir hela brottsligheten, förklaras det, tillräckligt beaktad.

Detta kriterium kan naturligtvis ses som ett utslag av båda de i föregående avsnitt behandlade synpunkterna, lagkonkurrens som följd

¹³ Se nedan s. 110.

¹⁴ KBrB I s. 137 f.

¹⁵ Bode s. 55; regeln anges dock inte utesluta lex specialis-principen (s. 58): ”In Ausnahmefällen kann sogar der Tatbestand einer Ordnungswidrigkeit als spezielleres Gesetz gegenüber einem bestimmten Straftatbestand die Anwendung des Strafgesetzes verdrängen.”

av att det gemensamma tillämpningsområdet är stort och av betydande olikhet i straffskalar. Kriteriet synes emellertid numera tillerkännas en helt självständig betydelse, vilket motiverar en närmare diskussion. Det gör också det förhållandet att en speciell form av lagkonkurrens här kommer ifråga: den s. k. verkliga lagkonkurrensen.

Argumentet att det ena straffbudet har en kvalificerad straffskala suppleras ibland med en hänvisning direkt till lagtexten: de omständigheter som där anges vara att beakta vid prövningen huruvida en gärning skall bedömas som grovt brott anses då innebära en uttrycklig anvisning om lösningen verklig lagkonkurrens. Så är fallet beträffande bedrägeri och förfalskning (utom penningförfalskning),¹ liksom vid konkurrens mellan förskingring och förfalskning² och mellan sistnämnda brott och oredlighet mot borgenärer.³

Den verkliga lagkonkurrensen är tydligen en relativt sen företeelse i vår straffrätt. Hagströmer anför att⁴

”då vår strafflag skrefs, den verkliga lagkonkurrensen, så att säga, icke var upptäckt eller åtminstone ej vederbörligen skild från den blott skenbara”.

Hagströmer själv beskriver verklig lagkonkurrens som fall i vilka flera straffbud onekligen är tillämpliga samtidigt — det ena undantränger inte det andra — men flerfaldig brottslighet är ändå utesluten.⁵ Som exempel anges misshandel å ämbetsman för att framtvinga ämbetsåtgärd, vilken misshandel orsakat s. k. mindre svår kroppskada (SL 10: 1 och 14: 12). Han talar inte om hänförande till speciell straffskala för grovt brott. Däremot anges att vid sidan om s. k. huvudstraff enligt den strängaste straffbestämmelsen (i exemplet SL 10: 1) *bistraft* skall utdömas enligt annat i och för sig uppfyllt straffbud, om sådant stadgas. Hagströmers anvisningar om när denna konkurrenslösning skall väljas är mycket vaga:⁶

¹ SOU 1940: 20 s. 139 och SOU 1944: 69 s. 252 f.; se om denna konkurrens-situation ovan s. 23. — Straffet för penningförfalskning är strängare än latituden i BrB 9: 1; i princip anges vid sådan konkurrens endast det förra stadgandet vara att tillämpa, varvid dock verklig lagkonkurrens (”penningförfalskning i förening med bedrägeri”) rekommenderas (jfr. KBrB II s. 92).

² SOU 1940: 20 s. 183 och KBrB I s. 438.

³ SOU 1940: 20 s. 224 och KBrB I s. 484.

⁴ Hagströmer s. 696 f.

⁵ Hagströmer s. 650 f.

⁶ Hagströmer s. 651; jfr. Thyrens kritiska anmärkning i anmälan av Hagströmers framställning, cit. ovan s. 24 not 14.

”Så förhåller det sig, där det brottsliga förfarandet låter subsumera sig under flere straffbud, men ett af dem inbegriper under sig allt hvad in casu föreligger. — — — Äfven här reducerar sig frågan till en tolkningsfråga. Det kommer an på, huru man har att uppfatta de ifrågavarande straffbuden.”

När SRK valde lösningen verklig lagkonkurrens och angav förfalskningsmetoden som omständighet som i regel gör brottet grovt vid de angivna centrala förmögenhetsbrotten låg därbakom uppenbarligen insikten om ett stort gemensamt tillämpningsområde: förfalskning är ett vanligt medel för bedrägeri, förskingring och trolöshet mot huvudman. Omkonsiruktionen av förfalskningsbrottet, där begagnandekravet borttogs, förändrade premisserna för konkurrensbedömningen, liksom sänkningen av förfalskningsstraffen. Förfalskningsbrottet uppfattades dock sedan gammalt som mycket allvarligt och lösningen skenbar lagkonkurrens, dvs. att helt låta detta brott ”försvinna” var därför inte tilltalande. Genom lösningen verklig lagkonkurrens och tillämpning av den grövre straffskalan för bedrägeri etc. åstadkom man i själva verket en kraftigare reaktion än om brottsligheten bedömts som brottskonkurrens; straffminimum, den praktiskt betydelsefulla gränsen, blev högre. De fall av verklig lagkonkurrens som resulterar i bedömningen grovt brott måste alltså av lagstiftaren ha uppfattats som särskilt allvarliga.

En annan grupp fall av verklig lagkonkurrens med straffskärpning som följd⁷ är de s. k. osjälvständiga ämbetsbrotten. Lagtextens utformning tyder visserligen närmast på att konkurrens enligt här angiven definition är utesluten; BrB 20: 1—4, de s. k. självständiga ämbetsbrotten, är ju försedda med subsidiaritetsklausuler i förhållande till allmänna brott och bestämmelserna i 20: 5 och 8 har närmast karaktären av straffskärpningsgrunder. Terminologin osjälvständigt ämbetsbrott visar dock att man här fingerar två brott, ett allmänt och ett ämbetsbrott, varav det senare konsumeras av det förra så när som på konsekvenserna enligt 20: 5 och 8. Det bör emellertid observeras att principen om allmänt brotts företräde begränsas av en lex superior-liknande reservation: en gärning som uppfyller en mycket lindrig ansvarsbestämmelse av allmän karaktär skall istället bedömas som ett självständigt ämbetsbrott, om någon sådan straffbestämmelse i och för sig (frånsett subsidiaritetsklausu-

⁷ I undantagsfall kan dock en intressekollision utesluta förhöjning och i stället aktualisera straffnedsättning; jfr. JR Karlstens yttrande i NJA 1950 s. 435 f. samt rättsfallet NJA 1950 s. 47.

len!) är uppfylld, om den förra överträdelsen vid sidan om ämbetsbrottet ter sig helt obetydlig.⁸

Betraktas de osjälvständiga ämbetsbrotten som en form av lagkonkurrens kan lösningen förklaras med hänvisning till situationens vanlighet; en ämbetsmans gärning, som uppfyller en allmän brottsbeskrivning, innebär ofta åsidosättande av tjänsteplikt. I äldre rätt beaktades detta förhållande än klarare genom att vissa allmänna brott straffbelades som särskilt brott när gärningsmannen var ämbetsman, t. ex. s. k. ämbetsmannaförskingring.

Om alltså den omständigheten att två straffbud ofta aktualiseras samtidigt har betydelse för valet av lösningen verklig lagkonkurrens⁹ återstår att klarlägga förhållandet till den skenbara lagkonkurrensen: ovan har ju nämnda omständighet anförts som kriterium för den senare lösningen. Här tycks det endast vara fråga om en gradskillnad: ett straffbud som regelmässigt, alltså mycket ofta, är uppfyllt samtidigt som ett annat, med strängare straffskala, konsumeras helt av det senare, dvs. skenbar lagkonkurrens antas, medan lösningen verklig lagkonkurrens används då det gemensamma tillämpningsområdet är mer begränsat men ändå så stort att lagstiftaren ansett sig ha anledning beakta det. Mellan ringa misshandel enligt BrB 3: 5 och brottet våld mot tjänsteman föreligger som ovan påpekats skenbar lagkonkurrens, men om däremot misshandeln inte är ringa utan av medelsvår art skall lösningen verklig lagkonkurrens användas.¹⁰ Den verkliga lagkonkurrensen framstår alltså som ett mellanled mellan den skenbara lagkonkurrensen och brottskonkurrens, som anvisas när misshandeln är grov.

I sistnämnda exempel har lösningen verklig lagkonkurrens valts trots att någon speciell straffskala inte föreligger för det allvarligare brottet. Mellan straffskalan för det senare brottet och den som stadgas i 3: 5 föreligger ändå en betydande skillnad. I de fall där en speciell straffskala kommer ifråga genom lösningen verklig lagkonkurrens är det denna som skall jämföras med straffskalan för det "förträngda" brottet. Vad förhållandet förfalskning—bedrägeri beträffar har tydligen lagstiftaren ansett straffskalan för urkundsförfalskning av medelsvår grad och skalan för grovt bedrägeri tillräck-

⁸ Prop. 1948: 80 s. 317; jfr. KBrB II s. 355. Sådant förhållande ansågs tydligen inte föreligga mellan 38 § värnpliktslagen (1941: 967) och straffbudet om tjänstefel i fallet NJA 1966 s. 202.

⁹ Jfr. även SOU 1940: 20 s. 160 om förhållandet svindleri—bedrägeri.

¹⁰ Jfr. ovan s. 88 och KBrB II s. 245.

ligt olika för att den senare skall kunna "täcka" även det förra brottet, medan straffskalan för bedrägeri av medelsvår grad, som inte skiljer sig från skalan för urkundsförfalskning, inte ansetts tillräcklig som reaktion på ett bedrägeri begånget genom förfalskning. I sistnämnda fall då alltså trots förfalskningen bedrägeriet inte anses kunna bedömas som grovt måste därför lösningen bli brottskonkurrens.¹¹

Lösningen verklig lagkonkurrens tycks alltså väljas när omständigheter som pekar mot skenbar lagkonkurrens föreligger på ett mindre utpräglat sätt: det gemensamma tillämpningsområdet är relativt stort och skillnaden i straffskala är påtaglig men inte överdrivet stor. Några klara gränser kan naturligtvis inte påvisas. Lösningen har ju i motiven karaktär av rekommendation av icke tvingande slag. I oss närliggande rättsystem, där skillnaden mellan lag- och brottskonkurrens upprätthålls, klarar man sig också utan denna "mellanform".

Införandet av skattebrottslagen medförde en ny tillämpning av lösningen verklig lagkonkurrens på brottskonkurrensens bekostnad. Om en förfalskning varit medel för ett skattebedrägeri skall det hela i regel bedömas enbart som grovt skattebedrägeri enligt departementschefens uttryckliga anvisning:¹²

"Den som använt falsk handling eller vilseledande bokföring kan ofta anses ha företagit en gärning av särskilt farlig art. Föreligger förfalskningsbrott bör det i allmänhet inte finnas anledning att jämsides med ett grovt skattebedrägeri också döma till ansvar för förfalskning. Lämpligen bör dock ett sådant brottsförfarande i domen betecknas som grovt skattebedrägeri medelst förfalskning."

I det ovan på s. 66 f. refererade fallet NJA 1971 s. 616 hade tt invänt att det förfalskningsbrott han åtalats för konsumerades av ett i samma åtalpunkt upptaget falskdeklarationsbrott. Vid den tiden gällde ännu skattestrafflagen. I yttrande till HD i målet framhöll RÅ att det i den lagen inte fanns någon gradindelning av brottet falskdeklaration och att bötesstraffen för detta brott inte kunde anses innefatta påföljd även för ett i sammanhanget begånget förfalskningsbrott. Denna uppfattning har tydligen delats av domstolarna, som dömde tt för falskdeklaration och urkundsförfalskning. På sam-

¹¹ Jfr. fallet NJA 1972 s. 643.

¹² Prop. 1971: 10 s. 251; jfr Thornstedt—Eklund s. 37.

ma sätt löstes denna konkurrensfråga i fallet NJA 1966 s. 299.¹³ Vid argumenteringen för såväl den äldre som den nyare lösningen av konkurrensfrågan tillerkänns förekomsten av gradindelning en påfallande självständig betydelse.

D. Straffbud med gemensamt (likartade) skyddsintresse(n) etc.

Mycket vanligt är, enligt vad jag funnit, att konkurrensfrågor löses med hänvisning till de ifrågakommande straffbudens skyddsintressen, dvs. de (abstrakta) intressen som straffbuden är avsedda att skydda (garantera).¹ Hänvisningarna är ibland mindre teoretiskt formulerade: istället för skyddsintressen talas om angreppsobjekt eller om effekter som är artskilda respektive av samma art eller om att ett straffbud är givet i visst sammanhang, t. ex. näringsrättsligt eller skatterättsligt. Grundtanken är uppenbarligen i alla dessa fall att straffbud med samma skyddsintresse etc. inte är tillämpliga samtidigt utan bildar lagkonkurrens, medan olikhet i skyddsintresse etc. motiverar lösningen brottskonkurrens.

Ett exempel härpå är konkurrensen mellan brottet våldsamt upplopp (BrB 16: 2), som består i att folksamling går till förenat våld å person eller egendom, och de straffbud i 3, 4 och 12 kap., som kan bli aktuella i en sådan situation. SRK föreslog en lagreglering av konkurrensen på så sätt, att brottskonkurrens skulle antas om sistnämnda brott var av så allvarligt slag att därå kunde följa straffarbete; annars skulle upploppsbrottet konsumera detta.² Sedan departementschefen avböjt en sådan uttrycklig lösning ges i kommentaren, med hänvisning till att äldre rätt antagit brottskonkurrens på grund av skillnaden i angreppsobjekt, följande anvisning:³

”Huruvida våld eller annan brottslig gärning, som begås vid upplopp, skall föranleda tillämpning av förutom upploppsbestämmelsen jämväl annat straffstadgande, får alltså bedömas efter allmänna regler. Huvudregeln får nog därför, i anslutning till äldre lag, anses vara, att med hänsyn till angrepps-

¹³ Se om detta rättsfall KBrB II s. 68 och Löfmarck s. 298 f. och 312.

¹ I arbetet om skada och vinning vid förmögenhetsbrott gör Strahl ett uttalande av innebörd att skyddsintresset bör anges så att konkurrensläget klarläggs eller t. o. m. undviks: förmögenhetsbrottens skyddsintresse bör, anför Strahl, anges med undantag för det förhållandet att vinningssyfte kan föreligga även vid brott enligt SL 14 kap. Enligt Bergendal (anm. i SvJT 1949 s. 46) följer däremot detta ”av en enkel tillämpning av vanliga regler om s. k. exklusiv lagkonkurrens och bör icke anföras som skäl för en begränsning av förmögenhetsbrottens skyddsobjekt.”

² SOU 1944: 69 s. 20 och 207.

³ KBrB II s. 188.

objektets olikhet brottskonkurrens föreligger mellan 16:2 å ena, samt 3, 4 och 12 kap., å andra sidan. I den mån den enskilde målsäganden lidit ringa eller ingen skada, är det väl dock rimligt att anse brottet mot honom konsummerat av 16:2."

Det sista kan ses som en eftergift åt den ovan under A. behandlade synpunkten att stort gemensamt tillämpningsområde aktualiserar lagkonkurrens, liksom åt synpunkten under B. att stor olikhet i straffskala motiverar sådan lösning.

Till denna kategori torde ytterligare ett uttalande i kommentaren till BrB 16 kap. vara att hänföra. Det gäller förhållandet mellan stadgandet i 16:5 om uppvigling och medverkan i någon form till det brott, vartill uppvigglaren sökt förleda. SRK hade här ett liknande förslag till lagreglering som det nyss nämnda. Detta förkastades på lagrådets hemställan. I KBrB anför⁴:

"Med hänsyn till att uppvigling å ena sidan icke förutsätter att brott kommit till stånd men å andra sidan innehåller ett rekvisit, offentlighetsrekvisitet, som icke ingår i vanlig medverkan, måste emellertid samma regel anses följa av allmänna grunder. Har brott kommit till stånd på grund av den offentliga uppmaningen, blir sålunda den, som meddelat uppmaningen, att döma ej blott enligt förevarande paragraf utan även för anstiftan till brottet i brottskonkurrens."

Så långt dominerar alltså synpunkten att straffbuden är artsilda och därför tillämpliga i brottskonkurrens. Härefter följer emellertid ett resonemang om ansvar för stämpling kontra uppvigling, vilket innebär ett prispivande av den nämnda synpunkten till fördel för en argumentering av den typ som behandlats ovan under B., dvs. med hänsyn till straffskalorna.

Kommentaren använder också en liknande formulering som motivering för att straffbudet om vållande till annans död skall tillämpas i brottskonkurrens med stadgandet om misshandel:⁵

"Döden är en effekt så artskild från den effekt som utmärker uppsåtlig misshandel, att det säkerligen bör dömas förutom för misshandeln också för vållande till annans död när rekvisiten för detta senare brott är uppfyllda."

Under nu behandlade rubrik hör vidare konkurrens mellan s. k. konkreta farebrott och effektbrott. Det genom brottsbalken tillkom-

⁴ KBrB II s. 197.

⁵ KBrB I s. 137.

na straffbudet framkallande av fara för annan (BrB 3: 9) är uppfyllt när någon utsatt annan för livsfara eller fara för svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom. Om denna fara förverkligats, så att den för faran utsatte mist livet, blivit skadad eller ådragit sig sjukdom, döms gärningsmannen enbart för det uppfyllda effektdeliktet, medan straffbudet i 3: 9 konsumeras. Förklaringen är likheten i skyddsintressen — såväl farebrotten som effektbrotten skyddar liv och hälsa — eller, om man så vill, i angreppsobjekt — båda brottstyperna riktar sig mot en persons liv eller hälsa.

På detta sätt kan också motiveras att en person inte skall dömas till ansvar för mer än en form av medverkan till ett konkret brott. Den som döms som gärningsman döms inte dessutom som anstiftare, även om han förmått en annan (med-)gärningsman till deltagande. I fallet NJA 1947 s. 353 hade en kvinna dels själv anstiftat mened, dels anstiftat annan att anstifta samma menedsbrott; hon dömdes endast för anstiftan av mened.

En lösning utan motivering ges i kommentaren beträffande den praktiskt ofta förekommande konkurrensen mellan 1 § trafikbrottslagen (vårdslöshet i trafik) och vållande till annans död eller till kroppsskada: dessa straffbud tillämpas i brottskonkurrens. Inte ens påpekandet att tillämpning enbart av stadgandet om vårdslöshet i trafik är regel i Norge och Danmark ger anledning till kommentarer.⁶ Lösningen är hämtad ur motiven: i betänkandet med förslag till brottsbalk sägs att straff "torde — — — böra utmätas" enligt båda straffbuden i brottskonkurrens.⁷ Härvid hänvisas till två äldre rättsfall, NJA 1940 s. 9 och 1945 s. 451, vilka avdömts före TBL:s ikraftträdande. Då gällande vägtrafikstadga innehöll en ansvarsbestämmelse, som i de båda fallen tillämpades samtidigt med SL 14: 9 om vållande till annans död. Ännu tidigare tycks emellertid lagkonkurrens ha varit regel: Agge⁸ anför ett rättsfall från år 1933 (s. 459) som exempel på att konkurrens mellan en SL-bestämmelse och ett specialstraffbud i regel löstes genom tillämpning enbart av det strängaste straffbudet; HD dömde där endast för vållande till annans död, ej för brott mot dåvarande vägtrafikstadgas ansvarsbestämmelse. För utgången i de båda fallen från 1940-talet finns stöd i motiven

⁶ KBrB I s. 164. — I dessa länder tillämpas dock straffbuden om vållande till annans död generellt sett i betydligt mindre utsträckning än BrB 3: 7 för svensk rätts del.

⁷ SOU 1953: 14 s. 140.

⁸ Agge i Festskrift till Granfelt s. 32 f. not 4/.

till 1936 års vägtrafikstadga, där lagrådet och departementschefen var ense om att vissa subsidiaritetsklausuler borde uteslutas för att möjliggöra brottskonkurrens i förhållande till SL 14 kap.⁹

Till följd av motivens tystnad på denna punkt måste varje försök att motivera lösningen brottskonkurrens förbli en förmodan. En rimlig tankegång synes dock vara, att trafiklagstiftningen tar sikte på mindre allvarliga följder än dödande och att straffbudet däri därför inte täcker gärningar med sådana konsekvenser. Det är fråga om artskilda straffbud, antingen man vill tala om helt olikartade effekter (generell fareffekt i ena fallet, speciell skadeffekt i det andra) eller om skillnad i skyddsintresse. Som förut påpekats är det däremot enligt min mening inte riktigt att ta denna konkurrenslösning som stöd för en regel av innebörd att mellan SL/BrB-straffbud om vållande och specialstraffrättsligt ansvarsstadgande råder brottskonkurrens.¹⁰

Om förhållandet mellan straffbudens skyddsintresse etc., som här antagits, har betydelse för konkurrenslösningen, modifieras denna betydelse uppenbarligen genom inverkan av andra omständigheter av de slag jag tidigare behandlat. Att försöka bedöma de anförda omständigheternas inbördes betydelse har jag ansett vara en utsiktslös uppgift. Motivuttalandena är, som torde ha framgått, så knapphändiga att redan pekandet på vissa omständigheter som relevanta för konkurrenslösningen kan förefalla alltför dåligt underbyggt. Man tvingas konstatera, att svensk straffrätt trots alla hänvisningar till "allmänna grunder" och "hävdvunna principer" i detta avseende är allt annat än klar.

Till sist skall anföras två rättsfall, där ansvar utdömts enligt den allmänna bedrägeribestämmelsen, alltså ett uppsåtligt BrB-brott, och för brott mot lotteriförordningen i brottskonkurrens. Ingen som helst kommentar till konkurrenslösningen ges i något av fallen; den enda rimliga motivering som kan ges för lösningen brottskonkurrens är dock enligt min mening den nu behandlade: skillnaden i skyddsintressen, rättsligt sammanhang etc.:

NJA 1947 s. 674:

A. hade av länsstyrelsen erhållit tillstånd att anordna ett tombolalotteri med visst antal lotter och vinster. Under pågående försäljning hade O. och E. nedlagt ytterligare nitlotter.

⁹ NJA II 1934 s. 402 och 404.

¹⁰ Jfr. Strahl cit. ovan s. 58 samt ovan s. 91 f.

Åklagaren yrkade ansvar å A., O. och E. för bedrägeri (SL 21:1) samt å A. dessutom för brott mot lotteriförordningen.

RR dömde E. för bedrägeri och frikände de två andra.

HovR ansåg det styrkt att A. varit införstådd med det hela och dömde alla tre för bedrägeri, A. dessutom för förseelse under försvärande omständigheter mot i KB:s resolution med stöd av lotteriförordningen meddelade föreskrifter (10 § lotteriförordningen).

HD vägrade prövningstillstånd.

NJA 1964 s. 268:

Åklagaren hade yrkat ansvar å X. för grovt bedrägeri och förseelse mot lotteriförordningen för att han tillfört lotter till olika lotterier i större antal än medgivet och tillgodogjort sig de därav influtna medlen. De tillförda lotterna hade varit vinst- och nitlotter enligt samma proportioner som det föreskrivna lottantalet. X hade enligt åklagaren vilselett köparna angående lotteriets ändamål vad de tillförda lotterna beträffade och därigenom skadat dem.

HR dömde X för bedrägeri och förseelse mot lotteriförordningen (10 §).

HovR ogillade åtalet för bedrägeri med motiveringen att skada inte styrkts men fällde X till ansvar enligt lotteriförordningen.

Två dissidenter ville fastställa HR:s dom.

HD dömde för bedrägeri och förseelse mot lotteriförordningen i brottskonkurrens.

Det aktuella straffbudet¹¹ i lotteriförordningen får sitt innehåll av de föreskrifter som meddelats lotteriets anordnare i det särskilda fallet, dvs. angående antalet lotter, förhållandet mellan vinst- och nitlotter osv. Denna ansvarsbestämmelse kan inte ses som en specialbestämmelse i förhållande till det allmänna bedrägeristadgandet, eftersom den förra täcker gärningar som inte går in under det senare. Förhållandet är istället av interferenstyp. Enligt Strahls "kod"¹² skulle lotteriförordningens ansvarsstadgande konsumeras av brottsbalksbestämmelsen, som avser ett uppsåtligt brott. De två rättsfallen styrker uppfattningen att Strahls uttalande inte motsvarar nu gällande rätt.

Förseelsen mot lotteriförordningen är i jämförelse med bedrägeribrottet mycket obetydlig; straffskalorna uppvisar betydande olikhet. Den under B. behandlade omständigheten, jämförelsen mellan straffskalorna, skulle alltså leda till lösningen lagkonkurrens; ansvar borde endast utdömas för bedrägeri. Däremot synes man kunna finna en tillfredsställande motivering till lösningen brottskonkurrens i den nu behandlade omständigheten: förhållandet mellan de två straffbudens skyddsintressen, rättsliga sammanhang etc. Den avvägning mellan de

¹¹ Jfr. def. "straffbud" ovan s. 16 f.

¹² Cit. ovan s. 58.

olika kriterierna som dessa avgöranden alltså kan anses innebära skall närmare diskuteras i det sammanfattande avsnitt, som avslutar framställningen om interferenssituationer.

2. Lagkonkurrens som följd av en konkret bedömning av visst händelseförlopp: konsumtion

Den typ av konkurrenslösning som här avses illustreras väl av följande rättsfall:

NJA 1967 s. 93:

Två män hade, i avsikt att tillgripa pengar på en postanstalt, brutit sig in i en förste postexpeditörs bostad, varvid de med vapenhot betvingat och fångslat fyra familjemedlemmar, tillgripit kontanter, smycken, nycklar till postlokalen samt bilnycklar och bil, med vilken de kört till postlokalen. Där hade de tagit sig in medelst inbrott och med hjälp av de tillgripna nycklarna ur kassavalvet tillgripit c:a 30 000 kronor.

HD bedömde hela denna händelsekedja som ett brott, grovt rån, med motiveringen: "De gärningar under åtalpunkt 14, om vilka S. och J. är övertygade, skall med hänsyn till sambandet i brottsplan och utförande bedömas såsom ett brott innefattande rån."

Den grova stölden på posten konsumerades alltså här av det rånbrott, vartill de två tt gjort sig skyldiga vid den inledande påhålsningen hos förste postexpeditören. Lösningen lagkonkurrens kan inte i det här fallet förklaras med hänvisning till förhållandet mellan straffbuden för rån respektive stöld. En gärning, som uppfyller rekvisiten för rån utgör visserligen formellt också stöld (liksom ett våldsbrott), men det är inte ett sådant specialitetsförhållande som föreligger i det här fallet. Här är det fråga om i tiden åtskilda gärningar. Gemensamma moment föreligger emellertid dels i subjektivt hänseende (uppsåtet, brottsplanen, jfr. HD:s motivering), dels i form av de nycklar, som tillgreps vid rånet och användes som medel vid stölden. Dessa gemensamma moment framgår inte av straffbuden som sådana utan först vid en bedömning av ett konkret händelseförlopp. Tydligen används lösningen lagkonkurrens också i viss utsträckning som följd av en sådan, konkret bedömning.

Till denna kategori vill jag även hänföra fallet *NJA 1955 s. 59*, där en värnpliktig olovligen tagit och brukat en kronan tillhörig personbil och under färd, i strid mot instruktionsbestämmelser, låtit privat passagerare föra bilen. Enligt *RA*¹

¹ *NJA 1955 s. 61.*

"torde det med fog kunna göras gällande, att det tjänstefel vartill K. gjort sig skyldig genom att åt obehörig person överlåta att föra bilen icke är av sådan accessorisk natur i förhållande till det i målet påtalade egenmäktiga förfarandet att straffbestämmelsen för sistnämnda brott bör konsumera ansvar för tjänstefelet."

HD dömde enbart för egenmäktigt förfarande:

"Den omständigheten att K. under den olovliga färden åsidosatt militära instruktionsbestämmelser, enligt vilka förare av krigsmaktens motorfordon icke må medtaga obehöriga passagerare eller överlämna åt obehörig att föra fordonet, är icke av beskaffenhet att han tillika skall fällas till ansvar för tjänstefel."

Ett JR ville däremot döma för egenmäktigt förfarande och tjänstefel i brottskonkurrens.

Här var ju inte situationen den ovan under C. behandlade, att en gärning i och för sig utgör både ett allmänt brott och ett självständigt ämbetsbrott (bortsett från subsidiaritetsklausuler). För sådana fall har lösningen verklig lagkonkurrens angivits vara den riktiga,² dvs. man dömer för det allmänna brottet men beaktar tjänsteansvaret genom att tillämpa 20: 5 och 20: 8. Det egenmäktiga förfarandet bestod i tagandet av bilen; instruktionsbrottet begicks först när den värnpliktige under färden lät sin passagerare överta körningen. När HD låter det egenmäktiga förfarandet konsumera det sistnämnda får det ses som en följd av en konkret bedömning av det föreliggande händelseförloppet, där brukandet ingick som moment både i det egenmäktiga förfarandet och i tjänstefelet.

Lagkonkurrens har i fallet SvJT 1965 rf. s. 22 antagits mellan straffbuden om häleri och missbruk av urkund. En man dömdes för häleri i förening med missbruk av urkund (verklig lagkonkurrens) för att han lånat ut sitt försäkringsbesked för att möjliggöra pantsättning av stöldgods. Att konkurrenslösningen inte kan motiveras med straffbudens inbördes förhållande framgår av doktrinen kommentarer till rättsfallet: enligt dessa är det tveksamt om förfarandet verkligen uppfyllde häleristadgandets krav på befattning med stöldgods.³ Att häleri begås genom missbruk av urkund kan alltså åtminstone betecknas som ovanligt. Domstolarnas bedömning får istäl-

² Se härom ovan s. 95 f. Jfr. det i NJA 1954 s. 90 omnämnda fallet. — Se om båda rättsfallen Strahl i SvJT 1960 s. 264.

³ Jfr. KBrB I s. 397, Elwin s. 293, Jareborg s. 284 f.

let anses grunda sig på en konkret prövning av det föreliggande förfarandet, där missbruket av urkund onekligen utgjorde medel för vad som bedömdes som häleri.

Som lagkonkurrens till följd av en konkret bedömning kan man möjligen också betrakta RR:s dom i fallet SvJT 1946 rf. s. 44: 0. hade tillgripit diverse föremål från ett vindskontor och pantsatt dessa å en varubelåning. Efter att ha lämnat pantkvittona som säkerhet för några penninglån hade O. dock lyckats lösa ut föremålen genom att uppge att kvittona förkommit. HovR dömde O. för stöld och behörighetsmissbruk i brottskonkurrens. RR hade däremot ansett ansvar böra utdömas enbart för stöld.

Ett motivuttalande om denna typ av konkurrenslösning finns i förarbetena till lagen (1970: 412) om otillbörlig marknadsföring. Utredningen hade föreslagit uttrycklig lösning av vissa konkurrensfrågor genom subsidiaritetsklausul, men departementschefen lät den passusen utgå:⁴

”Denna situation får lösas enligt allmänna regler. Vid exempelvis konkurrens mellan bestämmelserna om vilseledande reklam och brottsbalkens regel om svindleri i 9 kap. 9 § torde i allmänhet bara brottsbalksregeln böra åberopas. I andra fall kan det vara motiverat att åberopa båda lagarna. Det kan exempelvis ibland finnas anledning att bestraffa en gärning både som bedrägeri och som vilseledande reklam. Med hänsyn till att förhållandena sålunda kan växla från fall till fall har jag inte funnit det lämpligt att i lagen om otillbörlig marknadsföring ta in någon regel som utesluter straffbarhet enligt denna lag när gärningen är belagd med straff i brottsbalken.”

Förekomsten av den här kategorien konkurrenslösningar gör att doktrinen uttalanden angående principlöshet och värderingsutrymme i konkurrensfrågor får visst berättigande för svensk rätts del.⁵ Förhållandet bör dock inte, som redan framhållits, få dölja de riktlinjer som kan påvisas vid en abstrakt bedömning av straffbuds inbördes relationer. Huruvida det i rättstillämpningen kan anses krävas visst utrymme för en konkurrensbedömning av nu behandlat, konkret slag skall närmare diskuteras nedan under 4.

3. Brottskonkurrens

Framställningen i de två föregående avsnitten om lagkonkurrens av typ subsidiaritet respektive konsumtion har syftat till att klargöra

⁴ Prop. 1970: 57 s. 94.

⁵ Jfr. t. ex. Ross cit. ovan s. 64.

de begränsningar som gäller ifråga om samtidig tillämpning av flera straffbud. Området för lösningen brottskonkurrens bör alltså ha framgått motsättningsvis av det där anförda. I det följande skall genomgåas ett antal konkurrenssituationer, för vilka lösningen brottskonkurrens angivits (i motiv, doktrin eller praxis); därigenom kan de angivna kriterierna ytterligare belysas och prövas.

Medan skadegörelse konsumeras av de uppsåtliga allmänfarliga brotten anges i motiven så inte vara fallet då skadegörelse konkurrerar med brottet allmänfarlig vårdslöshet.¹ SRK kommenterar:

”Det är nämligen tydligt, att den, som uppsåtligen förövar skadegörelse och genom sin gärning ouppsåtligen men oaktsamt framkallar sådan fara varom paragrafen handlar, icke blir tillräckligt straffad genom tillämpning allenast av denna paragraf.”

Motiveringen tyder närmast på att en jämförelse mellan straffskalorna varit avgörande. Det kan emellertid också hävdas att uppsåtlig skadegörelse inte är vanlig vid allmänfarlig vårdslöshet² och att alltså det gemensamma tillämpningsområdet inte motiverar lagkonkurrens.

Förhållandet mellan straffskalorna (i båda fallen enbart böter) kan anföras som skäl till utgången i fallet SvJT 1961 rf. s. 58: tt, som med en s. k. häxpipa träffat en fotgängare och skadat dennes kläder, dömdes för vårdslöshet vid handhavande av explosiv vara (61 § 5 mom. KF /1949: 341/ om explosiva varor) och förargelseväckande beteende. En annan tänkbar motivering är olikheten i skyddsintressen etc.

Har någon genom uppsåtlig misshandel oaktsamt vållat annan person kroppsskada blir konkurrenslösningen, som ovan anförts,³ beroende av misshandelns art: straffbudet för grov misshandel konsumerar BrB 3: 8, medan ansvar för ringa eller medelsvår misshandel ådöms i brottskonkurrens med detta culpabrott. Bedömningen kan förklaras med hänvisning till förhållandet mellan straffskalorna.

Att straffbuden i 13 kap. är tillämpliga i brottskonkurrens med stadgandena om brott mot liv och hälsa i 3 kap. (frånsett 3: 9) kan förklaras med hänvisning till de skilda skyddsintressena: de allmänfarliga brotten skyddar allmänhetens intresse och täcker alltså på

¹ SOU 1944: 69 s. 379 f.

² Trots att straffbudet enligt motiven omfattar även vissa fall där primäreffekten åstadkommit uppsåtligen; SOU 1944: 69 s. 378 f., jfr. KBrB s. 30 f.

³ Se härom ovan s. 93.

farestadiet betydligt mer än den skada, vars förverkligande uppfyller 3 kap:s straffbud. Samma förklaring kan ges till lösningen brottskonkurrens när en mordbrännare bedragit eller försökt bedra försäkringsgivare, en lösning som anbefalls i doktrinen⁴ och har tillämpats av HD i fallet NJA 1959 s. 150.

Avsaknad av särskild straffbestämmelse för grovt brott har anförts som argument mot lösningen lagkonkurrens, medan förekomsten av sådan kvalificerad straffskala andragits som skäl för lösningen verklig lagkonkurrens. Belysande är konkurrensfrågan skattebrott —urkundsförfalskning före och efter SBL:s ikraftträdande, som behandlats ovan under 1.C. För att verklig lagkonkurrens skall antas krävs dock att det ena brottet kan betraktas som ett medel för det andra; så ansågs inte vara fallet med de förfalskningar, vartill tt i fallet SvJT 1961 rf. s. 85 gjort sig skyldig, varför ansvar härför utdömdes i brottskonkurrens med bedägeri.⁵

Två brott har ansetts föreligga i fallet NJA 1969 s. 346, där en värnpliktig dömdes dels för tjänstefel för att han avlossat ett skott mot marken invid en personbil, i vilken två personer satt, dels för framkallande av fara för annan för ett omedelbart därefter avlossat skott mot bilen. Hade båda skotten riktats mot bilen skulle uppenbarligen endast ett brott, enligt BrB 3: 9, ansetts föreligga, vilket enligt vad tidigare anförts skulle ha utgjort ett s. k. osjälvständigt ämbetsbrott. Utgången förefaller med hänsyn härtill diskutabel.

I fallet NJA 1965 s. 58 ter sig valet av lösningen brottskonkurrens mer naturlig. HD bedömde där tillgrepp av checkblanketter som ett särskilt brott, egenmäktigt förfarande, vid sidan av ett med blanketterna begånget grovt bedrägeribrott.

Brottskonkurrens har också i praxis antagits mellan straffbuden i BrB 15: 11 (SL 13: 11) och 15: 12 (13: 12) om osant intygande respektive sådant s. k. missbruk av urkund som består i sanningslöst utgivande av handling, som tillkommit medelst genomslag eller fotografering eller på annat dylikt sätt, för riktig kopia av viss urkund. I fallet NJA 1966 B 17 hade en praktiserande jurist sammanställt beläggningsstämplar och namnteckning ur ett äkta domstolsprotokoll med en av honom själv författad text på lösa blad, vilka vid fotograferingen lagts på det äkta protokollet. Sedan hade han själv bestyrkt kopians överensstämmelse med originalet. HD bedömde det förstnämnda förfarandet som missbruk av urkund, i enlighet med lag-

⁴ KBrB II s. 19.

⁵ Kritik mot denna bedömning: Löfmarck s. 198 f.

texten, och dessutom ansågs juristen genom bestyrkandet ha ådragit sig ansvar för osant intygande.⁶ En dissident ville däremot döma enbart för osant intygande:

”Visserligen innefattar gärningen även missbruk av urkund genom att W. sanningslöst utgivit den av honom åstadkomna handlingen för en riktig kopia, men eftersom han gjort sig förfallen till ansvar enligt 13: 11 st. 1 SL för att genom nyssnämnda intyg hava lämnat osann uppgift, bör ansvar icke tillika ådömas enligt 13: 12 SL.”

Dissidentens uppfattning att lagkonkurrens bör antagas mellan de två ifrågavarande lagrummen förefaller väl motiverad. I motiven kommenteras nämligen straffskyddet i båda fallen på samma sätt: vidingen respektive framställningssättet förlänar kopiorna en trovärdighet, som enkla avskrifter saknar.⁷ Här föreligger alltså en enhetlighet i skyddsintresse och kriminaliseringsgrund, som enligt vad ovan under 1.D. anförts bör leda till lösningen lagkonkurrens. — Som jag i annat sammanhang anført synes emellertid ett förfarande av detta slag istället böra bedömas som materiell förfalskning, dvs. enligt BrB 14: 1, varvid momentet av osant uppgiftslämnande enligt huvudprincipen inte skall föranleda någon dom på osant intygande i brottskonkurrens därmed.⁸

En bedömning som förfalskning, ömsom materiell, ömsom immateriell, har i praxis använts i brottskonkurrens med brottstypen falsk tillvitelse. Det är i de omdiskuterade fallen där en person inför polisen sökt dölja sin identitet och därför uppgivit oriktigt namn i olika handlingar, ofta efter att först ha givit en oriktig muntlig uppgift därom. I de fall där namnet varit verkligt och åklagaren kunnat styrka uppsåt att tillvita namnets rätte bärare brottslig gärning har ansvar för falsk tillvitelse utdömts i brottskonkurrens med antingen urkundsförfalskning eller osant intygande.⁹ Rubriceras den oriktiga skriftliga namnuppgiften som urkundsförfalskning, vilket att döma av fallet NJA 1966 s. 299 utgör praxis' nuvarande ståndpunkt, då ur-

⁶ Jfr. om den rättsliga bedömningen av sådana förfaranden KBrB II s. 170 f. och Löfmarck s. 116 ff.

⁷ SOU 1944: 69 s. 351 f.

⁸ Löfmarck s. 127 f.

⁹ T. ex. NJA 1962 s. 328.

kunden inte är av ringa vikt,¹⁰ förefaller lösningen brottskonkurrens välmotiverad, såväl med hänsyn till brottstypernas skilda skyddsintressen (angreppsriktningar) som till likheten i straffskalor. Skulle namnuppgiften däremot betraktas som ett osant intygande, blir konkurrensfrågan mera tveksam. Visserligen utgör även brottet osant intygande enligt motiven ett angrepp på publica fides, dvs. allmänhetens tilltro till bevismedlen, men uppgiftens karaktär av tillvitelse utgör uppenbarligen endast en närmare bestämning av dess osanna karaktär. Detta förhållande liksom straffskalornas olikhet (eventuellt även stadgandenas inbördes ordning i kapitlet) kan alltså anföras som stöd för åsikten att det hela bör bedömas enbart som falsk tillvitelse.

När det gäller den sist anförda gruppen av fall som löses som lagkonkurrens, alltså där en konkret bedömning är avgörande, får naturligtvis konsumtionslösningen betraktas som ovanlig, av undantagskaraktär. Handlingsförlopp av komplicerad art bedöms regelmässigt som en rad olika brott, utan att gemensamhet i brottsplan, medel eller tidsföljd föranleder något annat. En biltjuvs handlande under en kort tidsrymd och utan förändring i psykisk inställning kan bedömas som grovt egenmäktigt förfarande,¹¹ vårdslöshet i trafik, grovt vållande till annans död, olovlig körning, rattfylleri och smitning, som fallet var i NJA 1960 s. 612. Domstolarna, som avsåg att ge påföljden skyddsuppfostran, kan inte ha ansett konkurrensfrågan värd närmare diskussion.

4. Slutsats om lösningen av dessa typer av konkurrens

Lösningen av interferenssituationer i svensk straffrätt är inte klarlagd i motivuttalanden. Vad man kan finna är endast spridda anvisningar för speciella konkurrenssituationer. Av sådana uttalanden och av praxis i skilda konkurrensfrågor kan man emellertid finna vissa riktlinjer, vilka också stöds av uttalanden i doktrinen. Huvudprincipen brottskonkurrens frångås uppenbarligen på följande grunder: straffbudens gemensamma tillämpningsområde är stort, straffskalorna i de ifrågakommande straffbuden är mycket olika, en straff-

¹⁰ Jfr. Löfmarck s. 307 ff. Se även Strömberg i Festskrift till Olivecrona s. 647 f: där anförd ståndpunkt, enligt vilken avsikt att skada namnbäraren skulle föranleda bedömningen urkunds-förfalskning, borde däremot leda till lagkonkurrens (ej ansvar för falsk tillvitelse dessutom).

¹¹ Före tillkomsten av BrB 8: 7 om tillgrepp av fortskaffningsmedel.

skala för grova fall föreligger vid ettdera straffbudet och slutligen: straffbuden äger släktskap med hänsyn till skyddsintresse, angreppsriktning, rättsligt sammanhang etc. Vad jag ansett mig inte ens kunna försöka klarlägga är hur dessa olika omständigheter "viktas" sinsemellan. Skulle jag våga en gissning därvidlag vore det att det sistnämnda kriteriet tillmätts stor vikt och att alltså brottskonkurrens ligger närmast till hands när straffbuden skiljer sig åt ifråga om skyddsintresse etc. även om t. ex. straffskalan i det ena straffbudet är betydligt strängare än det andras. Härpå tyder t. ex. de ovan återgivna fallen om bedrägeri och brott mot lotteriförordningen. Några motivuttalanden till stöd för att en sådan avvägning görs i svensk rätt kan jag dock inte anföra.¹

Frågan huruvida konkurrensbedömningen, sådan den kunnat påvisas i svensk rätt, är kriminalpolitiskt lämplig och praktiskt tillfredsställande, skall diskuteras i avsnittet Slutankmärkningar. Vad interferenssituationerna beträffar vill jag dock redan här anföra kritik mot lösningen ifråga om specialstraffrättsligt ansvarsstadgande och culpabrott i BrB. När det förra stadgandet avser överträdelse av en ordnings- eller säkerhetsföreskrift anses uppenbarligen brottskonkurrens vara den rätta lösningen.² Härför kan stöd hämtas i förarbetena till de allmänfarliga brotten, där SRK klart uttalar denna lösning,³ medan departementschefen egentligen bara utesluter lösningen lagkonkurrens med företräde för specialstadgandet.⁴ Enligt min mening kan det ifrågasättas om en sådan lösning inte innebär en dubbelbestraffning, eftersom den omständigheten att en ordnings- eller säkerhetsföreskrift överträtts har avgörande betydelse för culpabedömningen enligt BrB.⁵

Ovan uttrycktes en förmodan att förekomsten av den grupp som här betecknas konsumtion förklarar motivens och doktrinen om vilja att uttala sig principiellt beträffande interferensfallens lösning. Man kan fråga sig om denna grupp av lagkonkurrensfall, för vilken up-

¹ Enl. Geerds är denna omständighet avgörande för konsumtionsbedömningen i tysk rätt (s. 211 f., s. 216); även Honig (s. 49, s. 79), Maurach (s. 759). För fransk rätts del uttalar Stefani—Levasseur att (s. 398) "— le critère de l'unité ou de la pluralité d'infractions réside principalement dans le point de savoir si l'acte, au besoin unique, était dirigé contre une seule valeur sociale protégée par la loi ou indistinctement contre plusieurs."

² KBrB II s. 32 och 39.

³ SOU 1944: 69 s. 379, cit. ovan s. 55.

⁴ Prop. 1948: 80 s. 292, cit. ovan s. 56.

⁵ Jfr. Thornstedt Företagaransvar s. 60 f., Erenius s. 92 ff.

penbarligen inga allmänna riktlinjer kan anges, är kriminalpolitiskt motiverad. Behöver rättstillämpningen denna frihet att välja konkurrenslösning med hänsyn till konkreta omständigheter i ett visst fall? Straffmätningssynpunkten, som väl är den man kan förvänta sig som argument för denna möjlighet, synes mig knappast motivera detta; BrB:s påföljdssystem och straffskalornas vidd gör det möjligt att komma till önskat resultat trots en viss bundenhet vad rubriceringen beträffar. Vidare har konkurrenslösningen, som i nästa kapitel närmare skall diskuteras, konsekvenser i flera andra hänseenden, där avsaknad av principer måste anses utgöra en nackdel. Att svensk rättstillämpning skulle vara beredd att uppge sin "frihet" härvidlag, som ju är mycket begränsad i jämförelse med t. ex. anglosachsisk rätt, kan dock betvivlas.

Kapitel VI

Konsekvenser av skilda konkurrenslösningar i andra hänseenden än straffmätningen

Det antyds stundom att konkurrensfrågorna numera är av ringa praktisk betydelse vid straffrättsskipningen. Man hänvisar till de vida strafflatituderna, vilkas övre del sällan utnyttjas, och det av individuella förhållanden bestämda valet mellan en mängd olika, svårigen jämförbara påföljder. Strahl anför:¹

”I allmänhet erbjuder det inga svårigheter att avgöra, huruvida ett eller flera brott föreligger, och i sak är denna fråga i allmänhet icke av betydelse. Bestämmelserna i BrB är nämligen sådana, att domstolen i regel kan utmäta det straff den finner motiverat med hänsyn till vad som ägt rum, oavsett om den uppfattar detta som ett eller flera brott.”

Spörsmål om förhållandet mellan olika lagbud lämnas ofta obesvarade med sådana motiveringar.

När liknande synpunkter framförts i tysk doktrin har reaktionen blivit stark. Mezger anför att ett sådant betraktelsesätt²

”verleitet die Praxis zu Ungenauigkeiten in der Tatbestandsfeststellung. So wünschenswert es ist, dass im Strafrecht auf die *Gesamtpersönlichkeit des Täters* und sein gesamtes Verhalten Rücksicht genommen wird, so wenig ist es angezeigt, über das, was er wirklich getan hat, mit einer mehr oder weniger summarischen Zusammenfassung hinwegzugehen.”

I tysk rätt tillmäts vid lagkonkurrens det icke tillämpade straffbudet en direkt betydelse för straffmätningen (”Sperrwirkung”):³ detta straffbuds straffminimum får inte underskridas. I fallet BGHSt 1 s. 152 hade den tilltalade gjort sig skyldig till försök till våldtäkt och dömdes härför enligt StGB §§ 177 och 43; straffminimum bestämdes emellertid enligt den i förhållande till § 177 generellare bestäm-

¹ Strahl Kompendium s. 149; jfr. Strahl Påföljder s. 200.

² Mezger s. 308.

³ Jfr. Bruns s. 414 f., Kohlrausch s. 253, Jescheck ZStrW 1955 s. 535 f., Schönte—Schröder s. 619 ⁸⁵, Schmitt ZStrW 1963 s. 52 f., också vid uttrycklig subsidiaritet enligt Dünnebier GA 1954 s. 274; kritisk Geerds s. 166 f., s. 231.

melsen om otukt medelst tvång i StGB § 176 1.1., eftersom detta var högre än minimum enligt § 177 jämförd med § 44 om straffmätning vid försök. På samma sätt bestämdes i fallet BGHSt 10 s. 312 straffminimum enligt StGB § 224 om misshandel som lett till svår kroppsskada, trots att detta straffbud till följd av lagkonkurrens fick vika för StGB § 218 3. om fosterfördrivning.

Vad straffmätningen i svensk rätt beträffar har redan framhållits⁴ att valet mellan *lex specialis*- och *lex superior*principerna i specialitetsfallen är av avgörande betydelse. Vidare får uppmärksammandet av verklig lagkonkurrens, där sådan skall antagas, ofta den praktiska konsekvensen att en annan och högre straffskala skall tillämpas. I det sammanhanget bör man beakta den konsekvens det kan få i civilrättsligt hänseende att ett bedrägeri befinns vara begånget medelst urkundsförfalskning. En rättshandling, begången med hjälp av en förfalskning, t. ex. i en med falskt namn utställd check, är civilrättsligt helt ogiltig, dvs. den kan inte göras gällande mot den vars namn använts ens av godtroende motpart.⁵ Så långtgående konsekvenser får inte en bedömning enbart som bedrägeri; då kan endast den "svaga" ogiltighetsgrunden i 30 § avtalslagen återopas.

Antagandet av verklig lagkonkurrens synes ske i ganska varierande utsträckning av domstolarna.⁶ I annat sammanhang har jag påvisat att inte ens alla fall av urkundsförfalskning som medel för bedrägeri uppmärksammas.⁷ Rättstillämpningen kan naturligtvis här förklaras med en hänvisning till motivuttalandenas karaktär av rekommendation; med hänsyn till inkonsekvensens praktiska följder ter sig dock förhållandet mindre lämpligt.

De allmänna aspekter som ur rättssäkerhetssynpunkt kunde anföras i det här sammanhanget skulle avse påföljdssystemets utformning överhuvud. Kriminalpolitiska överväganden av det slaget ligger emellertid utanför ramen för detta arbete. Några synpunkter som i detta sammanhang synes äga berättigande är dock de som anförts av Wallén i dennes installationsföreläsning med rubriken *Har brotts-*

⁴ Jfr. ovan s. 46 och 79.

⁵ För frågan om en falsk handling i viss del kan äga giltighet se Hessler, *Obehöriga förfaranden med värdepapper*, Stockholm 1958, s. 32 ff. och s. 227 ff.

⁶ I 1968 års brottmålsutrednings betänkande om bl. a. sjukförsäkringsmissbruk redovisas en undersökning av rubriceringspraxis ifråga om sådana gärningar. Enligt denna bedöms bedrägeri som förövas medelst osann eller vårdslös försäkringen i detta sammanhang påfallande sällan som bedrägligt beteende, trots att skadans ringa värde kunde motivera detta (SOU 1973: 13 s. 123 f.).

⁷ Se härom Löfmarck s. 203 f.

rubriceringen någon betydelse?⁸ Skäl att besvara den frågan jakande finner Wallén

”dels däri, att brottets namn ingalunda är likgiltigt för den dömda och ej heller för allmänheten, dels däri, och detta är det viktigaste, att legalitetsprincipen är av så grundläggande betydelse för hela vår straffrättskipning, att man inte bör vänja sig vid att i vissa fall tumma på brottsrekvisiten.”

Vad jag i det följande skall peka på är några praktiska konsekvenser av de olika konkurrenslösningarna, vilka inte rör den omedelbara straffmätningen men som i vissa fall ändå rör ansvar för brott, i andra fall annan rättsverkan av brott.

1. Konkurrens och preskription

Enligt huvudregeln i BrB 35: 1 preskriberas varje brott en person begått för sig, vid en tidpunkt som bestäms med hänsyn till det straff som kan följa å brottet. Vid brottskonkurrens skulle alltså varje brott räknas för sig i preskriptionshänseende. Emellertid finns i andra stycket av BrB 35: 1 en särregel för det fall att flera brott begåtts genom samma handling: preskriptionstiden för samtliga brott blir då lika med den för det mest kvalificerade. Vid brottskonkurrens genom skilda handlingar gäller däremot huvudregeln, vilket anses framgå motsättningsvis av nämnda stadgande.¹ Specialregeln i 35: 1 andra stycket är en nyhet i BrB, föranledd av kritik ur praktisk synpunkt.² Dess införande innebar ett återupplivande av den genom 1938 års reform övergivna uppdelningen i ideell och reell konkurrens; de svårigheter bestämmandet av handlingsbegreppet innebär, vilka bl. a. motiverade 1938 års reform av konkurrensreglerna, synes härvid inte ha beaktats. Indelningen i ideal- och realkonkurrens finns för övrigt kvar i ännu ett hänseende: enligt RB 20: 4 första stycket får allmänt åtal äga rum beträffande alla brott som begåtts genom samma handling om blott ett av dessa hör under allmänt åtal.

Vid verklig lagkonkurrens anses ju i regel ett grövre brott föreligga än som skulle varit fallet utan kvalifikationen. Denna konkur-

⁸ Wallén NTfK 1967 s. 286 ff. Citatet hämtat från s. 293.

¹ Tidigare också av det numera slopade stadgandet i BrB 35: 5 om ny terminus a quo då brott av viss grovlek följdes av ännu ett sådant inom den primärt angivna preskriptionstiden; jfr. Strömberg s. 152.

² Se SOU 1953: 17 s. 148 samt Strömberg s. 112 f. och 149 f. Om denna fråga i äldre rätt se Wijkander, Om preskription i brottmål, Lund 1878, s. 80 f., Hagströmer (femte häftet) s. 873, Agge i Festskrift till Granfelt s. 40 (not 1/).

renslösning får alltså direkt betydelse för preskriptionstiden, som bestäms efter denna, strängare straffskala. Här föreligger en praktisk skillnad i jämförelse med brottskonkurrensen, eftersom reglerna om ådömande av gemensam påföljd med överskridande av maxima enligt brottsbeskrivningarna inte har någon motsvarighet i preskriptionshänseende. Vid skenbar lagkonkurrens blir däremot preskriptionstiden i regel lika med den längsta som skulle ifrågakommit vid brottskonkurrens; i det övervägande antalet fall anses ju det strängaste av de aktuella straffbuden ensamt tillämpligt (undantag specialitet av typen privilegiation).

Emellertid kan det vid konkurrens genom skilda handlingar förhålla sig så, att dessa handlingar företagits vid klart skilda tidpunkter. Om brottskonkurrens i ett sådant fall föreligger gäller olika utgångspunkter för preskriptionstiderna (*termini a quo*), och ett lindrigare brott kan preskriberas senare än ett grövre. Vid lagkonkurrens borde däremot endast en frist vara aktuell, nämligen den som följer av det tillämpade lagbudet. Praktiska synpunkter har emellertid lett till en annan bedömning i vissa situationer. Att en förfalskare själv begagnar falsifikatet har ovan anförts som ett fall av skenbar lagkonkurrens: urkunds förfalskningen konsumerar brukandet, 14: 9 viker för 14: 1. Men om själva förfalskningen är preskriberad anser man sig kunna döma förfalskaren enligt 14: 9, om han begagnat urkunden vid sådan tid att ett brukande-brott ännu inte vore preskriberat.³ Detsamma gäller vid osant intygande och brukande av den osanna urkunden.⁴

Stor tvekan vållar brottet häleri i detta avseende. Skall en tjuv, vars stöldbrott preskriberats, kunna dömas för häleri om han t. ex. sålt stöldgodset vid en så sen tidpunkt att häleriansvar inte är preskriberat? Strahl har hävdad att så bör kunna ske,⁵ motsatt ståndpunkt har intagits av bl. a. Strömberg.⁶ Frågan skall inte tas upp till diskussion i det här sammanhanget, där den inte kan sättas i samband med häleribrottets utformning och frågan om detta brotts preskription i allmänhet.

Motsvarande spörsmål ifråga om varusmuggling och senare befattning med smuggelgodset besvaras olika i motiv och doktrin. Med utgångspunkt från rättsfallet NJA 1953 s. 630, där HD med stor

³ KBrB III s. 362 f.

⁴ Jfr. Strömberg s. 198.

⁵ Strahl SvJT 1952 s. 751 f.

⁶ Strömberg s. 198 f., med instämmande av Elwin s. 184 f.

dissens dömde en person, som själv smugglat in spritdrycker, för olovlig förvaring av sådana drycker sedan själva införselbrottet preskriberats, anför i KBrB⁷ att departementschefen vid varusmugglingslagens tillkomst inte tog ställning till frågan om ansvar för förvaring när smuglingen preskriberats men att han å andra sidan inte motsade den i kommentaren förfäktade åsikten att sådant ansvar kan utkrävas. I betänkandet med förslag till lag om straff för varusmuggling anför däremot:⁸

”Såvitt gäller tillämpningen av det nu föreslagna stadgandet synes — — — utgången i rättsfallet ej kunna tillmätas avgörande betydelse. De särskilda förhållanden, som på sin tid motiverade spritinförsellagens stränga, i åtskilliga hänseenden från allmänna straff- och processrättsliga principer avvikande regler, föreligga ej längre. — — — Utredningen är för sin del benägen att anse, att den omständigheten att smuglingsbrottet preskriberats ej bör medföra att det föreslagna stadgandet om olovlig befattningsmed smuggelgods blir tillämpligt mot en smugglare som förvarar godset”.

Departementschefens kommentar i frågan var, som av KBrB framgår, föga klargörande:⁹

”Frågan om smugglarens efterföljande befattningsmed smuggelgodset blir straffbar såsom olovlig befattningsmed efter själva smuglingsbrottets preskription torde böra lösas på samma sätt som motsvarande spörsmål vid andra jämförbara brott (jfr. NJA 1953 s. 630).”

I tysk praxis har ett lagkonkurrensförhållande inte ansetts kunna ”lösas upp” efter preskription av det dominerande brottet.¹⁰ Mot denna inställning har anförts kritik i doktrinen, bl. a. av Kohlmann, som anser att det i detta läge inte längre föreligger lagkonkurrens. Sådan föreligger, menar han, endast¹¹

”wo das ausschliessende Gesetz im konkreten Fall *tatsächlich*, d. h. materiell und formell anwendbar ist.”

Åtal kan dock enligt Kohlmann inte tillåtas för ett mer kvalificerat brott när ett till följd av privilegiation dominerande sådant preskriberats. En åtskillnad måste således göras mellan olika fall av lagkonkurrens.

⁷ KBrB III s. 363.

⁸ SOU 1959: 24 s. 368; jfr. Jungfors—Walberg s. 103.

⁹ Prop. 1960: 115 s. 116.

¹⁰ OLG Braunschweig dom den 28.6.1963, JZ 1964 s. 524.

¹¹ Kohlmann JZ 1964 s. 493; jfr. Warda JuS 1964 s. 82.

I den utsträckning man låter en lagkonkurrens "lösas upp" med hänsyn till preskriptionen, åsidosätter man de principer som hos oss hävdas ifråga om denna konkurrenslösning: vid lagkonkurrens föreligger endast ett brott, heter det, och konkurrensen gäller bara mellan lagregler, inte mellan brott. Att låta det sålunda förnekade brottet framträda som ett självständigt sådant när det eljest tillämpliga inte längre kan föranleda ansvar framstår som så anmärkningsvärt, att det synes kräva ett klargörande.

2. Konkurrens och förverkande, medverkansansvar och tillbakaträdande

Den särskilda rättsverkan som under benämningen förverkande behandlas i brottsbalkens 36 kap. kräver inte ovillkorligen att ett brott förövat. För tillämpningen av 1 och 2 §§ i detta kapitel är dock detta en förutsättning, liksom för tillämpligheten av åtskilliga av de förverkandebestämmelser, som finns i författningar utanför BrB. En sådan bestämmelse är 6 § första stycket narkotikastrafflagen, enligt vilken narkotika som varit föremål för brott enligt lagen eller värdet därav samt vinning av sådant brott skall förklaras förverkat, om det inte är uppenbart obilligt. Andra sådana stadganden är varusmuggningslagens förverkandebestämmelser (9 och 10 §§). Dessa rör enbart smuggelgods (eller värdet) och hjälpmedel, inte vinning i annat avseende. I ett rättsfall aktualiserades frågan huruvida narkotikastrafflagens förverkandebestämmelse rörande vinning av brott kan tillämpas trots att någon tillämpning av denna lags straffbestämmelser inte sker. Narkotikabrottet ansågs nämligen där konsumerat av en med narkotikan begången varusmuggling; verklig lagkonkurrens antogs med stöd av VSL 3 §, där narkotikasmuggling anföras med en speciell högre straffskala. Eftersom det var fråga om vinning av brott, en belöning för utförd smuggling, kunde förverkandebestämmelserna i VSL inte tillämpas. Utgången i fallet, NJA 1971 s. 321, en enhällig HD-dom, blev att förverkande kunde ske med stöd av narkotikastrafflagen trots bedömningen i ansvarsfrågan:

"Den i målet avsedda befattning som A. och Y. tagit med narkotikapartiet innefattar, utom grov varusmuggling, även sådant innehav av narkotika för vilket stadgas straff i narkotikastrafflagen. Vid detta förhållande är, oaktat straffbestämningen sker med tillämpning endast av varusmuggningslagen, bestämmelsen i 6 § narkotikastrafflagen om förverkande av vinning av brottet tillämplig."

Meningen är inte att kritisera den ståndpunkt HD här intagit. Det skulle onekligen tett sig otillfredsställande om förverkande inte kunnat ske på den grunden att ett narkotikainnehav, som i och för sig är kriminaliserat, skett under omständigheter som konstituerar ansvar för brottet grov varusmuggling.

I tysk rätt är det klarlagt att s. k. Massregeln der Sicherung und Besserung, såsom t. ex. regler om konfiskation, körkortsindragning etc., enligt ett "förträngt" straffbud är tillämpliga trots att straffmätningen inte sker enligt detta straffbud. Detta enligt grundtanken¹

"es darf dem Täter nicht zum Vorteil gereichen, dass er durch seine Tat nicht nur *ein* Strafgesetz, sondern mehrere Strafvorschriften verletzt hat."

Utgången i fallet NJA 1971 s. 321 visar att det inte är hållbart att förneka förekomsten av flera brott vid verklig lagkonkurrens, vilket är det vanliga i svensk doktrin. Strahl anför t. ex. om denna form av konkurrens och om den skenbara lagkonkurrensen:²

"Dessa rättsfigurer utmärkes av att det föreligger endast ett brott."

Samma terminologi använder Welamson i sitt arbete Om brottmålsdomens rättskraft, där han säger sig³

"använda beteckningen flera brott, så snart bestämmelserna om sammanträffande av brott i 4 kap. SL äro tillämpliga, och att för övriga fall, därunder inbegripna den skenbara och verkliga lagkonkurrensen, använda beteckningen ett brott."

I stället borde saken tydligen uttryckas så, att vid lagkonkurrens den tilltalade döms endast för ett brott medan i själva verket mer än ett brott föreligger.

Oklarheten i de hänseenden som påpekats här och i föregående avsnitt bör ses i ett större sammanhang: terminologin i vår straffrätt

¹ BGHSt 7 s. 312; detta fall (BGHSt 7 s. 307) rörde ett specialitetsförhållande, men samma regel upprätthålls vid all slags Gesetzeskonkurrenz (så t. ex. fallet BGHSt 8 s. 46, där en vara konfiskerades enligt ett subsidiärt straffbud).

² Strahl Kompendium s. 151; jfr. Strahl Påföljder s. 207 f.

³ Welamson s. 103. — På samma sätt uttrycks förhållandet i dansk rätt, se Hurwitz s. 545.

är inte klar ifråga om användandet av ordet "brott" i skilda sammanhang. Enligt BrB 1: 2 första stycket krävs visserligen för att ett brott skall föreligga ett uppfyllande av en brottsbeskrivning i såväl objektiv som subjektiv bemärkelse; så används ordet brott t. ex. i häleristadgandet:⁴

"Det är att märka, att något förbrott icke föreligger med mindre den handlande hade det uppsåt som förutsättes för straffbarhet."

I medverkansläran används emellertid ordet brott vanligen i avseende på enbart den objektiva uppfyllelsen av en brottsbeskrivning. För att en anstiftare eller medhjälpare skall kunna straffas krävs inte en ansvarig gärningsman;⁵

"Det är tillräckligt, att det beskrivna brottet rent objektivt har blivit förverkligat."

Uppenbarligen föreligger här ett behov av två skilda beteckningar. Ordet brott med sin negativa värdeladdning borde reserveras för fall, där såväl objektiv som subjektiv uppfyllelse av en brottsbeskrivning föreligger och en annan, mera neutral term användas på den enbart objektiva uppfyllelsen.

Vid lagkonkurrens är det emellertid inte denna distinktion som aktualiseras. För att en konkurrenssituation enligt här använd terminologi⁶ överhuvud taget skall föreligga krävs ju såväl objektiv som subjektiv uppfyllelse av mer än ett straffbud. Förnekas förekomsten av det eller de brott för vilka ansvar inte utdöms, bör inte heller andra rättsregler som förutsätter förekomsten av ett sådant brott anses tillämpliga. Så sker emellertid som här påvisats ifråga om preskription och förverkande. Inte heller de rättsregler som enligt vad nyss nämnts endast förutsätter ett brott i objektiv mening bör då vara tillämpliga. Det synes emellertid helt klart att medverkansansvar kan grundas på en gärning, som för gärningsmannens del konsumeras av annan gärning (brott). Den som varit en tjuv behjälplig enbart med försäljning av stöldgodset skall uppenbarligen dömas för

⁴ KBrB I s. 395.

⁵ KBrB II s. 586.

⁶ Jfr. ovan s. 11 och 15.

medhjälp till häleri trots att tjuven själv enbart döms för stölden.⁷ Den lösningen är väl förenlig med stadgandet i BrB 23: 4 andra stycket att envar medverkande bedömes efter det uppsåt eller den oaktsamhet som ligger honom till last, och den överensstämmer med förhållandena i t. ex. den tyska rätten.⁸ Däremot kan den inte förenas med ståndpunkten att vid lagkonkurrens endast ett brott föreligger. På samma sätt torde regeln i BrB 23: 5 om nedsättning eller i vissa fall befrielse från ansvar för medverkan i vissa situationer vara tillämplig på en person, som förmåtts begå urkundsförfalskning av en långivare, som för sin anstiftan endast döms för ockerpantning. Att den senares ansvar för anstiftan av urkundsförfalskning konsumeras (skenbar lagkonkurrens) av brottet enligt BrB 9: 10⁹ kan inte frånta "offret" möjligheten att åberopa 23: 5, fastän det lagrummet förutsätter att mer än en person medverkat till brottet i åtminstone objektiv mening.

Till dessa anmärkningar skall till sist fogas något om effekten på ett lagkonkurrensförhållande av den tilltalades tillbakaträdande. Här är det alltså fråga om själva ansvarsutdömandet beträffande en enda inblandad; redan där frånträds emellertid den deklarerade linjen i fråga om konkurrens i vissa fall. Om man påstår att brottet våldtäkt konsumerar olaga tvång och otuktigt beteende och att även försök till våldtäkt gör detta, och om man därvid menar att endast ett brott föreligger, blir det svårt att förklara varför ansvar för de sistnämnda brotten kan utdömas om gärningsmannen frivilligt tillbakaträder från våldtäktsförsöket. Så skedde i fallet NJA 1943 s. 40. På samma linje var en dissident i HovR i fallet SvJT 1960 rf. s. 59, som ville döma en man som frivilligt tillbakaträtt från försök till otukt med barn som inte fyllt 15 år för tukt och sedlighet sårande gärning (majoriteten ogillade även detta yrkande med hänvisning till uppsåtet). KBrB anför:¹⁰

"Att någon genom tillbakaträdande går fri från straff för försök till ett brott utesluter icke, att han kan bli att fälla till ansvar för sin handling om denna enligt annat lagrum är att bedöma såsom fullbordat brott".

⁷ Jfr. ovan s. 87; medhjälp är måhända ett opraktiskt exempel, eftersom sådana gärningar i regel torde falla direkt under straffbudet om häleri (gärningsmannaskap); anstiftan torde däremot kunna tänkas till enbart försäljning av stöldgods.

⁸ Jfr. Geerds s. 229 f., Schönke—Schröder s. 615 ⁷², Jescheck s. 563, Mezger s. 329, fallen RGSt. 62 s. 61 och RGSt. 67 s. 70; i viss mån avvikande Bockelmann JZ 1960 s. 625.

⁹ Jfr. ovan s. 86.

¹⁰ KBrB II s. 573.

Rättsläget i detta hänseende,¹¹ som alltså innebär t. ex. att en person som frivilligt tillbakaträtt från försök till grov stöld kan dömas till ansvar för skadegörelse om han hann slå in en fönsterruta eller för egenmäktigt förfarande för ett brytande av lås, innebär ännu ett argument mot betraktelsesättet att vid lagkonkurrens endast ett brott föreligger. De brottsbestämmelser, som formellt uppfyllts genom förfarandet, bör inte anses konkurrera enbart i teorien, utan flera brott måste anses föreligga, även om lagkonkurrens skall antas, dvs. endast ett straffbud tillämpas vid ådömandet av ansvar å en person.

¹¹ En annan ståndpunkt är här väl tänkbar. I fransk rätt t. ex. upprätthålls principen om ett straffbuds otillämplighet vid lagkonkurrens även i fall av frivilligt tillbakaträdande. Om en posttjänsteman öppnat en försändelse i uppsåt att ta inneliggande pengar eller värdehandlingar men ångrar sig beträffande tillgreppet — tillägnandet kan han inte dömas för fransk lags motsvarighet till brottet brytande av posthemlighet: "Le délit moyen est amnistié par le délit fin, qui est amnistié lui-même par le désistement volontaire de l'agent" (Bohin s. 111 f.). Tysk rätt överensstämmer däremot i detta hänseende med svensk. I fallet RGSt. 23 s. 225 dömdes en man, som frivilligt tillbakaträtt från försök till våldtäkt, för fullbordat otukt brott; enligt referatet (s. 226) "kann die Strafbarkeit des bereits vollendeten Vergehens oder Verbrechens dadurch, dass der Thäter von der bei Verübung desselben beabsichtigten Vollführung des Verbrechens der Notzucht zurückgetreten ist, nicht mehr beseitigt werden." Enligt Jescheck (s. 563 f.) får dock undantag göras för fall av s. k. mitbestraften Nachtat och specialitet av typ privilegiation.

Kapitel VII

Straffrättens konkurrensregler — processrättens regler om tillåten ändring av åtal och *res iudicata*

I BrB 34: 1 stadgas vissa alternativa handlingsmönster för domstolen bl. a. för det fall att en för brott dömd (vissa angivna påföljder) person befins ha begått annat brott före domen. Dessa handlingsmönster aktualiseras alltså i en ny rättegång, där åklagaren yrkar ansvar för det eller de nyupptäckta brotten. I denna nya rättegång (och primärt för åklagaren som har att besluta om åtal skall ske) måste emellertid först avgöras huruvida det nyupptäckta brottet kan prövas utan hinder av den föregående domen. RB 30: 9 innehåller den s. k. *res iudicata*regeln:

”Sedan tid för talan mot dom utgått, må ej fråga om ansvar å den tilltalade för gärning, som genom domen prövats, ånyo upptagas.”

Domstolen måste ta ställning till den föregående domens rättskraft och därmed till frågan huruvida det nyupptäckta brottet utgör *res iudicata*.

I den processrättsliga litteraturen har dessa problem livligt debatterats. Rikedommen på refererat rättsfallsmaterial visar att svårigheterna är betydande och den praktiska relevansen stor. Något ställningstagande i dessa frågor kan naturligtvis inte göras här. Vad jag vill undersöka är, om någon överensstämmelse finns mellan dessa processrättsliga frågors lösning och den straffrättsliga konkurrensbedömningen. Finns det något samband mellan förhållandet mellan olika straffbud i straffrättsligt hänseende och reglerna om rättskraft och *res iudicata*?

Mellan rättskraftsregeln i RB 30: 9 och stadgandet i RB 45: 5 om ändring av åtal föreligger ett samband. Sistnämnda lagrum ut säger att ändring av åtal i princip är förbjuden men därjämte nämns vissa åtgärder, som inte skall anses utgöra ändring av åtal och som är tillåtna: dels får rätten ge en åklagare tillåtelse att *utvidga* ett åtal till att avse annan gärning om så befinns lämpligt, dels får åklagaren utan vidare åberopa ny omständighet till stöd för åtalet be-

träffande samma gärning (*justering* av åtal); därvid nämns också att åberopande av nytt lagrum inte utgör ändring av åtal, liksom inte heller en inskränkning av talan. Medan utvidgning av åtal endast får ske i första instans får åberopande av ny omständighet göras även inför högre rätt. Det angivna sambandet med regeln om rättskraft i 30: 9 gäller endast sistnämnda punkt och kan formuleras så, att vad som i en föregående rättegång endast hade varit justering av åtalet täcks av rättskraftsregeln i 30: 9 och alltså är *res iudicata*; nytt åtal därom skall avvisas. Man brukar uttrycka förhållandet som två cirklar, en för rättskraften (*res iudicata*) och en för åtalet, varvid den förra göres vidare än den senare; skillnaden utgörs av vad som endast är att anse som justering av åtal.

Avgörande för rättskraftsfrågan och för frågan om tillåten ändring av åtal blir gärningsbegreppets innebörd i RB 30: 9 och 45: 5. Olivecrona¹ menar att detta betyder "ett och samma faktiska förlopp", den faktiska gärningen, inte den rättsliga kvalifikationen, som bygger på rekvisiten i strafflagstiftningen. Han är därför kritisk mot en rad rättsfall,² där häleri inte ansetts falla inom *res iudicata*-cirkeln för ett redan prövat åtal för stöld rörande samma egendom. De argument Olivecrona anför synes väga tungt: den enskilde medborgaren skall inte behöva undergå åtal med allt vad därtill hör mer än en gång för ett och samma faktiska förfarande.

Stöd för Olivecronas inställning finns i nyare praxis. I fallet NJA 1966 s. 340 beviljades resning i ett mål, i vilket den tilltalade frikänts från häleriansvar sedan han erkänt gärningsmannaskap till själva stölden — förbrottet. Åklagaren hade i det målet inte ansett sig berättigad att yrka ansvar för stöld utan hade väckt nytt åtal mot den tilltalade, vilket inte upptogs till prövning med motiveringen *res iudicata*. HD beviljade resning på den grunden att det första åtalet kunnat justeras till att avse stölden och att åklagaren till följd av det oklara rättsläget kunde ursäktas för sitt misstag.

Helt synes domstolarna emellertid inte dela Olivecronas uppfattning. Ett och samma faktiska förlopp har i fallet NJA 1970 s. 175 bedömts som skilda gärningar. Sedan den tilltalade dömts för ett fall av olovlig körning och domen vunnit laga kraft hade åklagaren yrkat ansvar för rattfylleri vid samma tillfälle. HD fann att *res*

¹ SvJT 1957 s. 15; jfr. motsvarande begrepp ("Tat") i tysk rätt, där tolkat som "der historische Lebenssachverhalt insgesamt" (Cramer s. 33).

² Fallen SvJT 1955 rf. s. 66, 67 och 68.

iudicata inte förelåg. HovR hade varit av annan mening och HD:s dom var inte enhällig: två JR ansåg res iudicata föreligga.

Mellan straffbuden om stöld och häleri anses, som ovan framhållits, föreligga skenbar lagkonkurrens då gärningsmannen är densamme; stölden konsumerar efterföljande häleriförfaranden. Med vedertagen straffrättslig terminologi föreligger då endast ett brott, stöld. Har gärningsmannen åtalats för stölden och dom i målet vunnit laga kraft skall eventuellt senare uppmärksammade häleriförfaranden från hans sida med stöldgodset inte föranleda åtal; skulle en åklagare ändå väcka åtal skall åtalet avvisas utan prövning enligt RB 30: 9. Enligt det omnämnda fallet NJA 1966 s. 340 skall så även ske när den första domen avser häleri och "nyupptäckten" avser stöldansvar. Detta synes stämma väl överens med den straffrättsliga uppfattningen av förfarandet som skenbar lagkonkurrens. Den första domen avsåg ett förfarande, som straffrättsligt utgör ett brott, stöld, och senare upptäckta moment häri, antingen de avser stöld- eller häleridelen, kan inte utgöra "annat brott" enligt BrB 34: 1. De synes inte heller utgöra "annan gärning" i RB:s mening.³

Med Olivecronas synsätt⁴ skulle emellertid det sagda gälla även för vissa fall, där straffrättsligt brottskonkurrens skall antas. Ett och samma faktiska förlopp utgör inte sällan flera brott (förr idealkonkurrens). I dessa fall skulle alltså BrB 34: 1 inte komma till tillämpning, trots att "nyupptäckten" utgör "annat brott" i straffrättslig mening, därför att den processuella regeln skulle stå hindrande i vägen. I fallet NJA 1970 s. 175 ansågs emellertid en dom på olovlig körning inte hindra prövningen av nytt åtal rörande samma körning, denna gång avseende rattfylleri. Utgången innebär, i motsats till anförda doktrinuttalanden, en överensstämmelse mellan den straffrättsliga konkurrensbedömningen och den processrättsliga lösningen av rättskraftsfrågan.

Klarare torde rättsläget vara i fall av verklig lagkonkurrens. Antag att en person dömts för bedrägeri och att det senare upptäcks att detta brott var begånget medelst urkundsförfalskning. Om full klarhet nåtts härom redan vid den första rättegången skulle den tilltalade dömts för grovt bedrägeri och erhållit en strängare påföljd. Olivecronas resonemang synes innebära att nytt åtal för ur-

³ Annan ståndpunkt anförs för norsk rätts del av Eckhoff s. 306 f. Tysk rätt däremot överensstämmande, jfr. Faber s. 11.

⁴ Samma ståndpunkt har intagits av Welamson (s. 179 ff.).

kundsförfalskning skall avvisas som *res iudicata*.⁵ Tolkas däremot rättskraftsregeln på annat sätt, med gärningsbegreppet taget i mer rättslig bemärkelse, skall åtalet prövas. Om emellertid den tilltalade skall dömas för urkundsförfalskning i ett nytt mål uppstår svårigheter vid påföljdsbestämningen. BrB 34: 1 talar om "annat brott" och reglerna i kapitlet avser inte den situationen att det "nya" och det "gamla" brottet bildar verklig lagkonkurrens. Det torde dock kunna antas att förfalskningen utgör *res iudicata*. Att ett bedrägeri begåtts medelst urkundsförfalskning kan betecknas som "ny omständighet till stöd för åtalet", en omständighet som alltså kunnat anföras av åklagaren utan att otillåten ändring av åtal skulle ansetts föreligga, varav följer att domen i målet täcker denna omständighet med sin rättskraft. Att det förhåller sig på detta sätt vid verklig lagkonkurrens bestyrks i viss mån av fallet NJA 1958 s. 360, där HovR avvisat ett andrahandsyrkande om ansvar för urkundsförfalskning såsom en utvidgning som ej lämpligen borde prövas i målet (första-handsyrkandet om förskingringsansvar ogillat). HD undanröjde domen och återförvisade målet sedan RÅ, som ändrat rubriceringen från förfalskning till osant intygande, anført att detta yrkande inte stöddes enbart på vad som i gärningsbeskrivningen anförts som försvårande omständigheter⁶ utan på gärningsmoment, nämligen moment för tillämpningen av SL 22: 3 istället för 22: 1. — Åtalet ansågs alltså inte ändrat genom detta påstående om verklig lagkonkurrens.

Den processrättsliga aspekten har här endast kunnat beröras ytligt. Vad jag velat antyda är att den straffrättsliga konkurrensbedömningen i viss utsträckning synes grunda sig på samma synpunkter som de, som beaktas ifråga om rättskrafts- och *res iudicata*-problematiken.⁷ I praktiken blir naturligtvis den processuella frågan den primära: den avgör i dessa situationer de straffrättsliga konsekvenserna i det konkreta fallet. Bedömningen kommer inte alltid att överensstämma med den konkurrenslösning, som hävdas ur straffrättsdogmatisk synpunkt. Önskvärdheten av överensstämmelse i detta hänseende blir beroende av om rättegången betraktas som en förhandling mellan två parter inför rätta (den ackusatoriska principen) eller som ett enligt effektivitetssynpunkter utformat skipande

⁵ Jfr. betr. norsk rätt Eckhoff s. 317.

⁶ Jfr. Ekelöf SvJT 1954 s. 356 ff.

⁷ Jfr. Welamson s. 161 ff.

av rätt (närmast av inkvisitorisk karaktär).⁸ Svensk rätts ståndpunkt i det avseendet skulle alltså inte motivera en inskränkning ifråga om rättskraften till full överensstämmelse med den straffrättsliga konkurrensläran.

⁸ Jfr. Welamson s. 55 ff.

Slutanmärkningar

Motivens uttalanden i konkurrensfrågor innehåller, som av citaten från skilda lagstiftningssammanhang framgår, hänvisningar till allmänna grunder (principer).¹ Någon redovisning i motiv av dessa grunder kan man däremot inte finna. Vid reformeringen av den allmänna strafflagstiftningen beaktades och diskuterades visserligen konkurrensfrågor i stor utsträckning, men någon samlad bedömning företogs inte. Sådana frågor har också behandlats vid tillkomsten av viktigare specialstraffrättsliga författningar men i dessa sammanhang ligger en mera samlad genomgång av konkurrensproblematiken naturligtvis ännu mera fjärran; de olika utredningarna har endast kunnat ta upp de konkurrensproblem, som direkt föranletts av den lagstiftning man enligt sina direktiv haft att syssla med. 1937 års betänkande, som ligger till grund för den gällande lagstiftningen om sammanträffande av brott, innehåller mycket litet av allmänna riktlinjer för konkurrensbedömningen. Reformen innebar att föreskrifterna för domstolens handlande när lösningen brottskonkurrens befunnits riktig ändrades, men någon förändring i den föregående bedömningen av konkurrensförhållandet var inte avsedd. Betänkandet hänvisar till vissa befintliga principer härför.² Dessa beskrivs dock inte närmare. En förklaring till tystnaden i detta hänseende kan kanske vara, att man stod inför en revidering av de centrala delarna av strafflagen och att konkurrensläget enligt den kommande lagstiftningen inte kunde överblickas.

Eftersom försöken att finna de antydda principerna i lagmotiv sålunda misslyckats, har jag på andra sätt sökt belägg för deras förekomst. Konkurrenslösningar i speciella situationer har undersökts med ledning av motiv, praxis och doktrin. En sammanställning har givit vid handen att rättsläget definitivt inte präglas av allmänt

¹ Ytterligare ett exempel härpå, hämtat ur lagmotiv från senare år, är ämbetsansvarskommitténs principbetänkande SOU 1969: 20, där konkurrensfrågor i anledning av det föreslagna brottet tagande av muta avfärdas med en hänvisning till "allmänna grunder" (s. 48).

² SOU 1937: 24 s. 68, cit. ovan s. 20 f.

kända, klara grundsatser, men att vissa riktlinjer ändå följs. För det första synes en uppdelning ske på två huvudgrupper, vilka behandlas efter skilda principer. Att denna uppdelning sker med hänsyn till straffbudens inbördes logiska förhållande finns inte klart deklarerat i motivuttalanden; antydningar i den riktningen kan man däremot finna. I doktrinen har man utgått från att en sådan uppdelning skall göras och sökt klarlägga principerna härför. Beträffande den ena gruppen, där förhållandet betecknas som specialitet, hävdas genomgående principen om speciellt straffbuds företräde framför mera allmänt sådant. En konkurrerande princip åberopas emellertid i vissa sammanhang, nämligen företräde för straffbud i författning av högre dignitet. För den andra huvudgruppen kan inte påvisas några lika klart definierade principer. Denna grupp, där straffbudens inbördes förhållande i regel är av typen "överlappning" (här används termen interferens, hämtad från tysk doktrin), synes dock kunna uppdelas i två undergrupper, där den ena gruppen avser fall som får sin konkurrenslösning genom en abstrakt jämförelse mellan straffbuden i lagen, medan den andra löses konkret, genom en bedömning av ett föreliggande händelseförlopp. Endast för den förra gruppen kan några gemensamma riktlinjer urskiljas, men dessa förefaller äga en tillräcklig fasthet att förtjäna framhållas. Med lösningen brottskonkurrens som huvudregel tycks lagkonkurrens antas i vissa karaktäristiska situationer. En sådan föreligger när de ifrågakommande straffbuden har ett stort gemensamt tillämpningsområde ("snitt"); förhållandet påminner alltså om specialitet. En annan faktor som synes motivera lösningen lagkonkurrens är att straffbuden har vitt skilda straffskalor. Finns för det ena brottet en särskild straffskala för grova fall kan detta föranleda antagande av lagkonkurrens, då av den typ som betecknas som verklig dylik. Slutligen tillmäts uppenbarligen straffbudens inriktning, dvs. likhet eller olikhet ifråga om skyddsintresse, angreppsriktning, effekter etc. stor betydelse för valet av konkurrenslösning.

Undersökningen har inte resulterat i någon slutgiltig lösning av konkurrensproblemet i svensk straffrätt. Frågan i vilken mån lex specialisprincipen begränsas av en princip om lex superior har inte kunnat besvaras på ett definitivt och tillfredsställande sätt. De skilda riktlinjer som urskiljts ifråga om interferens har inte sammanställts och "viktats" inbördes. I dessa hänseenden har jag inte ansett mig finna tillräckligt underlag i motiv, doktrin och praxis. Syftet med detta arbete har inte heller varit så långtgående. Det har fått vara

tillräckligt att belysa de problem rättstillämpningen idag ställs inför till följd av den oklarhet som råder ifråga om konkurrensbedömningen och att understryka den bristande realiteten bakom motivens hänvisningar till allmänna grunder och principer.

Mot denna bakgrund kan man diskutera möjligheterna att förbättra situationen. Därvid bör först beaktas utvägen att införa lagreglering. Sådan har för tysk rätts del förordats bl. a. av Geerds.³ Under det där pågående reformarbetet har emellertid motsatt ståndpunkt intagits.⁴ Vägande skäl har anförts på båda håll: mot en lagreglering talar det förhållandet att det rör sig om en tolkningsfråga, en konsekvens av lagreglernas uppbyggnad och av lagskrivningstekniken, varför lagen inte är den riktiga platsen för dess behandling; för en lagreglering anføres att frågan är så betydelsefull och så komplicerad, att riktlinjer för domaren är av nöden.

En uttrycklig lagreglering vill jag inte förorda. Förutom det från tysk debatt hämtade skälet att en tolkningsfråga av detta slag inte synes ha sin plats i lagen kan anföras, att en sådan regel skulle få göras mycket utförlig och detaljerad om den skulle fylla sitt syfte; ändå skulle den knappast kunna täcka hela problemkomplexet. Om en sådan regel skulle göras så stringent som lagtext bör vara måste man använda formuleringar, som i sin tur skulle ge upphov till tolkningsproblem, typ "vad lagstiftaren har avsett". Belysande är den formulering Geerds föreslår.⁵

Några rättssystem har, som inledningsvis nämnts, viss reglering av lagkonkurrens i den skrivna lagen. Den italienska strafflagen stadgar i artikel 15:

"Quando più leggi penali o più disposizioni della medesima legge penale regolano la stessa materia, la legge o la disposizione di legge speciale deroga alla legge o alla disposizione di legge generale, salvo che sia altrimenti stabilito."

Detta torde kunna översättas:

"Reglerar flera lagar eller flera stadganden i samma lag samma ämne går den speciella lagen eller det speciella lagstadgandet före den generella lagen eller det generella lagstadgandet, om inte annat föreskrivs."

³ Geerds s. 522 ff.

⁴ Jescheck ZStrW 1955 s. 535, Voll Niederschriften s. 293, Schneidewin Materialien s. 222.

⁵ Återgiven ovan s. 84 not 2.

En motsvarande bestämmelse finns i den nederländska strafflagens artikel 55 andra stycket. Dessa lagregler avser uppenbarligen endast specialitetsförhållanden. En mer omfattande innebörd förefaller artikel 68 i den spanska strafflagen äga:

”Los hechos susceptibles de ser calificados con arreglo a dos o más preceptos de este Código, lo serán por aquel que aplique mayor sanción al delito o falta cometidos.”

I översättning:

”Gärningar som faller under två eller flera stadganden i denna lag skall hänföras under det stadgande, som föreskriver det högsta straffet för det begångna brottet.”

Gäller alltså i spansk straffrätt en generell princip om företräde för det strängaste lagbudet? Enligt doktrinen är så inte fallet; artikeln tillkom för att ersätta subsidiaritetsklausuler i speciella delen, men den begränsas av icke lagreglerade allmänna principer om lagkonkurrens, bl. a. *lex specialis* regeln.⁶ Enighet synes råda bland spanska straffrättsförfattare om att lagregeln borde upphävas; den anses ha fördunklat hela problemkomplexet. — Dessa exempel på lagreglering manar alltså inte till efterföljd.

Som ovan framhållits borde enligt mitt förmenande riktlinjer ha lämnats i motiv, närmast i samband med 1938 års reform av reglerna om sammanträffande av brott. I avsaknad härav återstår endast en möjlighet: uppdragandet av vissa riktlinjer för rättstillämpningen i doktrinen. KBrB, det utan jämförelse viktigaste litterära hjälpmedlet vid straffrättsskipningen, innehåller vissa anvisningar men kan inte anses tillräcklig i detta hänseende. Framställningen av konkurrensläran uppehåller sig främst vid de tre lösningarna, brottskonkurrens, skenbar lagkonkurrens och verklig lagkonkurrens, och ger föga ledning för valet mellan de tre. De företeelser som anförs som undergrupper under den skenbara lagkonkurrensen (specialitet, konsumtion, subsidiaritet) har däremot uppenbarligen med det logiska förhållandet att göra, men detta klarläggs inte. Konkurrensfrågor tas vidare upp i skilda sammanhang, men då utan några kommentarer av principiell karaktär, vilka kunnat tjäna till ledning för bedömningen av andra, inte uttryckligen omnämnda situationer.

⁶ Quintano Ripollés s. 374, Córdoba Roda m. fl. s. 327 ff., Rodrigues Devesa s. 152.

Undersökningen kan också tjäna som bakgrund för en värdering av rättsläget, sådant det kunnat fastställas. För de påvisade riktlinjerna till ett tillfredsställande resultat? Kritik har ovan anförts främst i två hänseenden. Det ena är den, visserligen oklara, begränsning som *lex specialis*-principen synes underkastad till förmån för en princip om *lex superior*. För sistnämnda princip finns enligt min mening för närvarande inte tillräcklig grund; de statsrättsliga reglerna om kompetensfördelningen ifråga om strafflagstiftningen är alltför vaga. Det nu antagna grundlagsförslaget kan i detta hänseende innebära en förbättring genom att denna lagstiftning hålls utanför regeringens egen "normbildning". Genom denna reform kommer dock uppenbarligen en *lex superior*-regel att med tiden förlora sin praktiska betydelse. Kritik har också anförts mot den på motivuttalande grundade ståndpunkten att ansvar för culpöst BrB-brott skall utdömas i brottskonkurrens med specialstraffrättsligt ansvarsstadgande om överträdelse av ordnings- eller säkerhetsföreskrift. Med hänsyn till grunderna för culpabedömningen synes detta nämligen innebära en dubbelbestraffning.

Ur praktisk synpunkt synes mycket kunna invändas mot gällande konkurrenslära. Den ställer verkligt stora krav på domstolarna, som uppenbarligen borde företa en inventering av hela strafflagstiftningen före varje avgörande för att kontrollera att inte fler än ett straffbud kan komma ifråga. Vidare borde de, om flera straffbud därvid påträffas, klargöra dessas logiska struktur i och för en jämförelse, varefter antingen en avvägning mellan *lex specialis*- och *lex superior*-principerna skulle företas eller ett val mellan lösningarna brotts- eller lagkonkurrens i enlighet med de skilda riktlinjer som kan vara relevanta i övriga fall. Detta är naturligtvis omöjligt att kräva. Vår strafflagstiftning har redan nu avsevärda proportioner och tenderar att växa i accelererande takt. Vidare, och kanske viktigast, är straffbuden i modern strafflagstiftning inte utformade så att gränserna för deras tillämpning klart framgår. Deras inbördes logiska förhållande kan därför inte med säkerhet fastställas. Ur rättstillämpningens synpunkt vore därför att föredra ett system, som inte byggde på en uppdelning efter logisk struktur. Samma riktlinjer borde gälla i samtliga konkurrenssituationer. Kanske vore det möjligt att endast uppställa två lösningsalternativ, det ena brottskonkurrens och det andra tillämpning av enbart det svåraste av de ifrågakommande straffbuden. För valet mellan dessa alternativ kunde då bli vägledande de omständigheter, som angetts ovan i samband med

interferens av typ subsidiaritet, dvs. det gemensamma tillämpningsområdets storlek, förhållandet mellan straffskalorna etc. Därmed skulle inte något utrymme ges för specialitet av typen privilegiation. Det synes dock åtminstone teoretiskt möjligt att lösa de fallen genom uttryckliga subsidiaritetsklausuler.⁷

I nutida lagstiftning kan spåras en viss strävan att undvika konkurrenssituationer. Ett exempel är aktiebolagsutredningens deklarerade avsikt att ur aktiebolagslagen bortta alla ansvarsbestämmelser, som skulle kollidera med BrB:s stadganden. Liknande synpunkter anfördes av SRK vid införandet av generella straffbestämmelser om intellektuell handlingsförfalskning. I de av statsrådsberedningen utgivna anvisningarna för författningsskrivning anges, att om överträdelse av bestämmelse i en författning helt täcks av bestämmelse i brottsbalken eller annan författning, t. ex. skattebrottslagen, och det inte finns skäl att avvika från vad som föreskrivs om påföljd etc., någon straffbestämmelse inte bör intas i den aktuella författningen. Man rekommenderar i stället en hänvisning till den tillämpliga ansvarsbestämmelsen.⁸ Om ett ansvarstadgande intas bör detta enligt anvisningarna formuleras så, att stadgandet endast blir subsidiärt tillämpligt. Den formulering som anbefalls för en klausul härom är: "om ej gärningen är belagd med straff i (brottsbalken)".⁹

Det finns all anledning att instämma i denna uppmaning att förhindra uppkomsten av konkurrenssituationer. Man kan ha skäl att undra om det i dagens synnerligen lätttrörliga lagstiftningsmaskineri ges tillräckligt utrymme för inventering av föreliggande straffbestämmelser före tillskapandet av nya sådana. Speciellt betänkelig synes i detta hänseende den minskade frekvensen av lagrådsremisser vara. Det var lagrådet som i samband med skattestrafflagens tillkomst tillmätte konkurrensproblemen sådan betydelse att det ansåg hela lagstiftningsärendet böra uppskjutas tills SRK hunnit avsluta arbe-

⁷ Jfr. Schneidewin (Materialien s. 228), som beträffande konkurrens bedrägeri — skattebedrägeri (vållar viss tvekan i tysk rättstillämpning) föreslår en subsidiaritetsklausul i *skattebrottsstadgandet*: "Die Bestrafung wegen Betruges ist ausgeschlossen."

⁸ Statsrådsberedningens anvisningar s. 43 p. 94. — Som ett "gott tecken" kan nämnas att förslaget till kriminalisering av djurplågeri av grov culpa föranledde en remissinstans (Svenska Jägareförbundet) att begära slopande av jaktstadgans 29 § 1 mom., en uttryckligen subsidiär bestämmelse som enligt förbundet skulle bli helt otillämplig genom lagändringen. Departementschefen ansåg emellertid inte så vara fallet, till följd av stadgans lägre culpakrav, varför någon ändring i stadgan inte var behövlig (prop. 1972: 122 s. 13).

⁹ Statsrådsberedningens anvisningar s. 42 p. 93.

tet med bl. a. den generella kriminaliseringen av skriftliga osanna uppgifter, med den tänkvärda motiveringen att¹⁰

”den lösning som här ifrågakommer kan bli mer eller mindre bestämmande för de grunder, efter vilka en reglering av straffbestämmelserna på andra områden lämpligen bör ske. (— — —) Med hänsyn härtill måste det framstå såsom önskvärt, att ett övervägande i vidare sammanhang sker av hithörande problem, därvid riktlinjer för behandlingen av specialstraffrätten på olika områden kunde till sina huvuddrag fastställas.”

Modern strafflagstiftning kräver enligt mitt förmenande betydligt klarare riktlinjer ifråga om konkurrens än dem som för närvarande erbjuds rättstillämpningen här i landet. Problemets praktiska betydelse måste erkännas och beaktas i skilda sammanhang.¹¹ Redan nu råder ett rättsläge, som kan ifrågasättas ur rättssäkerhets- och legalitetssynpunkt. Uppmärksammas inte frågan kommer med säkerhet situationen att snabbt förvärras.

¹⁰ Prop. 1943: 140 s. 99.

¹¹ En sida härav är polisstatistiken, som utgör underlag för bedömningen av brottsligheten i landet i olika hänseenden. Beträffande kodning av brott se anvisningar från byrån för rätts- och socialvårdsstatistik vid Statistiska Centralbyrån; enligt dessa följer kodningen av konkurrenssituationer i huvudsak straffrättsliga bedömningsregler (så icke vissa fall av verklig lagkonkurrens samt brottskonkurrensfall av bedrägeri och urkundsförfalskning), och oklarheter i dessa regler får således återverkan på statistiken.

Lagförslag, betänkanden m.m.

- Thyrén, J. C. W., Förberedande utkast till strafflag. Kap. I—XIII (Allmänna delen). Lund 1916. (Cit. Thyrén Utkast.)
- SOU 1923: 9. Förslag till strafflag, allmänna delen, samt förslag till lag angående villkorlig frigivning jämte motiv, avgivna av strafflagskommissionen. Stockholm 1923.
- SOU 1937: 24. Förslag till ändrad lagstiftning om sammanträffande av brott jämte motiv. Utarbetat inom Justitiedepartementet. Stockholm 1937.
- Prop. 1938: 191. Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring i vissa delar av strafflagen m. m.; given Stockholms slott den 12 mars 1938.
- SOU 1940: 20. Straffrättskommitténs betänkande med förslag till lagstiftning om förmögenhetsbrott. Stockholm 1940.
- SOU 1941: 9. Lagberedningens förslag till lag om aktiebolag m. m. II. Motiv. Stockholm 1941.
- SOU 1942: 31. Betänkande med förslag till skärpt bestraffning av falskdeklaration m. m. avgivet av inom Finansdepartementet tillkallade sakkunniga. Stockholm 1942.
- Prop. 1943: 140. Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till skattestrafflag m. m.; given Stockholms slott den 5 mars 1943.
- SOU 1944: 69. Straffrättskommitténs betänkande med förslag till lagstiftning om brott mot staten och allmänheten. Stockholm 1945.
- Prop. 1948: 80. Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring i strafflagen m. m.; given Stockholms slott den 20 februari 1948.
- SOU 1949: 17. Betänkande med förslag till lag om registrerade föreningar m. m., avgivet den 12 april 1949 av inom Kungl. Justitiedepartementet tillkallad utredning.
- Prop. 1951: 34. Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om ekonomiska föreningar, m. m.; given Stockholms slott den 26 januari 1951.
- SOU 1953: 14. Förslag till brottsbalk avgivet av straffrättskommittén. Stockholm 1953.
- SOU 1953: 17. Enhetligt frihetsstraff m. m. Betänkande av strafflagberedningen. Stockholm 1953.
- SOU 1956: 55. Skyddslag. Strafflagberedningens slutbetänkande. Stockholm 1956.
- SOU 1959: 24. Förslag till lag om straff för varusmuggling m. m. Betänkande avgivet 1959. Stockholm 1959.

- Prop. 1960: 115. Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om straff för varusmuggling, m. m.; given Stockholms slott den 25 mars 1960.
- Prop. 1962: 10. Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till brottsbalk; given Stockholms slott den 15 december 1961.
- SOU 1967: 35. Firmaskydd. Betänkande med förslag till firmalag m. m. avgivet av firmautredningen. Stockholm 1967.
- SOU 1969: 16. Lagstiftning om värdepappersfonder m. m. och om stämpelskatt på värdepapper. Aktiefondsutredningen. Stockholm 1969.
- SOU 1969: 20. Ämbetsansvaret. Principbetänkande av ämbetsansvarskommittén. Stockholm 1969.
- SOU 1969: 42. Skattebrotten. Betänkande avgivet av skattestrafflagutredningen. Stockholm 1969.
- Prop. 1970: 57. Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om otillbörlig marknadsföring, m. m.; given Stockholms slott den 13 mars 1970.
- Prop. 1971: 10. Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till skattebrottslag m. m.; given Stockholms slott den 4 januari 1971.
- SOU 1971: 15. Förslag till aktiebolagslag m. m. Betänkande avgivet av aktiebolagsutredningen. Stockholm 1971.
- SOU 1972: 15. Ny regeringsform. Ny riksdagsordning. Betänkande avgivet av grundlagberedningen. Stockholm 1972.
- Prop. 1972: 122. Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändring i brottsbalken; given Stockholms slott den 27 oktober 1972.
- SOU 1973: 13. Snyltningsbrott och sjukförsäkringsmissbruk. Betänkande av 1968 års brottmålsutredning. Stockholm 1973.
- Prop. 1973: 90. Kungl. Maj:ts proposition med förslag till ny regeringsform och ny riksdagsordning m. m.; given Stockholms slott den 16 mars 1973.
- Materialien zur Strafrechtsreform, 1. Bd., Bonn 1954 (Cit. Materialien).
- Niederschriften über die Sitzungen der Grossen Strafrechtskommission. Allg. Teil. 2. Bd., Bonn 1958 (Cit. Niederschriften).
- Entwurf eines Strafgesetzbuches (StGB). E 1962 mit Begründung. Deutscher Bundestag. 4. Wahlperiode. Drucksache IV/650. Bonn 1962 (Cit. E 1962).
- Anvisningar för författningsskrivning. Statsrådsberedningen. 5.5.1969.

Citerad litteratur

- (Aberopas endast ett arbete /eventuellt jämte tidskriftsartiklar/ av en författare, citeras detta med enbart författarnamn.)
- Agge, I.*, Något om processföremålet och dess bestämmande enligt svensk straffprocessrätt. (Festskrift till O. Hj. Granfelt. Helsingfors 1934, s. 18 ff.)
- Andenaes, J.*, Alminnelig strafferett. Oslo 1956.
- Beckman, N., Bergendal, R., Strahl, I.*, Strafflagen jämte förklaringar till den nya lagstiftningen om brott mot staten och allmänheten. 2 uppl. Stockholm 1957. (Cit. BSA.)
- Beckman, N., Holmberg, C., Hult, B., Strahl, I.*, Brottsbalken jämte förklaringar. Bd. I. Brotten mot person och förmögenhetsbrotten m. m. 4 uppl. Stockholm 1974. (Cit. KBrB I.) Bd. II. Brotten mot allmänheten och staten m. m. 3 uppl. Stockholm 1973. (Cit. KBrB II.) Bd. III. Påföljder m. m. 2 uppl. Stockholm 1971. (Cit. KBrB III.)
- Bergendal, R.*, Lärobok i rättskunskap för blivande landsfiskaler. III, Straffrätt. 2 uppl. Lund 1928.
- Blei, H.*, se Mezger.
- Bockelmann, P.*, Zur Konkurrenz der Vermögensdelikte. (JZ 1960 s. 621 ff.)
- Bode, H. J.*, Recht der Ordnungswidrigkeiten. München 1969.
- Bohin, M.*, Du délit collectif et du concours idéal de délits. Besançon 1913.
- Bruns, H.-J.*, Strafzumessungsrecht. Allg. Teil. Köln . . . 1967.
- Cordoba Roda, J. m. fl.*, Comentarios al Código Penal. Tomo II (Artículos 23—119). Barcelona 1972.
- Cramer, P.*, Grundbegriffe des Rechts der Ordnungswidrigkeiten. Eine Einführung an Hand von Fällen. Stuttgart 1971.
- Cross, R., Jones, Ph. A.*, An Introduction to Criminal Law. 7ed. London 1972.
- Donnedieu de Vabres, H.*, Traité de droit criminel et de législation pénale comparée. 3 éd. Paris 1947.
- Dünnebie, Die Subsidiaritätsklausel.* (GA 1954 s. 271 ff.)
- Eckhoff, T.*, Rettskraft. Oslo 1945.
- Egedal, N. Hj.*, Något om bestraffning av fusk med s. k. färdskrivare på bil. (SvJT 1960 s. 354 ff.)
— Fusk med färdskrivare — urkundsförfalskning? (SvJT 1971 s. 761 f.)
- Ekeberg, B., Strahl, I., Beckman, N.*, Strafflagen jämte förklaringar till den nya lagstiftningen om förmögenhetsbrott. 5 uppl. Stockholm 1961. (Cit. SL Förm.brotten.)
- Ekelöf, P. O.*, Om talan i brottmål. Några tankar kring ett rättsfall. (SvJT 1954 s. 353 ff.)

- Elwin, G.*, Häleribrottet. De objektiva rekvisiten i brottsbalken 9 kap. 6 § i komparativ belysning. Stockholm 1969.
- Engisch, K.*, Einführung in das juristische Denken. Stuttgart 1968.
- Erenius, G.*, Oaksamhet. Studier i straffrätt. Stockholm 1971.
- Evers, J.*, Argumentationsanalys för jurister. Lund 1970.
- Faber, M.*, Strafklageverbrauch und fortgesetzte Handlung. München 1966.
- Geerds, F.*, Zur Lehre von der Konkurrenz im Strafrecht. Hamburg 1961.
- Hagströmer, J.*, Några anmärkningar om fortsatt brott enligt svensk rätt. (Med anledning av Sjunnesson, Det fortsatta brottet, Helsingborg 1900). (TfR 1900 s. 389 ff.)
— Svensk straffrätt Föreläsningar. Fjärde häftet. Uppsala 1904.
- Herlitz, N.*, 1974 års regeringsform? Kommentarer till grundlagberedningens förslag. (SvJT 1972 s. 513 ff.)
- Honig, R.*, Strafloze Vor- und Nachtat. Leipzig 1927.
- Hurwitz, S.*, Den danske Kriminalret. Almindelig del. 4 rev. udgave ved K. Waaben. Köpenhamn 1971.
- Jareborg, N.*, Handling och uppsåt. En undersökning rörande doluslärans underlag. Stockholm 1969.
- Jeschek, H.-H.*, Die Konkurrenz. (ZStrW 1955 s. 529 ff.)
— Lehrbuch des Strafrechts. Allg. Teil. 2. Aufl. Berlin 1972.
- Jungefors, S., Walberg, E.*, Smugglingslagstiftningen. Kommentar till lagen om straff för varusmuggling m. m. Stockholm 1961.
- Kenny's Outlines of Criminal Law.* 19 ed. by J. W. C. Turner. Cambridge 1966.
- Klug, U.*, Zum Begriff der Gesetzeskonkurrenz. (ZStrW 1956 s. 399 ff.)
- Kohlmann, G.*, Schliesst die Verjährung der Vortat auch die Bestrafung wegen der Nachtat aus? (JZ 1964 s. 492 ff.)
- Kohlrausch, E.*, Strafgesetzbuch mit Erläuterungen und Nebengesetzen. 43. Aufl. bearbeitet von R. Lange. Berlin 1961.
- Lange, R.*, se Kohlrausch.
- Larenz, K.*, Methodenlehre der Rechtswissenschaft. 2. Aufl. Heidelberg 1969.
- Löfmarck, M.*, Om urkundsförfalskning. Stockholm 1971.
- Malmgren, R., Sundberg, H.G.F., Petrén, G.*, Sveriges grundlagar och tillhörande författningar med förklaringar. 11 uppl. av R. Malmgrens Sveriges grundlagar. Stockholm 1971.
- Maurach, R.*, Deutsches Strafrecht. Allg. Teil. 4. Aufl. Karlsruhe 1971.
- Mayer, H.*, Strafrecht. Allg. Teil. Stuttgart 1967.
- Mezger, E.*, Strafrecht. 1. Allg. Teil. Ein Studienbuch. Fortgeführt von H. Blei. 14. Aufl. München 1970.
- Nelson, A.*, Ingridanden mot brott. Några kvalitativa och kvantitativa iakttagelser. (SvJT 1969 s. 207 ff.)
- Olivecrona, K.*, Några rättsfall om ändring av åtal och om res iudicata i brottmål. (SvJT 1957 s. 1 ff.)
- Quintano Ripollés, A.*, Comentarios al Código Penal. 2 ed. Madrid 1966.
- Rodriguez Devesa J. M.*, Derecho Penal Español. Parte general. Segunda edición. Madrid 1971.
- Ross, A.*, Om ret og retfærdighed. En indførelse i den analytiske retsfilosofi. 2 uppl. Köpenhamn 1966.

- Roux, J.-A.*, Cours de droit criminel français. 2 éd. Tome I. Droit pénal. Paris 1927.
- Sandström, K. G. A.*, Skattestrafflagen. Stockholm 1955.
- Scheel, H.*, Om ideel konkurrens av strafbare handlinger efter gjældende norsk ret. (TfR 1935 s. 1 ff.)
- Schmitt, R.*, Die Konkurrenz im geltenden und künftigen Strafrecht. (ZStrW 1963 s. 43 ff. och s. 179 ff.)
- Schönke, A., Schröder, H.*, Strafgesetzbuch. Kommentar. 16. Aufl. München 1972.
- Scott, I. R.*, Criminal Procedure: Statement and trial of multiple offences. Chichester 1971.
- Stefani, G., Levasseur, G.*, Droit pénal général et procédure pénale. Tome I. Droit pénal général. 4 éd. Paris 1970.
- Stephen's Digest of the Criminal Law.* 9 ed. by L. F. Sturge. London 1950.
- Sterzel, F.*, Bidrag till läran om bedrägeribrottet. Uppsala 1919.
- Stjernberg, N.*, Konkurrensspörsmålen i det föreliggande svenska strafflagsutkastet. (Nordisk Tidskrift för Strafferet 1917 s. 1 ff.)
- Strahl, I.*, Tre spörsmål från tolkningen av strafflagen. (SvJT 1952 s. 743 ff.)
- Om konkurrens. (Om påföljder för brott. Kriminologisk handbok utgiven av K. Schlyter. 2 uppl. Stockholm 1955. 9 kap.) (Cit. Strahl Påföljder.)
- Kompendium i straffrättens allmänna del. 7 uppl. Uppsala 1969. (Cit. Strahl Kompendium.)
- Strömberg, T.*, Åtalspreskription. Stockholm 1956.
- Strömholm, S.*, Lagtolkningens funktioner. (Rättssociologi. Antologi. Stockholm 1973, s. 111 ff.)
- Sturge, L. F.*, se Stephen.
- Thornstedt, H.*, Om företagaransvar. Studier i specialstraffrätt. Stockholm 1948. (Cit. Thornstedt Företagaransvar.)
- Jag bränder mina böcker... Några frågor rörande undertryckande av urkund enligt SL 12: 4. (SvJT 1952 s. 177 ff.)
- Anm. av K. G. A. Sandström: Skattestrafflagen. (SvJT 1956 s. 33 ff.)
- Thornstedt, H., Eklund, E.*, Skattebrott och skattetillägg. Katrineholm 1972.
- Thyrén, J. C. W.*, Principerna för en strafflagsreform. I. Straffets sociala uppgift. Straffsystemet. Lund 1910. (Cit. Thyrén Principer.)
- Svensk straffrätt. Anm. av Hagströmer, Svensk straffrätt. (TfR 1915 s. 329 ff.)
- Förberedande utkast till strafflag. Kap. I—XIII. (Allmänna delen) Lund 1916. (Cit. Thyrén Utkast.)
- Turner, J. W. C.*, se Kenny.
- Waaben, K.*, se Hurwitz.
- Wallén, P.-E.*, Om processbedrägeri. (Festskrift tillägnad K. Olivecrona. Stockholm 1964, s. 670 ff.)
- Har brottsrubriceringen någon betydelse? Installationsföreläsning hållen i Lund den 26/3 1966. (NTfK 1967 s. 286 ff.)
- Warda, G.*, Grundfragen der strafrechtlichen Konkurrenzlehre. (JuS 1964 s. 81 ff.)

Welamson, L., Om brottmålsdomens rättskraft. Stockholm 1949.

Wetter, F., Om trolöshet mot huvudman. Uppsala 1907.

Williams, G., Criminal Law. The general part. 2 ed. London 1961.

I övrigt använd litteratur

- Agge, I.*, Till den straffrättsliga konkurrenslärans utvecklingshistoria. (JFFT 1936 s. 393 ff.)
- Baumann, J.*, Strafloze Nachtat und Gesetzeskonkurrenz. (MDR 1959 s. 10 ff.)
- Delestrée, P.*, Cumul et non-cumul des infractions. Confusion et réduction des peines. Paris 1960. Suppl. 1962.
- Koskinen, P.*, Yksitekoisesta rikosten yhtymisestää. Mit deutscher Zusammenfassung: Tateinheitliches Zusammentreffen von Verbrechen. Vammala 1973.
- Leipziger Kommentar.* 9. Aufl. 14/16 Lieferung. Berlin 1973.
- Liszt, F. v.*, Lehrbuch des Deutschen Strafrechts. 1. Bd. 26. Aufl. v. E. Schmidt. Berlin und Leipzig 1932.
- Rebmann, K., Roth, W., Herrmann, S.*, Gesetz über Ordnungswidrigkeiten (OWig). Vom 24. Mai 1968. Kommentar. 1. bis 3. Lieferung-Stand. Stuttgart 1971.
- Rodhe, K.*, Aktiebolagsrätt enligt 1944 års lag om aktiebolag. 7 uppl. Stockholm 1973.
- Sax, W.*, Das rechtliche Verhältnis fälschlicher Herstellung (Verfälschung) und Gebrauchen einer Urkunde in § 267 StGB. (MDR 1951 s. 587 ff.)
- Schmidt, E.*, se Liszt.
- Schneider, E.*, Zur Gesetzeskonkurrenz im strafrechtlichen Gutachten. (JZ 1953 s. 660.)
- Stjernberg, N.*, Straffrättens allmänna del. (Stockholms högskolas juridiska förenings kompendier n:r 1.) 3 uppl. Stockholm 1922.
- Strahl, I.*, Anm. av Geerds, F., Zur Lehre von der Konkurrenz im Strafrecht. (SvJT 1963 s. 279 f.)
- Wallén, P.-E.*, Tillägnelse av varor i snabbköpsaffärer: stöld, bedrägeri eller bedrägligt beteende? (SvJT 1964 s. 465 ff.)
- Vilgeus, J.*, Automatmissbruk. Bedrägeri, bedrägligt beteende eller stöld? (NTfK 1965 s. 60 ff.)

Åberopade rättsfall

	Sverige				
NJA	1933 s. 459	100			1970 s. 175 123 f., 124
	1940 s. 9	55, 100			1971 s. 210 12
	1943 s. 40	120			1971 s. 321 91, 117 f.
	1944 s. 631	86			1971 s. 616 66 ff., 91, 97
	1945 s. 451	100			1972 s. 643 97
	1947 s. 353	100	SvJT		1946 rf. s. 44 105
	1947 s. 674	92, 101 f., 110			1955 rf. s. 66 123
	1950 s. 47	95			1955 rf. s. 67 123
	1950 s. 210	85			1955 rf. s. 68 123
	1953 s. 630	115 f.			1960 rf. s. 59 120
	1954 s. 90	104			1961 rf. s. 58 106
	1955 s. 59	103 f.			1961 rf. s. 85 107
	1956 s. 445	59			1964 rf. s. 14 91
	1956 s. 670	47 f.			1965 rf. s. 22 104 f.
	1958 s. 267	39			1966 rf. s. 57 93
	1958 s. 360	125			1968 rf. s. 18 85
	1958 s. 369	65 f.			1970 rf. s. 61 49
	1959 s. 150	107			Svea hovrätts dom den 4
	1960 s. 612	109			oktober 1957 nr IV: B 107 75
	1961 s. 253	74			Svea hovrätts dom den 9
	1961 s. 724	48			september 1958 nr V: B 105 75
	1962 s. 328	108			
	1964 s. 268	92, 102, 110			Tyskland
	1965 s. 58	107	RGSt		23 (1893) s. 225 121
	1966 s. 202	96			62 (1929) s. 61 120
	1966 s. 299	92, 98, 108			67 (1934) s. 70 120
	1966 s. 340	123, 124	BGHSt		1 (1951) s. 152 112 f.
	1966 B 17	107			7 (1955) s. 307 118
	1967 s. 93	103			8 (1956) s. 46 118
	1969 s. 17	88			10 (1958) s. 312 113
	1969 s. 201	46, 73 f.			JZ 1964 s. 524 OLG Braun-
	1969 s. 346	107			schweig den 28 juni 1963 116

Författningsbestämmelser

I. Upphävda

Strafflagen

4 kap. s. 26 ff.

10: 1—14: 12 s. 94

10: 12—12: 4 s. 62

12: 1—se SkSL

12: 4—10: 12 s. 62

—se VTF

13: 10—se KK (1940: 189)

—se SkSL

13: 11—se VTF

14: 12—10: 1 s. 94

18: 8—13 s. 120

21: 1

—se lagen (1923: 147)

—se SkSL

22: 11—25: 11 s. 21, 96

Lagen (1923: 147) om straff för olovlig varuinförsel

4 §—SL 21: 1 s. 38 f.

KK (1940: 189) med vissa bestämmelser om straff för förseelser i samband med avlämnande av uppgifter till statens handelskommission eller statens livsmedelskommission

1 §—SL 13: 10 s. 48

Kupongskatteförordningen (1943: 44)

16 §—BrB 14: 1 s. 66 ff.

Skattestrafflagen (1943: 313)

—se KF (1908: 129 s. 1)

1 §—SL 21: 1/BrB 9: 1 s. 34 ff.

—SL 12: 1/BrB 14: 1 s. 66 ff., 91 f., 97 f.

—SL 13: 10/BrB 15: 10 s. 42

—VSL s. 39

6 § s. 37, 39, 45

Lagen (1949: 398) om straff för olovlig varuutförsel

1 §—KK (1950: 324) angående

allmänt exportförbud s. 47

Vägförordningen (1951: 648)

65 § 1 mom. 2 st.—SL 12: 4 s. 75

5 mom. 2 st.—SL 13: 11 s. 73 f.

II. Gällande, föreslagna

Brottsbalken

1: 6 s. 20, 25

3 kap.—13 kap. s. 106 f.

—16: 2 s. 98

—17: 1—5 s. 87 f., 96

3: 1—3 s. 21, 23

3: 2—3 s. 21, 23

3: 5—7 s. 99

—8 s. 93, 106

3: 6—7 s. 99

—8 s. 93, 106

3: 7—se TBL

3: 8—se TBL

3: 9—övr. brott i 3 kap. s. 24, 100

—13 kap. s. 106 f.

—20: 4 s. 107

4 kap.—16: 2 s. 98

4: 4—6: 1 s. 120

—17: 1—5 s. 88

4: 6—8: 1 s. 85

—8: 8 s. 85

6: 1—6 s. 120

—4: 4 s. 120

8: 1—4: 6 s. 85

—5 s. 21, 23, 103

—8 s. 85, 121

—9: 6 s. 24, 82, 87, 115, 119 f., 123 f.

—12: 1 s. 121

- 8: 4—5 s. 21, 23, 103
—12: 1 s. 21
- 8: 7—se TBL
- 8: 8—4: 6 s. 85
—9: 3 s. 107
—20: 4 s. 104
- 9: 1—9 s. 96
—13: 1 s. 107
—14: 1 s. 23, 94, 96 f., 107, 124 f.
—15: 10 s. 47, 113
—15: 11 s. 47, 113
—se LotteriF
—se SkSL
—se VSL
—se MFL
—se SBL
—övriga skatteförfattningar s. 45
—se förslag till AL
- 9: 3—8: 8 s. 107
—14: 1 s. 23, 94, 96 f., 107, 124 f.
- 9: 4—10 s. 86
- 9: 5—se NSL
- 9: 6—8: 1—4 s. 24, 82, 87, 115, 119 f., 123 f.
—15: 8 s. 86
—15: 12 s. 104 f.
—17: 11 s. 86
- 9: 9—se AL
—se MFL
—se förslag till AL
- 9: 10—14: 1 s. 86
—15: 11 s. 86
—se CheckL
- 10: 1—5 s. 89
—14: 1 s. 94, 95
—se CheckL
—se IKL
- 10: 3—14: 1 s. 94, 95
- 10: 4—5 s. 89
—se IKL
- 10: 5—se förslag till AL
- 10: 7—se IKL
- 11: 1—14: 1 s. 94, 95
- 11: 2—14: 1 s. 94, 95
- 12 kap.—13 kap. s. 90
—16: 2 s. 98 f.
—17: 1—5 s. 88
- 12: 1—8: 1 s. 121
—8: 4 s. 21
—13: 6 s. 106
- 13 kap.—3 kap. s. 106 f.
—3: 9 s. 106 f.
—12 kap. s. 90
- 13: 1—9: 1 s. 107
—4 s. 90
- 13: 2—4 s. 90
- ^r_L 13: 3—4 s. 90
- 13: 6 s. 55 ff.
—12: 1 s. 106
—se BrandL
- 14: 1—9: 1 s. 23, 94, 96 f., 107, 124 f.
—9: 3 s. 23, 94, 96 f., 107, 124 f.
—9: 10 s. 86
—10: 1 s. 94, 95
—10: 3 s. 94, 95
—11: 1 s. 94, 95
—11: 2 s. 94, 95
—9 s. 87, 115
—15: 7 s. 108 f.
—15: 10 s. 67 f.
—15: 11 s. 67 f.
—se SkSL
—se TaxF
—se VSL
—se KupongskatteF
—se SBL
- 14: 4—17: 13 s. 62
—se FordonsK
- 15: 7—14: 1 s. 108 f.
—15: 11 s. 109
- 15: 8—9: 6 s. 86
- 15: 10, 11 s. 40 ff.
—9: 1 s. 47, 113
—9: 10 s. 86
—14: 1 s. 67 f.
—12 s. 107 f.
—se KF (1908: 129 s. 1)
—se SkSL
—se AL
—se lagen (1951: 308)
—se StrålskyddsL
—se ValutaF
—se VSL
—se LäkemedelsF

- se GiftF
- se BekämpningsF
- se NarkotikaF
- se lagen (1970: 943)
- se SBL
- övriga skatteförfattningar s. 45
- se förslag till lag om handelsregister
- se förslag till AL
- se förslag till registreringskungörelse
- 15: 11 1 st.—2 st. s. 87, 115
- 15: 12—9: 6 s. 104 f.
- 16: 2—3 kap. s. 98
- 4 kap. s. 98
- 12 kap. s. 98
- 16: 5—23: 2 (annat brott) s. 99
- 23: 4 (annat brott) s. 99
- 16: 13—se Jaktstadgan
- 16: 16—se KF (1949: 341)
- 17: 1—5—3 kap. s. 87 f., 96
- 4: 4 s. 88
- 12 kap. s. 88
- 17: 7—20: 2 s. 59
- 17: 11—9: 6 s. 86
- 17: 13—14: 4 s. 62
- 20: 1—4—allmänt brott s. 95 f.
- 20: 2—17: 7 s. 59
- 20: 4—3: 9 s. 107
- 8: 8 s. 104
- se VärnpliktsL
- 20: 5—allmänt brott s. 95
- 20: 8—allmänt brott s. 95
- 23: 1—fullbordat brott s. 21
- 23: 4—gärningsmannaskap e. d. s. 21, 100
- 23: 5 s. 120
- 25: 4 s. 25
- 25: 5 s. 25
- 26: 2 s. 25
- 26: 3 s. 25
- 34: 1 s. 122
- 35: 1 s. 114
- 36: 1 s. 117
- 36: 2 s. 117
- Regeringsformen av den 6 juni 1809
- 87 § s. 71, 78
- Tryckfrihetsförordningen av den 5 april 1949
- 1 kap. 3 § s. 14 f., 71 f.
- Förslag till regeringsform (SOU 1972: 15, prop. 1973: 90) s. 72 f.
- Rättegångsbalken
- 20: 4 1 st. s. 114
- 30: 9 s. 122 ff.
- 45: 5 s. 122 ff.
- KF (1908: 129 s. 1) angående en särskild stämpelavgift vid köp och byte av fondpapper
- 12 §—SkSL s. 43
- SBL s. 44
- BrB 15: 11 s. 44 ff., 77
- Lagen (1931: 152) med vissa bestämmelser mot illojal konkurrens
- 3 § —BrB 10: 1 s. 92
- BrB 10: 4 s. 92
- BrB 10: 7 s. 92
- Checklagen (1932: 131)
- 74 §—BrB 9: 10 s. 86
- BrB 10: 1 s. 85
- Jaktstadgan (1938: 279)
- 29 §—BrB 16: 13 s. 132
- Lotteriförordningen (1939: 207)
- 10 §—BrB 9: 1 s. 92, 101 f.
- Valutalagen (1939: 350) s. 74
- Värnpliktslagen (1941: 967)
- 38 §—BrB 20: 4 s. 96
- Lagen (1944: 705) om aktiebolag
- 213 §—BrB 9: 9 s. 50, 61
- BrB 15: 10, 11 s. 49 ff., 65 f.
- KF (1949: 341) om explosiva varor
- 61 § 5 mom.—BrB 16: 16 s. 106
- KK (1950: 324) angående allmänt exportförbud
- se lagen (1949: 398)
- Lagen (1951: 308) om ekonomiska föreningar
- 110 §—BrB 15: 10, 11 s. 51
- Lagen (1951: 649) om straff för vissa trafikbrott
- 1 §—3, 4, 5 §§ s. 109
- se FordonsK
- se VTK
- BrB 3: 7 s. 100 f.
- BrB 3: 8 s. 100 f.

—BrB 8: 7 s. 109
 3 §—4 § m. m. s. 123 f.
 Uppbördsförordningen (1953: 272)
 79 §—se SBL
 Taxeringsförordningen (1956: 623)
 —se SBL
 120 §—BrB 14: 1 s. 67
 Strålskyddslagen (1958: 110)
 23 §—BrB 15: 10, 11 s. 77
 Valutaförordningen (1959: 264)
 15 §—BrB 15: 10, 11 s. 74
 Lagen (1960: 418) om straff för varu-
 smuggling
 —se SBL
 1 §—6 § s. 87, 115 f.
 —se NSL
 —BrB 9: 1 s. 38 ff.
 —BrB 14: 1 s. 48
 —BrB 15: 10, 11 s. 47 ff.
 9 § s. 117
 10 § s. 117
 Brandlagen (1962: 90)
 16 §—BrB 13: 6 s. 37
 Läkemedelsförordningen (1962: 701)
 20 §—BrB 15: 10, 11 s. 77, 79
 Giftförordningen (1962: 702)
 27 §—BrB 15: 10, 11 s. 77, 79
 Bekämpningsförordningen (1962: 703)
 23 §—BrB 15: 10, 11 s. 77, 79
 Narkotikaförordningen (1962: 704)
 13 §—BrB 15: 10, 11 s. 77, 79
 Narkotikastrafflagen (1968: 64)
 1 §—BrB 9: 5 s. 91
 —VSL 1, 3 §§ s. 91, 117
 6 § 1 st. s. 117
 Lagen (1970: 412) om otillbörlig
 marknadsföring
 2 §—BrB 9: 1 s. 105
 —BrB 9: 9 s. 105
 Kupongskatteförordningen (1970: 624)
 31 §—BrB 14: 1 s. 66 ff.
 Lagen (1970: 943) om arbetstid m. m.
 i husligt arbete
 19 §—BrB 15: 11 s. 41
 Skattebrottslagen (1971: 69)
 —se KF (1908: 129) s. 1
 —UppbördsF 79 § s. 77
 —VSL s. 39

2 §—BrB 9: 1 s. 33 ff.
 —BrB 14: 1 s. 91 f., 97
 —BrB 15: 10, 11 s. 42 f.
 —TaxF 119 § s. 90 f.
 7 §—BrB 15: 10, 11 s. 43
 Fordonskungörelsen (1972: 595)
 13 §—BrB 14: 4 s. 75
 113 §—TBL s. 77
 Vägtrafikkungörelsen (1972: 603)
 167 §—TBL s. 77
 Förslag till lag om handelsregister
 (SOU 1967: 35)
 28 §—BrB 15: 11 s. 54
 Förslag till lag om ämbetsansvar
 (SOU 1969: 20) s. 127
 Förslag till aktiebolagslag (SOU
 1971: 15)
 173 §—BrB 9: 1 s. 52, 54
 —BrB 9: 9 s. 53
 —BrB 10: 5 s. 52, 53
 —BrB 15: 10, 11 s. 52 ff.
 Förslag till registreringskungörelse
 (SOU 1971: 15)
 39 §—BrB 15: 10, 11 s. 52 f.

Sakregister

Absorptionsprincipen 26, 27, 28, 30

Ackusatoriska principen 125

Aktie 51, 66 f.

Aktiebolagsrättsliga straffbud

— bedrägeri 52

— osann försäkrar, osant intygande 49 ff., 65 f.

— svindleri 50, 51, 53, 61

— trolöshet mot huvudman 52, 53

Allmänfarliga brott

— ansvarstadsbuden i specialstraffrätten 55 ff.

— BrB 3 kap. 106 f.

Allmänfarlig vårdslöshet 37, 55 ff.

— skadegörelse 106

Allmänfarlig ödeläggelse

— sabotage 90

Allmän kriminallag 70 f.

Allmän straffrätt

— specialstraffrätt 35, 37, 91 f.

Allmänt brott

— ämbetsbrott 95 f.

Allmänt åtal 114

Alternativitet 59, 60, 68, 82 ff.

Analogi 85

Angreppsobjekt 98

Anvisningar för författningsskrivning (statsrådsberedningens) 54, 71, 78 f., 132

Asperationsprincipen 25, 27, 29

Avräkningsnota 43 ff., 77

Barnadrap (-mord) 21, 23

Bedrägeri

— aktiebolagsrättsliga straffbud 52

— brott mot CheckL 85

— brott mot ValutaF 74

— egenmäktigt förfarande 107

— brott mot LotteriF 92, 101 f.

— mordbrand 107

— osann försäkrar, osant intygande 47, 113

— penningförfalskning 94

— skattebrott 33 ff., 68

— smuglingsbrott 38 ff.

— svindleri 96

— urkunds-förfalskning 23, 94, 96 f., 107, 124 f.

— vilseledande reklam 105

Befullmäktigande (se även delegation) 70, 74, 79

Behörighetsmissbruk

— stöld 105

BekämpningsF, brott mot

— osant intygande 77, 79

Besiktningsskild, ansökan om 73

Bestickning 59

Bevisförvanskning

— häleri 86

Blandade straffbud 16 f.

Blankettstraffbud 17

BrandL, brott mot 37

Brott (def.) 78, 118 f.

Brottskonkurrens (def.) 22, 24

Brottsrubriceringen 113 f.

Brukande av falsk urkund

— urkunds-förfalskning 87, 115

Brukande av osann urkund

— osant intygande 87, 115

Centralt förmögenhetsbrott, företräde för 89

Checkblanketter, tillgrepp av 107

CheckL, brott mot

— bedrägeri 85

— förskingring 85

anstiften av, — ockerpantning 86

Civilrättsliga konsekvenser 113

Concours d'infractions 30

Concurrent sentences 31

Consecutive sentences 31

Consideration, take into 31

Culpabedomningen 110

Cumul d'infractions 30

Dansk rätt 28 f.

Defraudationsbrott 34

Delegation (se även befullmäktigande)
72, 74

Dignitet (se även lex superior) 42, 43

Djurplågeri 132

Dråp 23, 24

Egenmäktigt förfarande

— bedrägeri 107

— hemfridsbrott 12, 85

— stöld 121

— tagande av olovlig väg 12

— tjänstefel 104

Ekonomiska föreningar 51

Engelsk rätt 31

Exklusivitet 38, 46 f., 51

Exklusiv lagkonkurrens 21, 98

Explosiv vara, vårdslöshet vid hand-
havandet av

— förgelseväckande beteende 106

Exportförbindelse 47

Exportförbud 47

FalskdeklARATION 33 ff.

— urkundsförfalskning 66 f., 91 f.,
97 f.

Falsk tillvitelse

— osant intygande 109

— urkundsförfalskning 108 f.

Faution 86

Flerhetsteorien 29

FondstämpelF, brott mot

— osant intygande 43 ff., 77

FordonsK, brott mot

— straffbud i BrB 75

— TBL 77

Fortsatt brott 26

FortskaFFningsmedel, tillgrepp av 109

Fotokopia 107 f.

Framkallande av fara för annan 24,
100

— tjänstefel 107

Fransk rätt 30 f., 110, 121

Färdskrivare, -diagram 74 f.

Förgelseväckande beteende

— vårdslöshet vid handhavandet av
explosiv vara 106

Förbrott (till häleri) 119

Förbrytelse (def.) 78

Förenta Staternas rätt 31 f.

Förgripelse mot tjänsteman

— olaga tvång 88

— skadegörelse 88

Förordning (def.) 71, 78

Förseelse (def.) 78

Förskingring

— brott mot CheckL 85

— brott mot IKL 92

— trolöshet mot huvudman 89

— urkundsförfalskning 95, 125

Försök 21

Förverkande 117 f.

Gemensamt straff (se även straffmät-
ningen vid brottskonkurrens) 25

Gesetzeskonkurrenz (ty.) 16, 29 f.,
116

GiftF, brott mot

— osant intygande 77, 79

Granskare, yttrande av 53

Grundlag

— ordinär lag 78

Grönt (försäkrings-)kort 49

Gärningsbegreppet 122 ff.

Handelsregister 54

Handlingsbegreppet 26, 28, 114

Hemfridsbrott

— egenmäktigt förfarande 12, 85

— stöld 85

Holländsk rätt 14, 32, 130

Häleri 22

— bevisförvanskning 86

— missbruk av urkund 104 f.

— stöld 24, 82, 87, 115, 119 f.,
123 f.

Ideell konkurrens (idealkonkurrens)
 26 ff., 114
 Illojal konkurrens, brott mot lag
 m. v. b mot
 — förskingring 92
 — olovligt förfogande 92
 — olovligt brukande 92
 Inkvisitoriska principen 126
 Inskränkning av åtal 123
 Intellectuell handlingsförfalskning
 (def.) 36, 40 f.
 Interferens 60, 61, 81 ff.
 Italiensk rätt 14, 32, 129

Juridisk miljö 31
 Justering av åtal 122 ff.

Kollektivdelikt 22
 Kombinationsprincipen 29
 Konkurrens (def.) 14 f., 16, 20 f., 22
 ff.
 Konkurrensläran, doktrinen 20 ff.
 Konsumtion 21, 23 f.
 — (def. här) 84, 103 ff., 110 f.
 Konsumtion (ty.) 83 f.
 Kumulationsprincipen 26, 27
 Kungörelse (def.) 71, 78
 KupingskatteF, brott mot
 — urkunds förfalskning 66 ff.
 Kvalifikation (def.) 23, 68

Lag (def.) 71, 78
 Lagkonkurrens (def.) 22 ff., 118, 121
 Lagprövningsrätt, domstolars 74
 Lagreglering av konkurrensförhållan-
 den 129 f.
 Lagrådsbehandling 13, 35, 132 f.
 Lagskrivningsmetod 12
 Legalitetsprincipen 114, 133
 Lex posterior 69, 74
 Lex specialis 18, 37, 41 f., 43 ff., 56,
 63 ff.
 Lex superior 18, 43 ff., 69 ff.
 Likartad brottskonkurrens (def.) 22
 Likartad (straff)lag(s)konkurrens
 (def.) 22
 LotteriF, brott mot
 — bedrägeri 92, 101 f.

LäkemedelsF, brott mot
 — osant intygande 77, 79

MarknadsföringsL, brott mot 105
 Massregeln der Sicherung und Bes-
 serung 118
 Medverkan 21, 100, 119 f.
 Medverkansansvar inom specialstraff-
 rätten 46
 Mischgesetze 17
 Missbruk av urkund
 — häleri 104 f.
 — osant intygande 107 f.
 Misshandel
 — framkallande av fara för annan
 24
 — våld mot tjänsteman 87 f.
 — vållande till annans död 99
 — vållande till kroppsskada eller
 sjukdom 93
 Modsägelse (motsägelse) 59 f.
 — partiell—partiell 60
 — total—partiell 59 f., 63, 70
 — total—total 59
 Mord — barnadrap 21, 23
 — framkallande av fara för annan
 24
 Mordbrand
 — bedrägeri 107
 — sabotage 90
 — skadegörelse 23, 90
 Muta, tagande av 59, 127

NarkotikaF, brott mot
 — osant intygande 77, 79
 NarkotikaSL, brott mot
 — ocker 91
 — smugglingsbrott 91, 117
 Non bis in idem (se även res iudicata)
 30
 Nederländsk rätt 14, 32, 130
 Norsk rätt 29

Objektivt överskott 27
 Ocker
 — brott mot NarkotikaSL 91

Ockerpantning

- anstiftan av brott mot CheckL 86
- anstiftan av osant intygande 86
- anstiftan av urkunds förfalskning 86
- utpressning 86

Ogiltighet (civilrättslig) 113

Olaga intrång

- stöld 85 f.

Olaga tvång

- förgripelse mot tjänsteman 88
- våld mot tjänsteman 88
- våldtäkt 120

Olikartad brottskonkurrens (def.) 22

Olovlig befattning med smuggelgods

- varusmuggling 87, 115 f.

Olovlig förvaring av spritdrycker 115 f.

Olovlig körning 109, 123 f.

Olovligt brukande

- brott mot IKL 92

Olovligt förfogande

- brott mot IKL 92
- trolöshet mot huvudman 89

Ordinär lag

- grundlag 78

Ordningsföljd (straffbudens) 90, 109

Ordningsföreskrift, överträdelse av 110

Ordningswidrigkeit (ty.) 93

Oredlighet mot borgenärer

- urkunds förfalskning 94

Oredlig uppbördsredovisning 43

Osann försäkran, osant intygande 16, 40 ff.

- aktiebolagsrättsliga straffbud 49 ff., 65 f.
- bedrägeri 47, 113
- brott mot BekämpningsF 77, 79
- brott mot FondstämpelF 43 ff., 77
- brott mot GiftF 77, 79
- brott mot LäkemedelsF 77, 79
- brott mot NarkotikaF 77, 79
- brott mot StrålskyddsL 77
- brott mot ValutaF 74
- brott mot VTF 73 f.
- brukande av osann urkund 87, 115

— falsk tillvitelse 109

— missbruk av urkund 107 f.

— skattebedrägeri 34, 42 f., 68

— brott mot övriga skatteförfattningar 44 ff.

— smugglingsbrott 47 ff.

— urkunds förfalskning 67 f.

anstiftan av, — ockerpantning 86

Osjälvständiga ämbetsbrott 95 f.

Otuktigt beteende

- våldtäkt 120

Otukt med barn

- sårande av tukt och sedlighet 120

Penningförfalskning

- bedrägeri 94

Perdurerande brott 22

Personlig faution 86

Polisstatistiken 133

Preskription 27, 28, 29, 114 ff.

Primärt förmögenhetsbrott, företräde för 89

Privilegiation (def.) 23, 68

Publica fides 109

Påföljdssystemet, betydelse för konkurrensfrågan 112

Rattfylleri 109, 123 f.

Reell faution 86

Reell konkurrens (realkonkurrens) 26 ff., 114

Regelkrydsning 60

Registreringsärenden 52

Relativ identitet 36

Res iudicata 122 ff.

Resning 123

Revisionsberättelse 53

Ringa medverkan 120

Rån—stöld 21, 23, 103

Rättskraft 122 ff.

Sabotage

- allmänfarlig ödeläggelse 90

- mordbrand 90

Samfällid lagstiftning 70 ff.

- Sekundärt förmögenhetsbrott
 — primärt d:o 89
- Sjukförsäkringsmissbruk 113
- Självständiga ämbetsbrott 95 f.
- Skadegörelse
 — allmänfarlig vårdslöshet 106
 — förgripelse mot tjänsteman 88
 — mordbrand 23, 90
 — stöld 21, 121
- Skattebedrägeri 33
 — bedrägeri 33 ff., 68
 — brott mot speciella skatteförfattningar 44, 90 f.
 — osann försäkran, osant intygande 34, 42 f., 68
 — urkundsförfalskning 91 f., 97
- Skenbar lagkonkurrens (def.) 23
- Skyddsintresse 98
- Smitning 109
- Smuggelgoods, olovlig befattning med
 — varusmuggling 87, 115 f.
- Smugglingsbrott 38
 — bedrägeri 38 ff.
 — brott mot NarkotikaSL 91, 117
 — osann försäkran, osant intygande 47 ff.
 — urkundsförfalskning 48
- Spansk rätt 14, 32, 130
- Specialitet 21, 23, 60, 63 ff.
- Specialstraffrätten 17, 46
 — allmän straffrätt 35, 37, 90 f.
- Specialstraffrättsliga ansvarstaganden
 — allmänfarliga brott 55 ff.
- Specialstraffrättsutredningen 78
- Sperrwirkung (ty.) 112 f.
- Statistik 133
- Straffbud (def.) 15 ff.
- Straffmätning vid brottskonkurrens 14, 20, 25 f.
- Strikt ansvar 61
- StrålskyddsL, brott mot
 — osant intygande 77
- Stöld
 — behörighetsmissbruk 105
 — egenmäktigt förfarande 85, 121
 — hemfridsbrott 85
 — häleri 24, 82, 87, 115, 119 f., 123 f.
 — olaga intrång 85 f.
 — rån 21, 23, 103
 — skadegörelse 21, 121
- Subordination (def.) 60
- Subsidiaritet 21, 24
 — (def. här) 84, 85 ff.
- Subsidiaritetsklausul 14, 37, 39, 41, 45, 77, 132
- Subsidiaritet (ty.) 84
- Systematisk ställning (konkurrenslärens) 12 f.
- Svindleri
 — aktiebolagsrättsliga straffbud 50, 51, 53, 61
 — bedrägeri 96
 — vilseledande reklam 105
- Sårande av tunkt och sedlighet
 — otukt med barn 120
- Säkerhetsföreskrift, överträdelse av 110
- Tagande av olovlig väg
 — egenmäktigt förfarande 12
- Tagande av muta 59, 127
- Tat (ty.) 123
- TBL, brott mot
 — FordonsK, brott mot 77
 — VägtrafikK, brott mot 77
- Terminus a quo 114
- TF:s exklusivitet (sregel) 14 f., 71 f.
- Tillbakaträdande 120 f.
- Tillgrepp av fortskaffningsmedel 109
- Tjänstefel
 — brott mot VärnpliktsL 96
 — egenmäktigt förfarande 104
 — framkallande av fara för annan 107
 — se självständiga ämbetsbrott
- Trolöshet mot huvudman
 — aktiebolagsrättsliga straffbud 52, 53
 — förskingring 89
 — olovligt förfogande 89
- Tryckfrihetsförordningen — ordinär lag 14 f., 71 f.
- Tysk rätt 26, 29 f., 93, 112 f., 116, 118, 120, 121

Undertryckande av urkund

- brott mot VTF 75
- överträdelse av myndighets bud 62

UppbördsF, brott mot 77

Upplopp, våldsam 98 f.

Uppvigling 99

Urkundsförfalskning

- bedrägeri 23, 94, 96 f., 107, 124 f.
- brott mot KupongskatteF 66 ff.
- brukande av falsk urkund 87, 115
- falskdeklaration 66 f., 91 f., 97 f.
- falsk tillvitelse 108 f.
- brott mot VTF 75
- försakingring 95, 125
- oredlighet mot borgenärer 94
- osant intygande 67 f.
- skattebedrägeri 91 f., 97
- smugglingsbrott 48
- anstiftan av, — ockerpantning 86

Utförseldeklaration 74

Utpressning

- ockerpantning 86

Utskiftning 15

Utvidgning av åtal 122

ValutaF, brott mot

- bedrägeri 74
- osann försäkran, osant intygande 74

Varusmuggningslagen: se smugglingsbrott

Vergehen (ty.) 93

Verklag konkurrens (def.) 23, 107

Vidimation 107 f.

Vilseledande reklam

- bedrägeri 105
- svindleri 105

Vinningssyfte 98

VTF, brott mot

- osant intygande 73 f.
- undertryckande av urkund 75
- urkundsförfalskning 75
- vållande till annans död 58, 100 f.

- vållande till kroppsskada 100 f.

Våld mot tjänsteman

- olaga tvång 88
- misshandel 87 f.

Våldsam upplöpp 98

Våldtäkt

- olaga tvång 120
- otuktigt beteende 120

Vållande till annans död

- framkallande av fara för annan 24
- brott mot VTF 58, 100 f.
- misshandel 99

Vållande till kroppsskada eller sjukdom

- framkallande av fara för annan 24
- misshandel 93
- vårdslöshet i trafik 100 f.

Vårdslös försäkran

- bedrägeri 113

VägtrafikK, brott mot

- brott mot TBL 77

VärnpliktsL, brott mot

- tjänstefel 96

Überschneidung (ty.) 60

Übertretung (ty.) 93

Årsredovisning 53

Åtal, allmänt 114

- inskränkning av 123
- justering av 122 f.
- utvidgning av 122
- ändring av 122 f.

Ämbetsbrott

- allmänt brott 95 f.
- se osjälvständigt d:o
- se självständigt d:o

Ämbetsmannaförsakingring 21, 96

Ändring av åtal 122 ff.

Överträdelse (def.) 78

Överträdelse av myndighets bud

- undertryckande av urkund 62

STOCKHOLMS
UNIVERSITET
26 AUG 1974
BIBLIOTEKET

ISBN 91-1-747061-7